

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
(ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

МАТЕРІАЛИ
КРУГЛОГО СТОЛУ
«ПРАВО ТА ЕКОНОМІКА
УКРАЇНИ» -
ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ»

11 грудня 2023 року

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний економічний університет ім. Семе́на Кузне́ця
(ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

МАТЕРІАЛИ
КРУГЛОГО СТОЛУ
**«Право та економіка
України - перспективи
розвитку»**

11 грудня 2023 року

М. Харків

«Право та економіка України» - перспективи розвитку: Матеріали круглого столу (11 грудня 2023 р.). Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2023 – 204 с.

Із надісланих матеріалів оргкомітетом до друку рекомендовано 52 тези доповідей та наукових статей від 55 авторів із 10 установ, організацій і закладів вищої освіти України

ОГРОНИЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

- Голова оргкомітету:** **ПОНОМАРЕНКО Володимир Степанович** - ректор Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця доктор економічних наук, професор заслужений діяч науки і техніки України, Кавалер орденів “За заслуги” III ступенів, “Орден Князя Ярослава Мудрого” V ступеня, член-кореспондент НАПН України
- Члени оргкомітету:** **БРІЛЬ Михайло Сергійович** - декан факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, доцент
ШИНКАРЬОВ Юрій Вікторович - завідувач кафедри правового регулювання економіки факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат юридичних наук, доцент
ГЛУЩЕНКО Світлана Ігорівна - доцент кафедри правового регулювання економіки факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, адвокат
ЧУПРИНА Яніна Олександрівна - викладач кафедри правового регулювання економіки факультету економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, Член Харківської обласної організації Союзу юристів України

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Наведено результати наукових досліджень провідних учених України, у яких висвітлено актуальні проблеми в площині права.

Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних та правових спеціальностей.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ, СПІВРОБІТНИКИ ЯКИХ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРУГЛОМУ СТОЛІ:

- Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
- Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
- Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;
- Державний біотехнологічний університет
- Харківській національний університет внутрішніх справ
- Київській науково-дослідній інститут судових експертиз
- Київське відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
- Харківській окружний адміністративний суд
- Головне управління Національної поліції в Харківській області

ЗМІСТ

1	Житний О., Спірідонов М. КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ГРУБОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ: МОТИВИ, ПРИЧИНИ, ПІДСТАВИ	10
2	Кириченко Ю.М. ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА	12
3	Коваленко О.О. ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН АБО КУДИ КРОКУЄ СУЧАСНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО	20
4	Полянський А. О., Кондренко А. О. РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ	23
5	Юровська В.В. ЩОДО ПРОЕКТУ ЗАКОНУ ПРО НАКОПИЧУВАЛЬНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	26
6	Ященко А. М. ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ У КК УКРАЇНИ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ	29
7	Брусільцева Г. ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	33
8	Ваганова І. ФОРС-МАЖОР ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	39
9	Глушенко С.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	41
10	Головань Т. РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ	47
11	Єрофєєнко Л. АНАЛІЗ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	51
12	Лисенко І.В., Лисенко А.М. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ	56

13	Міненко С. MODERN LEGAL CHALLENGES OF DOING SUSTAINABLE AGRIBUSINESS	64
14	Остапенко О. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ЗА ДИРЕКТИВОЮ 2001/55/ЄС	68
15	Пономаренко О. М. ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	74
16	Рогова О.Г. ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГОСПІТАЛЬНИХ ОКРУГІВ	78
17	Шинкарьов Ю.В. ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ	84
18	Чуприна Я.О. ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН	88
19	Блажко А. ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ЛІЦЕНЗІЙНІ ДОГОВОРИ	89
20	Безугла О. ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ НЕСАНКЦІОНОВАНОМУ ПОШИРЕННЮ ІНФОРМАЦІЇ ЗА СТАТТЕЮ 114-2 КК УКРАЇНИ	93
21	Вілогієвич О. ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВПО У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	96
22	Гресь А. ПРОБЛЕМА ДОКАЗУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВопорушення ЗА Вчинення ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	99
23	Караченцева С.С. ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ	104
24	Кириленко П.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГЕНЕЗИ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМЕНА	106
25	Кириченко Є.В. СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	110

26	Клименко М.Д. ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ	114
27	Конвальчик Є. ЩОДО ПЕРЕЛІКУ ОБСТАВИН, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ	117
28	Лавроненко А.В. ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	119
29	Леонічева Д.О. ЩОДО ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПЕНСІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ	121
30	Литвиненко А.О. ПРАВО НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ЙОГО ОГЛЯДУ	125
31	Нікітіна К. ПРАВОВА ПРИРОДА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА	127
32	Ністор М. А. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В ІТ СФЕРІ	129
33	П'янов С. ВЕКСЕЛЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФОНДОВОГО РИНКУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАЛУЧЕННЯ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ	132
34	Петров В.О. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН	138
35	Пилипенко О. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ	144
36	Пишненко Ю. АВТОРСЬКЕ ПРАВО У СФЕРІ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА	148
37	Півторацька А.В. СМЕРТНА КАРА В УКРАЇНІ	152
38	Погорєлов В. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ	154
39	Полтавець М. ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ НА ТЕРІТОРІЯХ, ДЕ УТВОРЕНО ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ	157

40	Полуніна Т.О. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕВТАНАЗІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	150
41	Руденко В. ОБ'ЄКТИ, СТВОРЕНІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ ВЛАСНИКА У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ	162
42	Рузняєва В. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В МУЗИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ	166
43	Сиротюк В. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	169
44	Сіденко К.Л. ПРАВО НА МОВУ: РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ	173
45	Соколова О. ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ЮРИСТА	176
46	Соломко А. МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗБРОЙНИМИ КОНФЛІКТАМИ	179
47	Старцев Ю.К. СТАБІЛЬНІСТЬ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН, ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	183
48	Удовіченко К.Е. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ (1919-1991 РР.): ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	187
49	Ходикіна Л.С. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ	193
50	Черноіванова А. ОЦІНКА ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	195
51	Чеусова В. БОРОТБА З ІНТЕРНЕТ-ПІРАТСТВОМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	198
52	Шевченко О. ІННОВАЦІЇ ПРАВОВОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ	201

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ГРУБОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ: МОТИВИ, ПРИЧИНИ, ПІДСТАВИ

Житний Олександр, доктор юридичних наук, професор, член Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Спірідонов Михайло, кандидат юридичних наук, суддя Харківського окружного адміністративного суду

Давно відомо, що з-поміж інститутів публічного (у т.ч. правового) контролю соціально значущими феноменами й управління ними кримінально-правові заходи є вимушеним, але необхідним і крайнім (*ultima ratio*) засобом впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин. Типові форми офіційної реакції на кримінальні правопорушення та способи врегулювання державою конфліктів, детермінованих їх вчиненням, що склалися історично, виражаються, насамперед, у застосуванні передбачених внутрішнім кримінальним законом заходів до осіб, які зазіхнули на найважливіші сфери правопорядку. Оскільки кримінально-правовий вплив пов'язано зі значними витратами державних ресурсів, а також із суттєвими соціальними, особистими, майновими та іншими обмеженнями, що накладаються на правопорушника, держава (в особі законодавця) зобов'язана здійснювати ретельний добір об'єктів, які необхідно захищати саме ціною їх криміналізації, погрозою і реальним застосуванням таких обмежень. У результаті такої «селекції» кримінально-правова охорона повинна поширюватися тільки на найбільш важливі соціальні цінності. Зокрема, потребує пояснення необхідність кримінально-правової охорони права підозрюваного (обвинуваченого) на захист у кримінально-процесуальних відносинах, незалежно від того – чи здійснює він його самостійно, чи наймає (сам або одержує правову послугу за рахунок держави) фахівця у сфері права (адвоката-захисника). Це пояснення безпосередньо залежить від оцінки цінності зазначеного права у системі відносин держави та правопорушника (реального чи підозрюваного).

Для пояснення мотивів, причин та підстав криміналізації порушення права особи на захист (перш за все його найбільш грубих форм його прояву) доцільно перш за все оцінити його місце серед фундаментальних засад сучасного кримінального процесу.

Узагальнення міжнародно-правових, конституційних і кримінальних процесуальних аспектів права на захист дає змогу визнати елементами його забезпечення:

1) процесуальні права підозрюваного (а також обвинуваченого, підсудного, виправданого), надані йому для можливості особисто спростувати підозру, обвинувачення або домагатися від агентів держави виключення, пом'якшення кримінальної відповідальності чи звільнення від неї;

2) можливість підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого (а також особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування, а також особи, щодо якої передбачається розгляд питання про екстрадицію), користуватися правовою допомогою адвоката-захисника;

3) покладення на агентів держави (слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд) обов'язку щодо забезпечення таким особам можливості реалізації вказаних вище їхніх прав, а в деяких випадках – вжити відповідних заходів та обов'язково забезпечити участь захисника в кримінальному провадженні (справі).

Юридична природа права на захист багатовимірна. Насамперед у межах національної правової системи його слід розглядати серед елементів конституційно-правового інституту права кожного на захист у різних сферах суспільних відносин. Так, в Конституція України зобов'язує державу забезпечувати захист широкого спектра особистих, політичних, трудових та інших прав людини і громадянина – зокрема й права захищатися від обвинувачення. Крім того, право на захист віднесено Основним Законом до конституційних засад кримінального судочинства (п. 5 ч. 2 ст. 129), а також включено до структури права на професійну правничу допомогу (ст. 59, ч. 4 ст. 29)[1]. У юридичній літературі слушно підкреслюється важливість права на захист у кримінально-процесуальних відносинах, у яких воно виступає однією з передумов забезпечення правильного вирішення справ про кримінальні правопорушення, сприяє виявленню та справедливому покаранню винних осіб, успішному та результативному виконанню своїх завдань органами кримінальної юстиції. Крім того, належне і своєчасне забезпечення права на захист виступає також додатковою гарантією незастосування заходів кримінально-правового впливу до невинуватих осіб, й водночас – умовою застосування такого впливу до винуватих у тій мірі, яка узгоджується з характером та ступенем тяжкості вчиненого правопорушення. По суті, це гарантія зовнішнього контролю за додержанням агентами держави засад судочинства.

Особливе значення право на захист має в правових системах зі змагальною або з консенсуальною моделлю кримінального процесу (і, відповідно, судового розгляду). На відміну від моделі інквізиційної, тут обвинувачення і захист виступають рівноправними сторонами, яким надають можливості брати активну участь у дослідженні обставин справи, вирішенні справи під час протистояння обвинувачення і захисту за керівної ролі суду. Оцінюючи принципи кримінального права в контексті новітньої юридичної

політики в Європі, відомий німецький правознавець П.-А. Альбрехт зауважив: «Обвинувачуваний повинен мати змогу захищати себе від владних засобів, якими володіє прокурор. Тільки сильний захист може створити належну противагу монополії обвинувачення прокуратури»[2, с. 127]. Дійсно, за рівноправних і, певною мірою, конкурентних ролей сторін кримінального процесу, підозрюваний (обвинувачений) більш ніж зацікавлений у тому, щоб особисто або через посередника шукати й надавати суду докази захисту, формувати правові позиції, відстоювати свої права та законні інтереси[3, с. 85–86]. Ці можливості не можуть бути повною мірою використані без детального регулювання та правових гарантій безперешкодного користування правом на захист. «Дефекти» в механізмі його реалізації, умисні або необережні його порушення небезпечні судовими помилками, необґрунтованими обмеженнями конституційних прав людини і громадянина, несправедливим застосуванням заходів кримінально-правового та кримінального процесуального примусу. Тому найсуворіші заходи щодо їх попередження виглядають більш ніж необхідними.

Комплексна і всебічна оцінка цінності права на захист вимагає визнання його самого та умов його безперешкодної реалізації самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, і створення у зв'язку з цим спеціальної норми про відповідальність за найбільш небезпечні посягання на нього. Така криміналізація видається завершальним елементом побудови ефективної національно-правової системи забезпечення права на захист та організації належного порядку здійснення кримінального переслідування на засадах справедливості, законності та змагальності.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254_k/96-вр
2. Альбрехт П. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности. Х.: Право, 2012. 184 с.
3. Кримінальний процес: підручник/Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Кириченко Юлія Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Одним із критеріїв рівня зрілості демократії є повернення довіри до державної влади з боку громадян, безпосередня їх участь в управлінні усіма політико-правовими сферами життєдіяльності країни, активне залучення у процес державотворення. Як слушно наголошується на сторінках правничої літератури, держава, хоч і існує, насамперед, для задоволення потреб своєї громадян, все ж не повинна монополізувати управлінську діяльність на своїй території. Демократичні стандарти державності вимагають створення самою державою таких умов, за яких виникнення та реалізація різних форм публічного адміністрування було б не тільки можливим, а й гарантованим державою. Дійсно, доступ місцевого населення до влади на сьогоднішній день визнається не лише невід'ємною частиною демократичної та правової держави, яка відповідає загальновизнаному європейському правилу «локальної демократії», а також значно сприяє обмеженню проявів свавілля з боку державних органів та запобігає зайвій концентрації влади на центральному рівні. Втручання держави має бути мінімізоване і зводиться до тих послуг управлінського характеру, які не в змозі надати інші суб'єкти публічних відносин [1, с. 65].

Слід наголосити, що вся діяльність органів місцевого самоврядування здійснюється в межах адміністративно-правових відносин, зокрема, організація виборів представницьких органів місцевого самоврядування, сільських, селищних, міських голів, старост, розподіл обов'язків між органами місцевого самоврядування, посадовими особами, контроль за виконанням власних та делегованих повноважень, прийняття адміністративних актів тощо, що вказує на те, що органи місцевого самоврядування діють в системі суб'єктів адміністративного права.

Відповідно до ст. 5 Конституції України народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2]. Водночас, спираючись на конституційну норму, якою закріплено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Основного Закону), органи місцевого самоврядування належать до представницьких, через які здійснюється право територіальної громади самостійно вирішувати не будь-які питання суспільного життя, а питання саме місцевого значення, тобто такі, які пов'язані, передусім, із життєдіяльністю територіальних громад, перелік яких визначено у Конституції і законах України [3].

Гарантоване державою місцеве самоврядування здійснюється його первинним суб'єктом – територіальною громадою, основним носієм його функцій і повноважень, – через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, і передбачає правову, організаційну та матеріально-фінансову автономність, яка має чітко визначені законодавчі межі, про що свідчить зміст ст. ст. 19, 140, 143, 144, 146 Конституції України [2] та ч. 2 ст. 2, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4]. Згідно із законодавством України система

місцевого самоврядування зараховує до себе: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; старосту; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення. При цьому правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення наділяється представницький орган місцевого самоврядування – виборний орган (рада), який складається з депутатів; у свою чергу представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст саме районні та обласні ради як органи місцевого самоврядування [4].

Нормативно-правове забезпечення діяльності інституту місцевого самоврядування в Україні регламентується Конституцією України, яка визначає систему місцевого самоврядування, його фінансово-матеріальну базу, державні гарантії, роль та функціональне призначення як форми залучення громадян до управління суспільно-політичними процесами. Усі організаційні питання щодо належного функціонування органів місцевого самоврядування, реалізації ними повноважень безпосередньо визначено Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Такі ж самі положення містяться у ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування, яка наголошує, що головні повноваження і функції органів місцевого самоврядування визначаються Конституцією або законом; органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції, і вирішення якого не доручене жодному іншому органу; повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, як правило, мусять бути повними і виключними.

Реалізуючи владу на місцях шляхом прийняття певних рішень, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (ст. 144 Конституції України), та самостійно вирішуючи питання місцевого значення, що віднесені законом до компетенції органів місцевого самоврядування, останні, передусім, зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

У контексті даного дослідження заслуговує уваги позиція, викладена І. Я. Рушак про те, що місцеве самоврядування є специфічною формою реалізації публічної влади, яка відрізняється від державної влади тим, що забезпечує місцеві інтереси територіальної громади, на відміну від держави, яка забезпечує загальнонаціональні інтереси. За специфікою інтересів місцеве самоврядування відрізняється й від влади об'єднань громадян, що реалізують політичні, соціальні, культурні та інші інтереси своїх членів [5, с. 18 – 19]. Наведене міркування свідчить про те, що об'єктом місцевого самоврядування виступає частина публічних справ, яку становлять питання локально-територіального рівня. Як правило, такі питання мають комплексний характер, оскільки пов'язані з реалізацією потреб-інтересів членів територіальної громади в усіх сферах місцевого життя: економіка, освіта, культура, громадський порядок тощо.

Категорія як «органи публічної адміністрації» об'єднує різних за своєю юридичною природою суб'єктів адміністративного права, які наділяються публічно-владними повноваженнями для задоволення публічних потреб. Обов'язковим елементом для системи суб'єктів адміністративного права, враховуючи її інтегративні якості, є публічна адміністрація, без якої неможливе існування самої системи суб'єктів адміністративного права [6, с. 27]. Останню тезу доводить на сторінках дисертаційної роботи Т.О. Мацелик, вивчаючи теоретико-методологічні проблеми сучасного дослідження суб'єктів адміністративного права.

Сказане свідчить про те, що систему таких суб'єктів утворюють численні та різноманітні органи держави, їх посадові й службові особи та інші суб'єкти при реалізації ними владних управлінських повноважень. Приблизний перелік суб'єктів владних повноважень надається у п. 7 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, а саме: органи державної влади; органи місцевого самоврядування, їхні посадові чи службові особи; інші суб'єкти при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [7].

Наукова література адміністративного спрямування роз'яснює у такий спосіб категорію «суб'єкт владних повноважень»: особа, що здатна нав'язувати волю, підкоряти собі, яка виражає владу що-небудь робити та наділена сукупністю прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [8, с. 64]; уповноважений державою суб'єкт (політичний діяч, орган, посадова чи службова особа, підприємство, установа, організація тощо), який на основі та у відповідності із чинним законодавством здійснює управлінський чи регулятивний вплив як на суспільство у цілому, так і на його окремі елементи (групи, інститути тощо) [9, с. 16]. Представницькі та виконавчі органи місцевого самоврядування, як суб'єкти владних повноважень, виражають державні та суспільні інтереси, виступають носіями публічної влади, відповідно характеризуються специфічним адміністративно-правовим статусом для реалізації наданої сукупності прав та обов'язків державно-владного характеру щодо об'єкта управління.

Більш того, аналізуючи ознаки суб'єктів владних повноважень, які представлені на сторінках сучасної юридичної літератури, стає очевидним, що органи місцевого самоврядування у повній мірі підпадають під ці ознаки, зокрема: 1) формуються державою або безпосередньо народом відповідно до закону та діють на його основі; 2) передбачені законодавством України; 3) їх завдання та функції здійснюються від імені держави або певної верстви населення; 4) державно-владні повноваження здійснюються через: а) видання нормативних та індивідуальних актів; б) контроль за виконанням вимог, передбачених цими актами; в) забезпечення та захист цих вимог від порушень шляхом застосування заходів державного примусу – у разі необхідності;

5) утворені із службовців, які обіймають посади; 6) суб'єкт владних повноважень має відповідну матеріальну базу; 7) має визначений територіальний масштаб діяльності, систему службової підпорядкованості [10, с. 57]. В. М. Бевзенко також пояснює, що в основу визначення категорії «суб'єкт владних повноважень» покладено факт виникнення органом місцевого самоврядування, їх посадовою чи службовою особою однієї із функцій (дій) такого змісту: 1) управлінського; 2) регуляторного; 3) сервісно-обслуговуючого; 4) загальноорганізаційного; 5) примусового [9, с. 23].

Органи місцевого самоврядування виконують низку повноважень для вирішення нагальних питань, які виникають у соціально-культурній, економічній, адміністративно-політичній та інших публічних сферах на відповідній адміністративно-територіальній одиниці. Це відбувається, як зауважує Т. О. Коломєць, завдяки можливості органів державної влади делегувати свої повноваження органам місцевого самоврядування, а, по-друге, завдяки делегування державою частини своїх повноважень для їх більш ефективної реалізації органам місцевого самоврядування [11, с. 65]. Зрозуміло, що делегування повноважень виступає одним зі способів встановлення компетенції місцевих органів публічної влади, що є важливим організаційно-правовим інститутом децентралізації публічної влади та має велике значення для всіх процесів побудови правової держави і, зокрема, для підвищення ефективності діяльності системи місцевих органів публічної влади [12]. При цьому порядок надання і здійснення таких «делегованих» повноважень регламентовано в галузевому адміністративному законодавстві, яким передбачено, що передача повноважень від одного конкретного органу іншому – за його згодою – відбувається заради забезпечення оптимальної організації їх реалізації, хоча відповідні повноваження залишаються у віданні суб'єкта, який їх делегував.

Про яскраво виражений адміністративно-правовий характер відповідних повноважень свідчить той факт, що законодавець визначає їх як «делеговані повноваження» органів державної виконавчої влади, або «надані повноваження» органів виконавчої влади, що, знову ж таки, підтверджує їх публічно-правову природу. Від того, наскільки досконало сформованою буде організаційна структура та функціональна компетенція органів місцевого самоврядування, логічно і послідовно розподілені їх власні та делеговані повноваження значною мірою залежить оптимальне функціонування територіальної громади й усіх жителів певної адміністративно-територіальної одиниці.

Таким чином, виконання наданих законом повноважень вказує на здатність органів місцевого самоврядування, як сучасних територіальних публічно-правових інституцій, бути повноцінним суб'єктом права та учасником правовідносин у різних галузях права (адміністративних, податкових, цивільних, фінансових, земельних, екологічних тощо), які виникають у зв'язку з їх діяльністю, спрямованою на досягнення місцевих, публічно корисних завдань, та реалізацією ними своїх функцій.

Окремі науковці серед різновидів владно-управлінської діяльності розглядають комунальне управління, яке є універсальним, недержавним різновидом владно управлінської діяльності, що має підзаконний характер і здійснюється в межах місцевого владного рівня уповноваженими на те суб'єктами органів місцевого самоврядування відповідно до затверджених програм соціально-економічного розвитку певного села, селища або міста з метою забезпечення повної, всебічної та своєчасної реалізації потреб та інтересів територіальної громади, що мають або повинні мати відповідну нормативно-правову регламентацію.

А. В. Щерба зазначає, що органи місцевого самоврядування як самостійні, організаційно відокремлені владні установи вирішують питання місцевого значення, використовуючи комунальне майно та місцеві фінанси, відповідно – на них покладається широке коло завдань, у реалізації яких зацікавлені як відповідні територіальні громади, так і Український народ у цілому. Ці завдання породжують наявність у цих органів різноманітних інструментальних, предметних та інших функцій [13, с. 16], які збігаються з функціями органів виконавчої влади, не дивлячись на ту обставину, що просторово та за обсягом вони дещо обмежені: розповсюджуються лише на окрему територію держави і виконуються на підставі делегованих їм повноважень. Отже, фактично виконавчі органи місцевого самоврядування, визначені законодавством, набувають повноважень як органи державної виконавчої влади.

Особливо це підтверджується змістом ст. 143 Конституції України, яка встановлює, що органи місцевого самоврядування управляють майном, що перебуває у комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації та установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції. Окрім того, у цій же конституційній нормі зазначається, що органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, здійснення яких держава фінансує в повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. При цьому органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади, що свідчить про факт того, що названі органи хоча і відмежовані організаційно, однак пов'язані між собою функціонально, отже, – не можуть бути абсолютно незалежними один від одного. Наділені правовою, організаційною, матеріальною та фінансовою автономією в межах власних повноважень, тобто прав та

обов'язків, що визначені за суб'єктами місцевого самоврядування державою, і які забезпечують самостійне вирішення питань місцевого значення, виконавчі органи місцевого самоврядування безпосередньо є залежними від органів державної виконавчої влади при реалізації делегованих повноважень.

Враховуючи факт того, що порядок створення органів місцевого самоврядування визначається нормативно-правовими актами органів державної влади, стає очевидним, що держава здійснює зі свого боку контроль за реалізацією того кола функцій, які відповідно до закону делеговані органам місцевого самоврядування. Водночас державний контроль повинен відбуватися у чітко передбачених законом межах, без втручання у діяльність місцевих рад та їх виконавчих органів.

Якщо системно та комплексно проаналізувати нормативні приписи Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», то можна відстежити, що органи місцевого самоврядування, як суб'єкти владних повноважень, при вирішенні питань місцевого значення, віднесених Конституцією України та законами України до їхньої компетенції, виконують публічно-владні управлінські функції шляхом реалізації нормотворчих, контрольних, координаційних, дозвільних, реєстраційних, організаційно-розпорядчих повноважень, тобто здійснюють публічне адміністрування на відповідному адміністративно-територіальному рівні, керуючись нормами адміністративного права. Частина 3 ст. 10 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» також визначає, що представницькі органи місцевого самоврядування, сільські, селищні, міські голови, виконавчі органи місцевого самоврядування діють за принципом розподілу повноважень у порядку і межах, визначених цим та іншими законами.

Т. О. Коломоєць також виділяє наступні групи повноважень органів місцевого самоврядування у сфері публічного адміністрування: 1) контрольні; 2) організаційні; 3) забезпечувальні: а) у сфері захисту прав і свобод людини; б) у сфері забезпечення законності, громадської, національної безпеки і оборони; 4) дозвільно-реєстраційні. Саме виконуючи такі повноваження, органи місцевого самоврядування, на думку дослідниці, виступають як суб'єкти адміністративного права [11, с. 66 – 69]. Очевидно, що участь представницьких та виконавчих органів місцевого самоврядування в адміністративно-правових відносинах залежить як від суб'єктивної передумови – наміру та активного волевиявлення суб'єкта реалізовувати свої права, здійснювати обов'язки та нести відповідальність у таких правовідносинах, так і від об'єктивної – наявності необхідного обсягу правосуб'єктності для участі у конкретних адміністративно-правових відносинах.

Отже, в аспекті характерних ознак, що притаманні представницьким та виконавчим органам місцевого самоврядування, як суб'єктам адміністративно-правових відносин, можна виділити наступні: 1) є організаційно відокремленим і персоніфікованим суб'єктом публічної адміністрації, що має чітко визначений територіальний масштаб діяльності,

відповідну фінансово-матеріальну базу і систему службової підпорядкованості; 2) нормативно-правовим шляхом наділені компетенцією владно-розпорядчого характеру; 3) характеризуються специфічним адміністративно-правовим статусом для реалізації наданої законом сукупності прав та обов'язків державно-владного характеру з метою реалізації публічного інтересу держави і територіальних громад, а також гарантування прав, свобод фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб; 4) під час реалізації власних і делегованих повноважень приймають публічно-владні (юридично обов'язкові) рішення і здійснюють інші юридично значимі дії; 5) наявність міцних взаємозв'язків з іншими суб'єктами адміністративного права.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне право України: підруч. вид. 2. змін. і доп. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. К.: Істина, 2012. 528 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування): рішення Конституційний Суду України від 16.04.2009 № 7-рп/2009. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-09>.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
5. Рушак І. Я. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи як учасники адміністративного судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 - «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». К.: Національний авіаційний університет, 2016. 247 с.
6. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ірпінь: Національний університет державної податкової служби України, Ірпінь, 2014. 40 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
8. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України. В 2-х томах. Том 1 / За заг. ред. В. К. Матвійчука / Матвійчук В. К., Хар І.О. К.: КНТ, 2007. 786 с.
9. Бевзенко В. М. Суб'єкти владних повноважень в

адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... доктора. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х.: ХНУВС, 2010. 35 с.

10. Кодекс адміністративного судочинства України: наук.-практ. коментар / Н. О. Армаш, О. М. Бандурка, А. В. Басов та ін.; за заг. ред. А. Т. Комзюка. К.: Прецедент; Істина, 2009. 823 с.

11. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: у двох томах. Том 1: Загальна частина: підручник. Ред. колегія: Авер'янов В. Б. (голова) та ін. К.: Юрид. думка, 2007. 592 с.

12. Мандюк О. Передумови становлення договірною регулювання управлінських правовідносин. *Юридичний журнал*. 2010. № 2. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3427>.

13. Щербя А. В. Адміністративні процедури в органах місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 - «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Х.: ХНУВС, 2011. 198 с.

ПРАВОВА КОНСТРУКЦІЯ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН АБО КУДИ КРОКУЄ СУЧАСНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО

Коваленко Олена Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Реалії війни, в яких опинилася Українська держава від 24 лютого 2022р., змусили переорієнтувати правове впорядкування суспільних відносин на воєнний манер. У більшому ступеню це торкнулось сфери правового регулювання трудових та похідних від відносин, основні зміни реформаційного характеру в яку, здійснив Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1].

Очевидно, що зазначений Закон був рятувальним кругом у ситуації, що склалася, адже руйнування виробничих потужностей, переміщення підприємств, установ, організацій, загибель працівників, зміна працівниками місця свого проживання внаслідок розширення географії бойових дій українською територією, мобілізація працівників-чоловіків, окупація окремих українських населених пунктів росією тощо і як наслідок втрата і робочих місць, і працівників стали визначальними факторами у наявності та здійсненні реальних можливостей та окресленні перспектив продовження трудового

процесу як фактично, так і юридично. Ігнорувати ці фактори було неможливо і провадити правове регулювання за вже десятиліттями, усталеними трудовими стандартами означало б колапс у цій площині. Тому, прийняття спеціальних нормативно-правових актів, які би мали за мету упорядкувати трудові відносини в Україні в умовах режиму воєнного стану, зміщуючи акценти прояву свободи волі сторін трудового договору, було лише справою часу.

Але не тільки зазначений закон суттєво оновив правове регулювання, запроваджуючи багато новел. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» [2], який вніс змін в КЗпП України у вигляді Глави III Б, також є дитям режиму воєнного стану і він запровадив також непритаманну для трудового права дотепер нову правову конструкцію, яке зветься «спрощений режим регулювання трудових відносин».

Відповідно до п.1 Прикінцевих положень цього закону «Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та діє протягом дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану", і втрачає чинність з дня припинення або скасування воєнного стану». Отже, за приписами цього закону конструкція спрощеного режиму регулювання трудових відносин має тимчасовий характер і має зникнути із режимом воєнного стану. А допускається цей режим за визначених КЗпП України умов. а саме: «Спрощений режим регулювання трудових відносин (далі - спрощений режим) застосовується до трудових відносин, що виникають:

між працівником та роботодавцем, який є суб'єктом малого або середнього підприємництва відповідно до закону з середньою кількістю працівників за звітний період (календарний рік) не більше 250 осіб;

або між роботодавцем та працівником, розмір заробітної плати якого за місяць становить понад вісім розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом» [2].

Трохи статистики скільки в Україні суб'єктів малого і середнього бізнесу: «Перед початком вторгнення було приблизно 18 000 середніх компаній і понад 350 000 малих, з яких більш як 86% – мікробізнес (до €2 млн). Разом вони давали роботу більш як 5 млн українців, з них 62,5% працювали на середній бізнес. А також майже 2 млн ФОПів... Війна не віднадила підприємців від запуску нових компаній: за 15 місяців в Україні з'явилося майже 41 000 нових компаній і 318 000 ФОПів. На жаль, достовірної інформації щодо закритих за цей час компаній ще немає» [3].

Тобто цифри доволі великі щодо якої кількості працівників може бути застосовано такий спрощений режим. І цікаво, що, на разі, її введення обґрунтовано реаліями воєнного сьогодення і фактично не те що спростило, а взагалі зняло зобов'язання щодо ведення кадрової документації у межах підприємства та надало необмежені можливості щодо варіацій на тему

строковості та відпусток працівників, які, як всім має бути очевидно, хоча і знаходяться у формальній юридичній рівності з роботодавцем, все одно є залежними від роботодавця.

Варто акцентувати увагу, що законодавці так намагалися переконати себе і тих, хто буде читати і застосовувати КЗПП України в новій інтерпретації у тому, що цей режим запроваджується добровільно, що двічі в одній і тій самій статті тільки через одну частину написали про добровільну засаду введення цієї конструкції. А саме: ч.2 ст.49-5 «Спрощений режим може на добровільних засадах застосовуватися у відносинах між працівниками та роботодавцями, які мають право на його використання» [2].

«Спрощений режим може застосовуватися у відносинах між працівниками та роботодавцями виключно на добровільних засадах. Такий режим передбачає можливість встановлення індивідуальних умов праці працівника безпосередньо у трудовому договорі» [2].

Дивно бачити таке вдосконалення законодавства, яке є неякісним. Враховуючи такі вимоги до нормотворчості як лаконічність, зрозумілість, формальну визначеність – від такого змісту норми щонайменше виникає нерозуміння який в цьому сенс. Чи це таким чином тепер вирішено підвищувати ефективність дії норми?

Але ж зрозуміло, що тоді, коли законодавство дозволяє впровадження чогось добровільного для сторін трудового договору, не виникає нічого іншого крім додаткового інструменту для роботодавця чинити вплив на працівника і досягати своїх інтересів. На цьому вся добровільність і закінчується, навіть не розпочавшись: важко знайти того працівника, який не буде лякатись звільнення, якщо не догодить роботодавцю.

Не зважаючи на строковість впровадженої новели, є стійке передчуття, що законодавці залишать цю конструкцію і у післявоєнний період – бо занадто вона приваблива для роботодавців: ніякої документації, ніяких додаткових доказів у випадку потенційних спорів, а отже – і ніякої відповідальності.

Тому, обумовленості практичної доцільності у важкий воєнний період зняття тягаря формальностей з роботодавців не викликають захоплення. Думається, що тут можна лише констатувати погіршення положення працівника, закладене у воєнний період, але з перспективою залишитись і в мирний час, яке продовжує «розмивати» кордони трудового права як галузі, що міцно стояла на захисті інтересів працівника. Поступово, планомірно «підтягуючи» масив, що підпадав під регулювання норм трудового права у лоно відносин права цивільного законодавець тихими, але впевненими кроками дає зрозуміти, що регулювання праці повертається у історичне минуле. І хоча й це робиться не відкрито, а приховано, але фахівці-трудовики розуміють, що методи, які запропоновані є за своєю природою цивільно-правовими, а отже всі розуміють у якому напрямі, на жаль, запрограмовано рух.

Список використаних джерел і літератури

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 р. N 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
2. України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність». Закон України від 19 липня 2022 р. № 2434-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#n17>.
3. Скільки ФОПів, малих та середніх компаній в Україні і як вони впливають на економіку. Шість графіків про МСБ. Forbes. URL <https://forbes.ua/business/skilki-fopiv-malikh-ta-serednikh-kompaniy-v-ukraini-i-yak-voni-vplivayut-na-ekonomiku-shist-grafikiv-pro-msb-24072023-14882>.

РОЛЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Полянський А. О. , Доктор юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності Київського науково-дослідного інституту судових експертиз

Кондренко А. О., Науковий співробітник відділу післядипломної освіти Київського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Розбудова України як демократичної, правової, соціальної держави, закріплення в Конституції України положення про найвищу соціальну цінність людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки вимагає формування нових підходів до захисту прав людини.

В умовах розвитку демократії, додержання прав і свобод людини створення належної та ефективної національної системи судового захисту стає одним з головних завдань держави. Віднині головним змістом і спрямованістю діяльності нашої держави стають права і свободи людини та гарантії їх здійснення. Утвердження та забезпечення цих прав і свобод Конституція України покладає на державу як її головний обов'язок [1]. Вступ України до Ради Європи, з одного боку, став суттєвим кроком нашої держави в процесі

європейської інтеграції, а з іншого – засвідчив прийняття Україною на себе цілої низки міжнародно-правових зобов'язань, насамперед, щодо поваги та захисту прав людини. Чільне місце серед виконаних зобов'язань перед Радою Європи займає ратифікація Україною Конвенції про захист прав і основних свобод людини у 1997 р. з визнанням юрисдикції Європейського суду з прав людини. Повага та демократичних цінностей, верховенство права та захист прав людини визначені в основних документах, пов'язаних з інтегруванням України до Європи, таких, як Копенгагенські критерії – перепустка для вступу до Європейського Союзу, План дій «Україна – ЄС» тощо. У більшості демократичних держав основним механізми захисту прав людини є дотримання вимог справедливості та правосуддя. Велику роль у захисті законних прав та інтересів громадян відіграє судова експертиза.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1) [2]. Правові основи, принципи організації і основні напрямки судової експертизи визначені в Законі України «Про судову експертизу».

Судова експертиза здійснюється в процесі судочинства державними судово-експертними установами і ґрунтується на принципах: законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження (ст. 3) [2]. На наш погляд, суттєвим недоліком цієї статті Закону є відсутність основоположного принципу дії будь-якого державної чи приватної судово-експертної установи – принципу дотримання та захисту прав, свобод та інтересів осіб.

Дотримання прав і свобод людини і громадянина, прав юридичних осіб повинно бути головною умовою судово-експертної діяльності (має дотримуватися рівноправ'я громадян, право на особисту недоторканність, гідність особистості, недоторканність приватного життя, особиста й сімейна таємниця тощо). Справедливим є твердження, згідно з яким загалом судовий експерт, експерт (фахівець, спеціаліст) – це не зацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навиками. Даний суб'єкт процесуальних відносин, що не має і не повинен мати зацікавленості, залучаються до участі у справі, щоб сприяти суду в об'єктивному дослідженні обставин справи і тим самим забезпечувати здійснення судом своєї основної мети – захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав або інтересів осіб [3, с. 219–221].

Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, як слушно зазначає О. О. Кочура, посилаючись на інших науковців, здійснюється шляхом участі спеціалістів, тобто незацікавлених в результатах досудового розслідування осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками та запрошуються для участі у процесуальних діях слідчим, прокурором, судом для вирішення спеціальних питань, що виникають під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Тобто, спеціальні знання використовуються у різних формах (при експертизі, консультації, участі

спеціаліста (фахівця) у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Таким чином, залучення спеціаліста при проведенні процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження [4, с. 285].

Доречно також звернути увагу на те, що під час здійснення судово-експертної діяльності відповідні підрозділи судово-експертних установ, а також окремі фахівці (науковці) з відповідних галузей знань наділені й певними повноваженнями у сфері протидії злочинності та захисту законних прав і свобод людини, які зводяться до того, що вказаними суб'єктами може здійснюватися вплив на прояви протиправних посягань на стадіях формування умислу, готування або замаху. Інакше кажучи, вказані суб'єкти під час здійснення судово-експертної діяльності можуть здійснювати діяльність, пов'язану з попередженням злочинності – як однієї з можливих сфер протидії злочинності у цілому [5].

Так, Д. П. Гуріна, на прикладі здійснення окремих видів судових експертиз зазначає, що під час проведення економічних експертиз, крім вирішення питань, що безпосередньо поставлені перед експертом, доволі часто можуть бути встановлені обставини, які мають значення для профілактики правопорушень, захисту законних прав і свобод фізичних та юридичних осіб. Зокрема, за допомогою експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності встановлюють недоліки у здійсненні бухгалтерського обліку чи недостатній контроль з боку осіб, на яких покладений цей обов'язок законодавцем, що призвело (чи могло призвести) до скоєння правопорушень. Під час проведення дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності експертові, як фахівцеві у своїй галузі, краще, ніж будь-кому іншому, зрозумілі шляхи та способи усунення виявлених недоліків бухгалтерського обліку і контролю. Тому судовий експерт може підготувати рекомендації щодо заходів із профілактики економічних правопорушень. Отже, можливості експертів щодо профілактики економічних правопорушень достатньо великі [6, с. 95–98].

На закінчення необхідно сказати, що механізм захисту законних прав і свобод людини є досить складним і «динамічним». Він постійно модернізується, але залишається ще далеким від досконалості. Важливу роль в цьому механізмі належить безпосередньо судовій експертизі.

Список використаних джерел

1. Бакірова І.О. Державно-правовий механізм забезпечення конституційного права людини і громадянина на судовий захист та місце органів юстиції України у здійсненні правосуддя. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9254.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02. 1994 р. № 4038-ХІІ зі змінами та доповненнями. Відомості Верховної Ради України, 1994, № 28. Ст. 232.

3. Бараняк В., Несімко О. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 218–222.

4. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 284– 286.

5. Філіпенко Н. Є. Поняття, сутність та значення експертної превенції. Наукове видання Вісник кримінологічної асоціації України : Збірник наукових праць. № 2 (21) 2019. С. 172-185.

6. Гуріна Д. П. Експертна профілактика під час проведення економічних досліджень. Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали науково-практичної конференції (25 березня 2016 року, м. Київ), Ч. 2. С. 95–98.

ЩОДО ПРОЕКТУ ЗАКОНУ ПРО НАКОПИЧУВАЛЬНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Юровська Вікторія Володимирівна,
д.ю.н., доцент, професор кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

На розгляд Верховної Ради винесено черговий законопроект, присвячений реформуванню накопичувальної пенсійної системи, а саме проект Закону «Про накопичувальне пенсійне забезпечення» від 17.04.2023 № 9212, який включено до порядку денного 05.09.2023 [1]. Слід відзначити, що як й інші аналогічні проекти, вказаний законопроект представляє собою чергову спробу законодавця запровадити в практиці функціонування накопичувальної пенсійної системи поряд із солідарною.

Чим вказаний проект відрізняється від інших, зокрема, від законопроекту № 7722 «Про казначейський пенсійний план» [2], а також від чинного законодавства у цій сфері, й бути проаналізовано у наведеній роботі.

Обґрунтуванням прийняття проекту Закону про накопичувальне пенсійне забезпечення як і законопроекту «Про казначейський пенсійний

план» визначена необхідність трансформації системи пенсійного забезпечення громадян України шляхом створення додаткової опори – обов'язкової накопичувальної системи, яка дозволить здійснювати громадянам додаткові індивідуальні пенсійні накопичення на старість. У пояснювальній записці як і раніше зазначається про велику кількість застрахованих в солідарній системі осіб, про суттєве скорочення чисельності населення за рахунок, в першу чергу, населення працездатного віку, що відповідно матиме наслідком зменшення кількості платників єдиного соціального внеску. При цьому, як зауважують ініціатори законопроекту, солідарна система не зможе самотійно справитися із завданням забезпечення гідного рівня життя для пенсіонерів [3].

Крім того, як в пояснювальній записці до проекту Закону про накопичувальне пенсійне забезпечення, так і до законопроекту «Про казначейський пенсійний план», серед іншого зауважується, що створення в країні обов'язкової накопичувальної системи дозволить вирішити не тільки завдання посилення рівня соціальної захищеності населення, а й економічного зростання країни, оскільки індивідуальні накопичення громадян, які формуються в обов'язковій накопичувальній системі, інвестуються в економіку країни [3].

Слід відзначити, що незважаючи на майже ідентичну мотивацію прийняття нового закону, законодавчі пропозиції, викладені в проекті Закону про накопичувальне пенсійне забезпечення суттєво відрізняються від пропозицій законопроекту «Про казначейський пенсійний план».

Так, у разі прийняття Закону України «Про накопичувальне пенсійне забезпечення» у нашій державі буде запроваджено обов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення. Вказана система передбачає обов'язкове відрахування накопичувальних внесків із доходів працюючих осіб нарівні із єдиним соціальним внеском. При цьому, однак, що такі внески будуть накопичуватися на окремих рахунках конкретних платників.

Законопроектом передбачається, що накопичення пенсійних коштів за вибором учасника системи буде здійснюватися:

- на індивідуальних пенсійних рахунках в авторизованих пенсійних фондах;
- на пенсійних рахунках в авторизованих банках;
- на індивідуальних пенсійних рахунках у авторизованих страхових організаціях.

При цьому, учасник системи повинен визначитися з авторизованим пенсійним фондом, чи авторизованим банком, чи авторизованою страховою організацією та здійснити свій вибір в інформаційній системі загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення з використанням телекомунікаційних мереж або подати заяву встановленого зразка адміністратору новоствореного Єдиного соціального реєстру.

Крім того, планується, що такий учасник системи також повинен одночасно з використанням інформаційної системи загальнообов'язкового

накопичувального пенсійного забезпечення на свій вибір здійснити заходи щодо:

- укладення пенсійного контракту;
- укладення договору пенсійного депозитного рахунка;
- укладення договору накопичувального пенсійного страхування;
- укладення договору страхування довічної пенсії.

В іншому випадку накопичувальні внески учасників системи, які не визначились з вибором авторизованого недержавного пенсійного фонду, або авторизованого банку, або уповноваженого пенсійного фонду, або авторизованої страхової організації, підлягають автоматичному зарахуванню до, так званого, Уповноваженого пенсійного фонду.

Уповноважений пенсійний фонд є авторизованим пенсійним фондом, створеним за рішенням Кабінету Міністрів України відповідно до законодавства про недержавне пенсійне забезпечення для виконання функцій з накопичення пенсійних внесків та їх обслуговування відповідно до положень, передбачених цим законом.

Незалежно від того, який варіант для накопичення пенсійних виплат обрано учасником система, залучені в якості накопичувальних внесків грошові кошти, мають постійно «працювати», що повинно зберегти їх від інфляційного знецінення та примножити. Таким чином, щодо пенсійних активів постійно має здійснюватися інвестиційна діяльність за правилами та з обмеженням, встановленими цим законодавством. Обмеження щодо інвестиційної діяльності з пенсійними активами спрямовані на зменшення її ризиковості, наприклад, забороняється формувати пенсійні активи за рахунок позикових (кредитних) коштів або будь-яких інших коштів, які не є пенсійними коштами, або надавати майнові гарантії, забезпечені пенсійними активами, або будь-які кредити (позики) за рахунок пенсійних активів.

Отже, із змісту наведеного законопроекту «Про накопичувальне пенсійне забезпечення» слідує, що законодавець має намір створити схожу на «західну» модель накопичувальної системи пенсійного забезпечення. Вона передбачає можливість накопичення грошових коштів на індивідуальних рахунках кожного учасника системи із подальшим постійним використанням таких коштів в інвестиційній діяльності на свій розсуд та з наявними, так би мовити, контрольованими ризиками.

Звичайно, неминуча криза солідарної системи пенсійного забезпечення змушує наше покоління замислитися про найскоріше реформування системи пенсійного забезпечення, і, звичайно, накопичувальна система вбачається одним із шляхів вирішення цієї проблеми. Однак, як мною вже досліджувалось раніше, досвід інших країн доводить, що незалежно від форми власності фонду, в якому акумулюються внески від застрахованих осіб, сплачені в рамках накопичувальної пенсійної системи, ефективність такої системи, насамперед, залежить від правильного розміщення цих коштів управителем, а також від загальної економічної ситуації та інвестиційного клімату в державі [4, с. 249]. У зв'язку із чим, на сьогодні складно говорити

про ефективність моделі накопичувальної пенсійної системи, запропонованої саме в законопроекті «Про накопичувальне пенсійне забезпечення» від 17.04.2023 № 9212, оскільки її ефективність залежить також від багатьох факторів, наприклад, правильності планування та визначення стратегії розміщення інвестицій. Таким чином, розраховувати на швидке вирішення кризи пенсійної системи України у разі прийняття та введення в дію цього законопроекту не варто, хоча його можна розглядати як черговий крок на шляху до наближення пенсійної системи України до світових стандартів.

Список використаних джерел та літератури

1. Про накопичувальне пенсійне забезпечення : проект Закону України від 17.04.2023 № 9212. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1733068> (дата звернення: 02.12.2023).
2. Про казначейський пенсійний план : проект Закону України від 01.09.2022 № 7722. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1453495> (дата звернення: 02.12.2023).
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про накопичувальне пенсійне забезпечення». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1733061> (дата звернення: 02.12.2023).

Юровська В. В. Окремі аспекти функціонування накопичувальної пенсійної системи: закордонний досвід. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 247-250. URL: http://lsej.org.ua/10_2021/64.pdf (дата звернення: 02.12.2023).

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ У КК УКРАЇНИ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ

Ященко А. М., професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

Законом України № 3342-ІХ від 23 серпня 2023 р. «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» (далі – Закон України № 3342-ІХ) запроваджено нове покарання у вигляді пробаційного нагляду за вчинення низки кримінальних проступків та злочинів [1]. Як зазначають автори законопроекту № 9185 від 05.04.2023 р. «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення

видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану», що передував Закону України № 3342-IX, його метою є впровадження покарання у виді пробачійного нагляду, що сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства. Положення законопроекту спрямовані на реформування системи призначення та виконання покарань з поміж-іншого шляхом: застосування покарання у виді арешту виключно до військовослужбовців; надання можливості призначення покарання у виді пробачійного нагляду як основного покарання до неповнолітніх; заміни покарання у виді арешту на покарання у виді пробачійного нагляду у санкціях окремих статей (частин статей) Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2].

Згадана новела кримінального законодавства України створює передумову для з'ясування питання про доцільність такої законодавчої ініціативи, оскільки обов'язки, що є структурними елементами цього нового виду покарання, практично ідентичні з обов'язками, що покладаються на особу звільнену від відбування покарання з випробуванням (ст. 76 КК України), та, які, як відомо, становлять різновид альтернативних покаранню інших засобів кримінально-правового характеру.

Системний аналіз ст. 59-1 Закону України № 3342-IX та ст. 76 КК України дозволяє стверджувати, що відмінність обов'язків, як структурних елементів пробачійного нагляду як виду покарання, від обов'язків, як засобів забезпечення звільнення від відбування покарання з випробуванням, полягають, принаймні, в тому, що:

1) у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX обов'язок не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації є імперативним, а такий самий обов'язок у ст. 76 КК України є дискреційним;

2) у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX на особу може бути покладений обов'язок пройти курс лікування не лише від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, який у такому ж вигляді зазначений й у ст. 76 КК України, але й від наркотичної або алкогольної залежності; проте, ця відмінна конкретизація є несуттєвою, а тому вказівка на неї у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX є зайвою, оскільки до психоактивних речовин, окрім наркотиків, відносять також алкоголь та нікотин, а тому проходження курсу лікування внаслідок вживання психоактивних речовин охоплює собою й проходження курсу лікування від наркотичної або алкогольної залежності;

3) у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX на особу може бути покладений обов'язок використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою на строк від одного місяця до одного року; такого обов'язку у ст. 76 КК України немає, але замість нього обов'язком є публічне або в іншій формі висловлення пробачення у потерпілого, чого немає у ст. 59-1;

4) у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX за виключенням строку, на який може бути покладений обов'язок використовувати електронний засіб

контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою, всі інші імперативні та дискреційні обов'язки покладаються або можуть бути покладені на строк від одного до п'яти років, а у ст. 76 КК України – на строк від одного до трьох років;

5) у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX пробаційний нагляд зумовлює появу судимості протягом року з дня відбуття цього виду покарання, за умови не вчинення протягом цього строку нового кримінального правопорушення; натомість судимість у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням погашається закінченням призначеного іспитового строку, протягом якого виконуються обов'язки, визначені у ст. 76 КК України, за умови, якщо протягом цього іспитового строку особа не вчинить нового кримінального правопорушення і якщо протягом зазначеного строку рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не буде скасоване з інших підстав, передбачених законом.

Остання відмінна ознака пов'язана лише з тим, що згідно з Законом України № 3342-IX пробаційний нагляд постає у вигляді нового покарання, а обов'язки, передбачені ст. 76 КК України, покаранням не визнаються, а, навпаки, є різновидом відмінних від нього інших засобів кримінально-правового характеру, адже їм не властива кара та їх змістом не є обмеження або позбавлення прав і свобод винної особи.

Як відомо, кара – це відплата за вчинене протиправне посягання, тобто сутність покарання. Саме тому кара – це покарання, а покарання – це кара. Змістом покарання (кари) є визначені законом обмеження або позбавлення прав і свобод особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, які так чи інакше спричиняють такій особі страждання, принаймні, морального характеру, оскільки вони є необхідною складовою обмежень або позбавлень прав і свобод людини.

Обов'язки, які згідно зі ст. 59-1 Закону України № 3342-IX є структурними елементами пробаційного нагляду та носять наглядовий та соціально-виховний характер, не можуть бути і не є обмеженнями або позбавленнями прав і свобод винної особи, а тому вони й не можуть визнаватися різновидом кримінального покарання. Насправді, визначені у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX обов'язки контрольного, наглядового та соціально-виховного (або корекційного) характеру, є проявом інших відмінних від покарання заходів кримінально-правового характеру.

У зв'язку з цим, слід повністю погодитися з висловленою у фаховому середовищі думкою, що вказаний у ст. 59-1 Закону України № 3342-IX обсяг обмежень прав і свобод підсудного навряд чи можна визнати необхідним і достатнім для віднесення пробаційного нагляду до кримінальних покарань, оскільки визначені в цій статті обов'язки не є обмеженнями прав і свобод такої особи. Тобто за характером обов'язків, які суд в обов'язковому порядку має покладати на засудженого до пробаційного нагляду, такі обов'язки мають некаральний характер та спрямовані на запобігання протиправній поведінці відповідного засудженого [2].

Окремо хотілося би звернути увагу й на те, що потенційна ефективність цього нового виду покарання, у першу чергу, залежить виключно від добросовісності засудженої особи. Якщо засуджена особа буде ухилятися від виконання покладених на неї обов'язків, а виключати такі ситуації не можна, то єдиним засобом впливу на неї, на відміну від приписів ст. ст. 75, 76–78 КК України, стане лише загроза притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 389 КК України. Але навіть суворая загроза притягнення до кримінальної відповідальності ніколи не зупиняла потенційних правопорушників від вчинення протиправних посягань. Вочевидь, що загроза бути покараним у вигляді обмеження волі на строк до трьох років (в редакції Закону України № 3342-IX), на відміну від загрози покарання у вигляді позбавлення волі, що може стати реальністю у разі недотримання окремих приписів ст. ст. 75, 76–78 КК України, не стане істотною завадою у ситуаціях невиконання покладених обов'язків й засудженими до пробаційного нагляду. Наразі сьогодні в органів пробації відсутні повноваження, що надають їм право здійснювати будь-який державний примус під час забезпечення виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Більше того, доволі часто навіть самі органи пробації є ініціаторами заміни окремих видів покарань на інші види таких покарань, забезпечити виконання яких вони не в змозі (наприклад, громадських робіт на штраф). Отже, ефективність пробаційного нагляду як нового виду покарання, з огляду на досягнення мети покарання, визначеної у ч. 2 ст. 50 КК України, виглядає доволі сумнівною.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що положення ст. 59-1 Закону України № 3342-IX певною мірою дублюють приписи ст. 76 КК України, вносять суперечності між ними та, будучи спрямованими на регламентацію одного й того ж питання, пов'язаного з кримінально-правовим наслідком вчиненого протиправного посягання, по-різному його вирішують: з одного боку, обов'язки контрольного, наглядового та соціально-виховного (або корекційного) характеру постають у вигляді покарання, а, з іншого, – є проявом відмінних від покарання інших засобів кримінально-правового характеру, покликаних сприяти ефективному забезпеченню звільнення від відбування покарання з випробуванням та запобігати протиправній поведінці засудженого та вчиненню ним нових кримінальних правопорушень.

Вказані новели кримінального законодавства, з моменту набрання чинності, вочевидь призведуть до появи колізії між кримінально-правовими нормами Загальної частини КК України (п. 7-1 ч. 1 ст. 51, ст. 59-1 та ст. ст. 75–78 КК України). У випадку наявності правової колізії, як відомо, потрібно керуватися правилом, відповідно до якого має застосовуватися положення тієї статті чи її частини, яка є найбільш сприятливою для особи. Ми свідомі того, що не можна категорично стверджувати про те, що у всіх випадках звільнення від відбування покарання з випробуванням і покладання на засудженого обов'язків, визначених у ст. 76 КК України, стане більш сприятливим для винної особи, ніж покладання фактично таких самих обов'язків, внаслідок індивідуалізації покарання у вигляді пробаційного нагляду. Однак, у будь-

якому випадку, на наше глибоке переконання, пробаційний нагляд за своєю суттю не є покаранням, з огляду на приписи ч. 1 ст. 50 КК України, а є альтернативним покаранню іншим засобом кримінально-правового характеру, що яскраво репрезентований у проекті нового КК України. Це, вочевидь, зумовлює необхідність уточнення положень чинного кримінального законодавства України в аспекті нормативно-правової визначеності пробаційного нагляду не як різновиду покарання, а як іншого заходу кримінально-правового характеру або, так би мовити, прискорення процесу прийняття нового КК України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України № 3342-IX від 23 серпня 2023 року // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>.

2. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» № 9185 від 05.04.2023 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL : [1765309 \(rada.gov.ua\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9185-20#Text) .

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЦИВІЛЬНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Брусільцева Ганна, Кандидат економічних наук, доцент кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

В сучасних умовах порушення світового правопорядку, викликаного агресивними експансіями, терористичними загрозами, етнічними та релігійними конфліктами, збройними агресіями та захопленнями територій, гібридними війнами особливо болючими постають питання забезпечення захисту прав цивільних осіб. В першу чергу такі невід’ємні права на життя, здоров’я, особисту недоторканність, заборону рабства та примусової праці, тортур, дискримінації, права на свободу думки, совісті та релігії, права на справедливий суд тощо. Права людини діють як у мирний час, так і в період збройного конфлікту та інших надзвичайних ситуацій. Наявність збройного конфлікту міжнародного або не міжнародного характеру, окупації території не

призводить до відміни чи заперечення прав людини. Головними галузями міжнародного права, які опікуються забезпеченням захисту прав цивільних осіб в мирний та військовий час, є міжнародне право прав людини (МППЛ) та міжнародне гуманітарне право (МГП). І питання їх комплементарного або розмежувального застосування підчас збройних конфліктів все частіше виникають в доктринальних працях багатьох науковців та серед юристів-міжнародників, що підкреслює їх актуальність. Тому визначення філософії та природи походження зазначених галузей права, дослідження розбіжностей та подібностей їх застосування в умовах збройного конфлікту є метою цієї роботи.

Дослідженню питань юридичної природи походження МГП та МППЛ присвячені роботи багатьох вітчизняних та іноземних вчених, таких як М.В. Грушко, М. Антонович, К.В. Мануїлова, О.І. Котляр, О.О. Салієнко, Н. Любель, К. Дроге, В. Шабас, А. Касиматис тощо. Зокрема, Грушко М.В. [1] підкреслює компліментарність застосування обох галузей права в умовах збройного конфлікту, наголошуючи на застосування принципу *Lex specialis*, який встановлює, що право, яке більш конкретно розроблене для ситуації, що склалася (*lex specialis*), має переважну силу над більш загальним правом (*lex generalis*). К.В. Мануїлова також схиляється до ідеї компліментарного підходу застосування МГП ТА МППЛ [2]. О.І. Котляр, досліджуючи конкурентну та комплементарну теорії застосування МГП та МППЛ, схиляється до застосування інтеграційного підходу, сутність якого полягає у поєднанні цих галузей та формуванні єдиного цілого спектру норм, що регулюють основні права людини у збройних конфліктах [3]. Ірландський дослідник Н. Любель [4] досліджуючи дискусійні питання щодо застосування обох галузей права виявив характерні їх ознаки, а саме паралельна застосовність, зближення, доповнення, взаємне впливання та гармонізація. К. Дроге в своїй роботі [5] відзначає комплементарне застосування МГП та МППЛ крізь призму історичних світових подій. Він підкреслює, що в більшості випадків міжнародних збройних конфліктів, спостерігається взаємне підсилення однієї галузі іншою в контексті захисту цивільних осіб, що знаходиться під владою сторони конфлікту. Проте у випадках виникнення колізії між нормами застосовується принцип *lex specialis*. Цікавої точки зору дотримується канадський професор в сфері міжнародного права та міжнародного права прав людини В. Шабас [6], відповідно до якої ці галузі розглядаються розрізнено. Зокрема, міжнародне гуманітарне право, сприймається як право на війну "*ius in bellum*", тобто війна характеризується як законне явище і головними її принципами є військова необхідність та гуманність. МППЛ розглядає саму війну як порушення, що суперечить праву людини на мир. Через цю фундаментальну несумісність точки зору щодо *ius ad bellum* право прав людини та міжнародне гуманітарне право не можуть бути узгоджені.

Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право мають повністю різне історичне походження. Перші історичні факти виникнення права прав людини можна спостерігати в різних філософських,

релігійних та культурних традиціях ще в античні часи. Так, більшість світових релігій вказували на рівність людей незалежно від раси. Перша декларація про релігійну свободу між іудеями, християнами та мусульманами була проголошена в Корані. Відомі світові філософи та громадські й політичні діячі, так як Жан Жак Руссо, Цицерон, Марі Гуз наголошували на тому, що люди народжуються рівними та однаково користуються своїми правами. Також в багатьох відомих перших національних законодавчих документах були встановлені норми відносно поваги до прав людини. Так, в зведенні законів Хаммурапі стародавнього Вавилону незважаючи на існування різного роду покарань принципи рівності перед законом та заборони жорстокого поводження з ув'язненими знайшли своє офіційне закріплення. Закони фараонів також наголошували на повазі права кожної людини. Велика хартія вольностей або "Magna Carta" – перша неписана конституція Англії (1215) містила норму "жоден вільний не може бути заарештований, або утримуватися у в'язниці або позбавлений права власності.... крім законного рішення суду або закону". В Декларації незалежності (1776) Сполучених штатів Америки наголошувалося "Ми виходимо з тієї самоочевидної істини, що всі люди створені рівними й наділені їхнім Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких відносяться життя, свобода й прагнення на щастя". У Декларація прав людини і громадянина (1789) Франції вказано «Усі народжуються і залишаються вільними і рівними в правах. Ці права є "природними і невід'ємними...". Подібні норми були встановлені також в національних законах багатьох країн світу. Серед міжнародних документів, які були прообразами сучасної системи МППЛ можна назвати угоду про підписання Вестфальського миру (1648), яка містила в собі положення щодо амністії за злочини, вчинені підчас смуги, свободу релігії, свободу пересування та право на правовий захист. В подальшому принципи релігійної терпимості були інкорпоровані Віденським конгресом (1814-1815) з метою забезпечення міжнародної безпеки та миру. В той же час в рамках Віденського конгресу підписано Декларацію про неприпустимість рабства та міжнародної торгівлі, яка суперечить принципам гуманності і загальнолюдської моралі. В подальшому це спричиняє ланцюгову реакцію з боку інших країн світу, в результаті якої у 1890 році рабство було остаточно ліквідоване.

В сучасний період розвитку міжнародного права, який вважається з моменту заснування Організації Об'єднаних націй, було запроваджено значну кількість міжнародних документів в сфері захисту прав цивільних осіб. В більшості їх прийняття відбувалося в мирний час. Такими документами стали Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р, Конвенція про расову дискримінацію 1965 р, Конвенція про дискримінація проти жінок 1979, Конвенція про права дитини 1989 року, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання 1984 р., Європейська конвенція з прав людини.

На прогивагу МППЛ, норми якого формувалися здебільшого в рамках окремих країн починаючи з античних часів, становлення міжнародного гуманітарного права бере свій початок з часів громадянської війни у США та Кримської війни в Європі. Одним з перших офіційно виданих документів, який встановлював правила ведення бойових дій, був кодекс Лібера або Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів, прийнята у 1863 році. У Європі ключовою подією, яка дала старт формуванню звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права, стала битва при Сольферіно між коаліцією Франції та П'ємонту і Сардинського королівства проти армії Австрійської імперії в 1859 році, де триста тисячне військо билосся протягом п'ятнадцяти годин, залишивши серед загиблих тисячі поранених. Відомий в подальшому діяч Анрі Дюнан, який був свідком цієї битви, опублікував працю «Спогади про Сольферіно», в якій було сформульовано дві основні пропозиції: укласти юридично обов'язкову конвенцію, що надаватиме захист пораненим у діючих арміях, та створити національні товариства, які в мирний час підготують персонал та матеріальні ресурси для надання допомоги пораненим і хворим під час війни, підтримуючи зусилля військових санітарних служб. Після чого у 1963 році Анрі Дюнаном було створено Міжнародний комітет допомоги пораненим, який в подальшому був реформований у Міжнародний комітет Червоного Хреста. Першим офіційним документом, прийнятим за ініціативи Міжнародного комітету Червоного Хреста, була Женевська конвенція Поліпшення становища поранених у діючих арміях 1864 р.

Подальші роки характеризуються проведенням мирних конференцій та прийняттям комплексу документів щодо дотримання засобів та методів ведення війни. Зазначені норми, викладені в Гаазькій конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1899 р., Гаазькій конвенції про закони і звичаї війни 1907 р., Положенні про закони і звичаї сухопутної війни, мають умовну назву “право Гааги”. “Право Гааги” стосується засобів ведення збройного конфлікту для зменшення зайвих страждань. Іншою групою норм МГП, які стосуються захисту жертв збройного конфлікту, вважається норми чотирьох Женевських конвенцій (Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни), прийнятих у 1949 році та двох Додаткових протоколів до них (Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Додатковий протокол, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру), прийнятих у 1977 році – “право Женеві”.

Також слід зазначити, що МГП складають не тільки норми договірною права, визначені в Гаазьких та Женевських конвенціях, а й ще звичаєве право, що було підтверджено Міжнародним Судом Справедливості ООН і самими державами. Зокрема, у Консультативному висновку МСС *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons* 1996 року Суд зазначив, що “норми міжнародного

гуманітарного права повинні дотримуватись усіма державами, незалежно від того, ратифікували вони конвенції, що вміщують дані норми, чи ні” (п. 79).

Враховуючи історичні аспекти та періоди створення норм МППЛ та МГП, їх специфічну мету та завдання, які необхідно було вирішити для забезпечення прав людини у мирні та військові часи, можна стверджувати про різну юридичну природу зазначених галузей. Відповідно до класичного поділу публічного міжнародного права, МГП застосовується в умовах збройного конфлікту, а МППЛ – в умовах мирного часу. Інша точка зору, що міститься в численних наукових доктринах, наголошує на тому, що в умовах збройного конфлікту діють як МППЛ, так й МГП. Однак МГП є більш спеціалізованим й застосовним для захисту жертв війни. Його норми в умовах збройного конфлікту більш ефективні, оскільки містять спеціальні механізми захисту жертв війни. Тому вони в цих обставинах будуть мати пріоритет над нормами права прав людини. Крім доктринальних підходів, подібне твердження проголошується у резолюціях та коментарях міжнародних організацій. Зокрема, Комітет з прав людини у Загальному коментарі № 36 2018 року вказав на те, що міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право доповнюють один одного. Так, п. 64 Загального коментаря № 38 з приводу статті 6. Право на життя Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року було зазначено: «Як і решта Пакту, стаття 6 продовжує застосовуватись і у ситуаціях збройного конфлікту, щодо яких застосовуються норми міжнародного гуманітарного права, в тому числі і щодо ведення військових дій. Хоча норми міжнародного гуманітарного права можуть мати значення для тлумачення та застосування статті 6, коли ситуація вимагає їх застосування, обидві сфери права є взаємодоповнюючими, а не взаємовиключними» [7].

Також існує так звана сіра зона, яка містить прогалини у регулюванні і застосуванні норм за таких обставин, а саме ситуації, у яких не було досягнуто порогу для застосування МГП (відсутність збройного міжнародного конфлікту) або якщо йдеться про ситуацію, учасником якої є не уряд, а, наприклад, збройне формування або конфліктні ситуації, що можуть виникати поміж декількома збройними формуваннями в країні. В таких випадках стає незрозумілим застосування норм обох галузей права. Але на погляд автора, в цьому випадку слід застосовувати норми, які б були абсолютно необхідним для забезпечення безпеки держави.

У висновку слід сказати, система норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, яка склалася загалом після Другої світової війни, потребує удосконалення. Оскільки в умовах виникнення гібридних збройних конфліктів із залученням збройних формувань, здійснення інформаційних війн та кібервійн підчас міжнародного або не міжнародного збройного конфлікту, потребують розроблення значно нові норми в контексті забезпечення прав цивільних осіб.

Список використаних джерел:

1. Грушко М.В. Принцип *lex specialis*: взаємозв'язок міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права / М.В. Грушко // Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 31-34. – Режим доступу: <http://surl.li/nzvfvf>
2. Котляр О. І. Теорія співвідношення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини / О. І. Котляр // Матеріали 73-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу юридичного факультету (28 лютого 2019 року) – Режим доступу: <http://surl.li/oampi>
3. Мануїлова К.В. Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів / К. В. Мануїлова // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 1. – С. 442-444. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/19359>
4. Lubell N. Parallel Application of International Humanitarian Law and International Human Rights Law: An Examination of the Debate *ISR. L. REV.* Vol. 40 No.2, 2007 – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/228176888_Parallel_Application_of_International_Humanitarian_Law_and_International_Human_Rights_Law_An_Examination_of_the_Debate
5. Droege C. The Interplay between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict. *Israel Law Review.* 2007;40(2):310-355. Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/journals/israel-law-review/article/abs/interplay-between-international-humanitarian-law-and-international-human-rights-law-in-situations-of-armed-conflict/05B4E379B7FD1F8B2BFC57958FB901EE>
6. Schabas WA. *Lex Specialis? Belt and Suspenders? The Parallel Operation of Human Rights Law and the Law of Armed Conflict, and the Conundrum of Jus ad Bellum.* *Israel Law Review.* 2007;40(2):592-613. – Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/journals/israel-law-review/article/abs/lex-specialis-belt-and-suspenders-the-parallel-operation-of-human-rights-law-and-the-law-of-armed-conflict-and-the-conundrum-of-jus-ad-bellum/C957CB14BF4AE3D48A5BC1FBD24C6FB1>
7. Міжнародний суд ООН. Консультативний висновок щодо законності загрози ядерною зброєю або її застосування від 8 липня 1996 року A/51/ 218, п. 25. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/files/advisory-opinions/advisory-opinions-1996-ru.pdf>

ФОРС-МАЖОР ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Ваганова Ірина, к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового регулювання економіки ХНЕУ ім. Семена Кузнеця

Президент Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. В умовах війни питання застосування форс-мажору має суттєве значення у сфері договірних зобов'язань.

Форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [2].

Відповідно до ст. 617 Цивільного кодексу України [3], особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили.

За загальним правилом, обставини форс-мажору звільняють сторони від відповідальності за порушення зобов'язання. Тобто від нарахування неустойки (штрафів/пені) за невиконання або за неналежне виконання зобов'язань.

Згідно зі [статтею 526 ЦК України](#) зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору, а в ст. 525 ЦК України зазначено, що одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом.

Форс-мажор - це положення в договорі, що звільняє сторону від відповідальності за невиконання зобов'язань (*але не від самого виконання зобов'язання*), якщо надзвичайна та невідворотна подія безпосередньо перешкоджає виконати зобов'язання. Для договірних зобов'язань форс-мажор є передумовою звільнення від відповідальності за неналежне виконання або порушення зобов'язання, але зобов'язання по суті не скасовує.

Слід зазначити, що відсутність неможливості чи непередбачених труднощів для виконання недостатньо, щоб виправдати невиконання. Тож, в даному випадку повинен бути причинний зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконати умови договору у відповідний термін.

Тобто, форс-мажор не є універсальним засобом прощенням боргів. Договірні зобов'язання не викреслюються, тож основне зобов'язання має бути належно виконане за першої нагоди, якщо таке виконання буде доречне для сторін на час закінчення дії обставини непереборної сили.

Можемо навести приклади. Так, якщо поставка не відбулась в зазначений термін, то на форс-мажор обставини можна посилалися від звільнення штрафів, пені тощо. Якщо сторона договору з тих чи інших причин, з урахування обставин зазначених вище, не в змозі виконувати умови договору,

такій стороні, якщо інше не встановлено умовами договору варто повідомити іншу сторону про ці причини.

У суді тягар доказування настання форс-мажорних обставин покладений на заявника. Заявникові необхідно буде зібрати докази, що доводять:

- непередбачуваність обставин (їх настання або наслідки неможливо було передбачити, зокрема на момент укладення відповідного договору, перед терміном настання зобов'язання або до настання відповідного обов'язку). Це важливо знати юридичним особам, що укладаю договори, коли на даний час тривають військові дії. Бо якщо підприємство не виконало зобов'язання за договором, що був укладений після введення воєнного стану, то неможливо буде підтвердити форс-мажор через бойові дії. Тому, що на момент укладення договору сторони знали і розуміли, що в країні йде війна.

- невідворотність (непереборність) обставини (неминучість події та/або її наслідків). Наприклад, підприємство не змогло вчасно виконати договір поставки товару з причин сильної ожеледиці. В даний ситуації, необхідно звернути увагу чи могло воно здійснити поставку іншим шляхом (через інше місто, село і т.д.)

- причинно-наслідковий зв'язок між обставиною/подією та неможливістю виконання заявником своїх конкретних зобов'язань (за договором, контрактом, угодою тощо). Це найважливіша ознака форс-мажору, бо саме вона встановлює неможливість виконання зобов'язання та причину невиконання. Особі треба подати належні документи, що посвідчуватимуть, що причиною невиконання зобов'язання були саме бойові дії.

Торгово Промислова Палата України (далі ТПП) опублікувала свій загальний офіційний лист про засвідчення форс-мажорних обставин. Проте те чи матиме він силу, чи допоможе, якщо в договорі не прописані відповідні положення про такі обставини і як його використати все ще залишається незрозумілим.

Загалом щодо природи цього документу, сертифікат не є індивідуальним актом, який спричиняє виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків.

Сертифікат може бути використаний як доказ у суді. Попри те, що ТПП (як і суд) при видачі сертифікату ставить перед собою завдання дослідження наявності форс-мажорних обставин, їх невідворотності, надзвичайності та непередбачуваності, а також причинно наслідкового зв'язку між ними, сертифікат не має для суду наперед визначеної сили. Такий висновок містить Постанова від 27.01.2022 № [826/9302/17](#) ВС КАС [4].

Для виконання договорів це буде значити, що при вирішенні судом питання звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, враховуватиметься не лише факт наявності форс-мажорної обставини (війна є такою, відповідно до ст. 14-1 ЗУ Про ТПП). А будуть враховуватись конкретні заходи (чи події), які були впроваджені на час воєнного стану, неможливість виконання стороною своїх конкретних зобов'язань, і причинно-наслідковий зв'язок між ними. Наприклад, через порушення логістичного ланцюга,

мобілізацію працівників чи через зупинення виробництва, сторона зможе посилатися на форс-мажор.

Навіть якщо сертифікат буде обов'язковим для повідомлення контрагента про форс-мажор, в суді він не матиме наперед визначеної сили і не обов'язково буде достатнім для доведення наявності підстав для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань.

Таким чином, можемо зробити висновок, що обставини форс-мажору (воєнний стан) звільняють сторони від відповідальності за порушення зобов'язання. Для договірних зобов'язань форс-мажор є лише передумовою звільнення від відповідальності за неналежне виконання або порушення зобов'язання, але зобов'язання по суті не скасовує. Сертифікат про засвідчення форс-мажорних обставин не є підставою звільнення від виконання зобов'язання, а є лише доказом наявності форс-мажорних обставин, їх невідворотності, надзвичайності та непередбачуваності.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/cony#n31>
2. Закон України Про торгово-промислові палати в Україні від 02.12.1997 № 671/97-ВР URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80/stru#Stru>
3. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
4. Постанова Верховного Суду Касаційного адміністративного суд № 826/9302/17 про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити певні дії URL <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=103034192&red=10000318af75354412abe1cba807a72512684b&d=5>

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Глушенко Світлана Ігорівна, к.е.н., доцент кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університета ім. С. Кузнеця

Конституція України закріплює за фізичними та юридичними особами «право на правову допомогу при зверненні до суду за захистом» [1; ст.59]. I

саме це конституційне положення розкривається у Цивільно-процесуальному кодексі України, у ст. 4, яке закріплює, що у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах [2; ст.4].

Зміст представництва розкривається у ч. 1 ст. 237 Цивільного кодексу України, як правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє [3; ст.237]. В цій же статті 237 зазначений і виняток, коли особа не може вважатися представником, зокрема щодо осіб, які хоч і діють в чужих інтересах, але від власного імені, а також осіб, уповноважених на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів.

Незважаючи що інститут представництва у цивільному процесі доволі досліджений, і існує багато робіт з цієї теми. Це питання досліджували такі науковці, як Mitusova K.S.

Щодо підстав виникнення представництва – відповідно до ч.3 ст. 237 Цивільного кодексу України Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства [3; ст. 237].

Існує декілька видів представництва, та відповідно декілька груп осіб, які можуть бути представниками, зокрема це:

- Адвокат;
- Законний представник;
- Особи, що досягли 18-ти річного віку, набули та мають повну цивільну дієздатність, які можуть бути представниками під час розгляду спорів з трудових відносин або у малозначних справах;
- Посадові особи органів, або інших осіб, яким актом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Для кожної з цих груп осіб є особливості щодо підтвердження повноважень представника.

У відповідності до ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» представництво – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні [5; ст.1].

Повноваження адвоката у відповідності до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» мають бути підтверджені документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правничої допомоги. І відповідно до ст. 26 вищезазначеного закону такими документами є: договір

про надання правничої допомоги; довіреність; ордер; доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги [5; ст.26].

У відповідності до ст. 62 Цивільно процесуального кодексу України повноваження адвоката як представника підтверджуються одним з таких документів:

- 1) довіреністю;
- 2) ордером, виданим відповідно до Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність";
- 3) дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, виданим відповідно до Закону України "Про безоплатну правничу допомогу".

Щодо законного представника, то стаття 59 Цивільно-процесуального кодексу України визначає, що права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом. Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена [2, ст.59].

Повноваження таких представників у відповідності до ст. 62 Цивільно процесуального кодексу України підтверджуються свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна.

Щодо осіб, досягли 18-ти річного віку, набули та мають повну цивільну дієздатність, які можуть бути представниками під час розгляду спорів з трудових відносин або у малозначних справах – то їх повноваження у відповідності до ст. 62 Цивільно процесуального кодексу України мають бути підтверджені довіреністю фізичної або юридичної особи. При чому Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою. Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (електронним підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

Та згідно до ч.9 ст.62 Цивільно процесуального кодексу України довіреності або інші документи, які підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стосовно посадових осіб органів або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена б то підтвердженням їх повноважень є довіреність від імені юридичної особи, яка

видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

З початку війни в Україні до різних країн світу виїхало понад 6 млн українців за різними оцінками. А можливо навіть і набагато більше. Але виїзд таких громадян України за межі держави ніяким чином не припинив цивільні, цивільно-майнові та інші правовідносини таких осіб. А, отже, все частіше українці стикаються з питанням підтвердження повноважень представника у цивільному процесі від особи, яка перебуває за межами України, та з питанням територіальної підсудності цивільних справ.

Звичайно, що із впровадженням в Україні воєнного стану відбувся деякий вплив на особливості цивільного процесу в таких умовах.

Одним із перших документів, який дещо висвітлював в цій площині став Закон України «Про правовий режим воєнного часу». Зокрема, ст. 26 даного Закону «Правосуддя в умовах воєнного стану». Ця стаття декларує що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Та у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [7; ст.26].

Звичайно що попре війну в країні і впровадження воєнного стану судова система держави має працювати, і працювати ефективно. Зрозуміло що й зміст і форма впровадження у цих умовах мають відповідати основним засадам та принципам судочинства. Але, все ж таки, деякі зміни мають бути впроваджені через такі надзвичайні умови. І, хоча, системної роботи в особливостях впровадження цивільного судочинства під час воєнного стану не було, і до Цивільно-процесуального кодексу в цьому напрямку не вносилося жодних змін, лише деякі окремі нормативно-правові акти.

Наприклад, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» було визначено право громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги з питань, пов'язаних із захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (у тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією території України, в порядку, встановленому Законом України "Про безоплатну правову допомогу".

Цим же Законом було внесено до статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів". Згідно до внесених змін справи, що перебувають у провадженні судів, розташованих на тимчасово окупованих територіях, розгляд яких не закінчено ухваленням судового рішення, передаються іншим судам відповідно до встановленої законом підсудності, з урахуванням положень частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус

суддів", протягом двадцяти робочих днів з дня встановлення такої підсудності або в інший розумний строк.

Ще одним викликом сьогодення в цивільному процесі є можливість сторін бути особисто присутніми на судовому засіданні. Як вже і зазначалося, наразі багато громадян України перебувають поза межами України або на тимчасово окупованих територіях. І відповідно це унеможливорює фізичну присутність особи у залі судового засідання під час слухання справи.

Виходом могла би бути дистанційна форма правосуддя. Але, як ми знаємо, на сьогодні в Україні дистанційної форми правосуддя законом не передбачено. Але – передбачена натомість дистанційна участь у судовому процесі.

Як визначається в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відеоконференції покладається на суд, який отримав судові рішення про проведення відеоконференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення [9, ст.11]. Тобто, як бачимо, особа може взяти участь у судовому засіданні особисто з будь якої точки світу.

А ось вже права учасників судового процесу в режимі онлайн визначається нормами Цивільно-процесуального кодексу України, зокрема статтею 212 ЦПК.

Визначається, що учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.

Учасник справи подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви в той самий строк надсилається іншим учасникам справи.

Учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та електронного підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Але існують і деякі обмеження стосовно осіб, які можуть дистанційно брати участь в режимі відеоконференцій під час судового засідання. Деякі особи, такі як свідок, перекладач, спеціаліст, експерт можуть брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно в приміщенні суду [2, ст.212. ч.7]. Хоча цю норму все ж таки треба вважати позитивною, тому що таке обмеження унеможливорює вплив на таких осіб під час надання ними свідчень суду.

Література:

1. Конституція України. Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 21.08.2023 р.)
2. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6055> (дата звернення 21.08.2023 р.)
3. Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1315> (дата звернення 21.08.2023 р.)
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 21.08.2023 р.)
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 21.08.2023 р.)
6. Про безоплатну правничу допомогу. Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 21.08.2023 р.)
7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення 21.08.2023 р.)
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України. Закон України від 21.04.2022 № 2217-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#n81> (дата звернення 21.08.2023 р.)
9. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 21.08.2023 р.)
10. Mitusova, Kateryna. "АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ." *Modern engineering and innovative technologies* 22-02 (2022): 88-92.
11. САМПАРА, Надія; БАЧИНСЬКА, Наталія. Участь неповнолітніх у цивільному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*, 2023, 4: 143-148.

РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Головань Тетяна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Стратегічним орієнтиром українських прагнень до змін є перспектива членства у Європейському Союзі. «Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку. Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов’язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні. Крім того, членство у ЄС відкриє шлях до колективних структур спільної безпеки Євросоюзу, забезпечить ефективнішу координацію дій з європейськими державами у сфері контролю за експортом і нерозповсюдження зброї масового знищення, дасть змогу активізувати співробітництво в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю, контрабандою, нелегальною міграцією, наркобізнесом тощо» [1].

Згідно зі ст. 2 Договору про Європейський Союз «Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків» [2]. Загальновідомим є пріоритет євроінтеграційного вектору в Україні, який передбачає ефективне реформування багатьох сфер життєдіяльності та приведення їх у відповідність до європейських стандартів.

В контексті євроінтеграційних процесів питання запобігання, протидії та боротьби з корупцією є одними з найактуальніших. Адже ефективна антикорупційна діяльність в державі створює підґрунтя для зростання економічного потенціалу, формування у суспільстві довіри до влади, покращання добробуту громадян.

Корупція представляє собою «соціально-політичне явище, змістом якого є обумовлена політичними, економічними, соціальними і психологічними

факторами система негативних поглядів, переконань, настанов і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг всупереч суспільним інтересам» [3, с.2]. Корупція здійснює суттєвий вплив на всі сфери розвитку суспільства і держави, створює реальну загрозу національній безпеці, підриває авторитет країни, завдає шкоди демократичним засадам управління, підриває довіру до влади, порушує принципи верховенства права, руйнує моральні і суспільні цінності.

Із системного аналізу норм Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони вбачається, що одним із головних принципів посилення взаємодії є боротьба з корупцією [4]. Про боротьбу з корупцією в найширшому значенні йдеться вже в другій статті Угоди про асоціацію – разом із повагою до прав і свобод людини та верховенством права вона є одним із основних (суттєвих) елементів, на яких базується вся співпраця між Україною та ЄС. Про це також згадується в Розділі II і III. Статті угоди, присвячені боротьбі з корупцією, дуже короткі й зовсім не деталізовані. Втім, це лише відображає компетенцію Європейського Союзу, який передусім є економічним утворенням і керується в питаннях дотримання прав людини, принципів демократії та верховенства права тощо висновками та документами Ради Європи Договір про заснування ЄС. Саме тому головні принципи проголошуються, але не деталізуються.

На сьогоднішній день можна констатувати, що Україна зробила стрімкі кроки на шляху запобігання, протидії та боротьби з корупцією. Україна має «прогресивне антикорупційне законодавство, яке протягом останніх років не зменшило масштаби корупції та становить негативне уявлення у суспільства про його штучність та діяльність уповноважених осіб» [5, с.142].

Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук під час виступу на презентації Державної антикорупційної програми на 2023 –2025 роки зазначив, що питання запобігання та протидії корупції, вочевидь, не втрачає своєї актуальності навіть під час дії воєнного стану. Україна демонструє суттєвий поступ у цьому, навіть незважаючи на те, що майже всі ресурси держави і суспільства зараз спрямовані на захист від неспровокованої військової агресії російської федерації. Він акцентував на тому, що індекс сприйняття корупції в Україні за 2022 рік покращився на один бал, а група держав протидії корупції, GRECO, нещодавно відзначила прогрес України у виконанні рекомендацій щодо антикорупційної боротьби [6].

Враховуючи, що успішність антикорупційної політики держави залежить, в тому числі, й від ступеню залученості до антикорупційних процесів громадськості, інститут викривачів корупції є одним із результативних засобів запобігання, виявлення і протидії корупції. Адже саме через таку форму взаємодії можна «ефективно співпрацювати з

громадянським суспільством, забезпечуючи таким чином поступальний розвиток відкритої сучасної держави» [7, с.136].

Викривачем є особа, яка здійснює повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» правоохоронним органам [8]. На думку В. І. Бенедик «викривач це особа, яка за наявності обґрунтованого переконання, що інформація є достовірною, добросовісно (за відсутності корисливих мотивів, мотивів неприязних стосунків, ані помсти, інших особистих мотивів) повідомляє спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції про вчинення іншою особою корупційного правопорушення чи правопорушення, пов'язаного з корупцією» [9, с. 214].

Відповідно до ст.3 Кримінального процесуального кодексу України викривач - фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [10]. Отже, по суті зміст поняття викривача звужено до заявника про корупційне кримінальне правопорушення. Проте, як зазначає Є. Кобко, інформацію щодо корупційного правопорушення може надати не лише заявник, а й свідок у кримінальному провадженні, тому він так само заслуговує державного захисту та стимулювання [11, с. 139].

Враховуючи наявність неузгодженості норм чинного законодавства, виникають дискусії щодо питання розширення кола осіб, які можуть отримати статус та гарантії захисту викривача корупції.

Потребують уточнення й механізми прийняття та опрацювання повідомлень викривачів. Законом України «Про запобігання корупції» передбачено створення внутрішніх та регулярних каналів повідомлення про корупційні правопорушення. Причому до таких каналів встановлені вимоги щодо їх безпечності, повноти, цілісності, конфіденційності тощо. Для влаштування таких каналів передбачено створення Єдиного порталу повідомлень викривачів, що має стати механізмом ефективної їх акумуляції та обробки, забезпечити зручність та безпеку їх подання, гарантувати викривачам дотримання умов конфіденційності та анонімності, доступ до відповідних даних лише встановленого кола осіб.

12.10.2023 року Національне агентство з питань запобігання корупції завершило підключення першої черги організацій до Єдиного порталу повідомлень викривачів, коли доступ до Порталу отримали усі спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції (НАЗК, Національне антикорупційне бюро, Національна поліція України, Офіс Генерального прокурора, Державне бюро розслідувань та Вища рада правосуддя. Органи прокуратури, Нацполіції, НАБУ, ДБР та НАЗК мають змогу забезпечити функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону. Триває підключення інших органів влади. НАЗК

надає консультативну та практичну допомогу та закликає всі органи, інституції та організації подавати документи для доєднання до Порталу [12].

Як зазначив заступник голови НАЗК Ярослав Любченко «Україна не зупиняється на досягнутому і прагне розвитку інституту викривання як механізму розбудови доброчесності в державі, базуючись на міжнародних стандартах та найкращих світових практиках» [12]. Серед викликів у цій сфері представники НАЗК називають імплементацію норм Директиви ЄС 2019/1937 до національного законодавства, а саме розширення сфери застосування інституту викривання поза межами корупційних правопорушень. Питанням, яке потребує особливої уваги, також є забезпечення прав викривачів на анонімність і конфіденційність та, відповідно, збір релевантних аналітичних і статистичних даних про корупцію. Дотримання відповідного балансу прав та гарантій викривачів, необхідність оцінки ефективності запобігання та боротьби з корупцією в різних сферах є ще одним викликом для антикорупційної системи України.

Антикорупційна політика в Україні реалізується стрімкими темпами, проте є багато проблем, які перешкоджають підвищенню її ефективності та впровадженню нових процедур та механізмів. Серед таких проблем фахівці відзначають «значний ступінь лояльності громадян до корупції та негативне сприйняття викривачів у суспільстві як донощиків; поширеність настроїв страху помсти за повідомлення про корупцію, особливо в межах організацій; слабку обізнаність громадян щодо каналів повідомлення, прав та механізмів захисту викривачів; низький ступінь упевненості громадян у можливості реально впливати на стан корупції та у справжньому бажанні керівництва держави зменшити її рівень» [13, с.55].

Для вирішення зазначених проблем представниками НАЗК було розширено інформаційно-просвітницьку роботу з метою формування поваги до викривачів як відповідальних громадян; забезпечення належної обізнаності значної частини громадян з гарантіями правового захисту викривачів, порядком та каналами подання повідомлень про корупцію; укорінення викриття у правовій культурі громадян; досягнення того, що переслідування та дискримінація викривачів на робочому місці чи порушення їх інших прав є рідкісним явищем.

Підводячи підсумок можна сказати, що інститут викривачів в Україні потребує подальшого дослідження та розвитку. Крім того, «поряд з належним законодавчим регулюванням, вкрай важливим напрямом розвитку інституту викривачів в Україні є формування культури викриття корупції як складової антикорупційної культури суспільства. Це потребує зміни світоглядних установок у суспільстві за допомогою широкого комплексу заходів, розрахованих на досить тривалий час» [13, с.56].

Список використаних джерел та літератури:

1. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. URL: <https://pvmpu.poltava.ua/%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81>

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
2. Договір про Європейський Союз. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
 3. Пиголенко І. В. Хабарництво як соціологічний феномен сучасного суспільства. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. 2009. № 4. С. 113–121. URL. <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6212/1/09-4-20.pdf> (дата звернення: 28.05. 2021).
 4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
 5. Чудик Н., Антоник Є. Інститут викривачів у запобіганні та протидії корупції. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38391/1/%D0%A7%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%BA.pdf>
 6. Запобігання та протидія корупції не втрачає своєї актуальності під час війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3691847-zapobiganna-ta-protidia-korupcii-ne-vtracae-svoei-aktualnosti-pid-cas-vijni-stefancuk.html>
 7. Кобко Є. Інститут викривачів як інструмент запобігання та протидії корупції в Україні. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/24.pdf>
 8. Про запобігання корупції. Закон України від 14.10.2014р. №1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
 9. Бенедик В. І. інститут викривачів в Україні: проблеми визначення поняття. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 4. С. 212–215.
 10. Кримінальний процесуальний кодекс. Закон України від 13.04.2012р. №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
 11. Кобко Є. Інститут викривачів як інструмент запобігання та протидії корупції в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 1. С. 136-141.
 12. Прогрес у розвитку інституту викривання корупції в Україні: презентація в ОЕСР. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/progres-u-rozvytku-institutu-vykrivannya-koruptsiyi-v-ukrayini-prezentatsiya-v-oesr/>
 13. Кравченко С.О., Комашко В.В. Розвиток інституту викривачів корупції в контексті Європейської інтеграції України. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2022/4/8.pdf>

АНАЛІЗ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Єрофєєнко Лариса, к.ю.н., доцент кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

Жорстока війна принесла на нашу землю багато страждань, болю та нещастя. Нашому народу як ніколи необхідні стійкість та витривалість. Багато труднощів ще попереду: економічних, політичних, сімейних, індивідуальних. Стійкість є одним з ключових активів структури безпеки, бо сьогодні геополітична сила визначається не лише військовою чи економічною могутністю, а й здатністю витримувати стрес, біль і, попри обставини, все одно діяти. А це залежить також і від відданості громадян цінностям демократії та здоров'я суспільних інституцій.

Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан, [1] який, в свою чергу, передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб на період дії особливого правового режиму задія проведення необхідних заходів необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [2].

Верховна Рада України працює над змінами законодавства, в тому числі й у сфері трудового права. Це пов'язано не тільки з війною, а й в рамках руху в нашому євроінтеграційному процесі. В Україні є зобов'язання за угодою про асоціацію з ЄС, в тому числі і в сфері трудових відносин. Законотворці досліджують різні європейські директиви, та аналізують наскільки їх норми імplementовані в національне законодавство.

Впровадження воєнного стану докорінно змінює умови трудових відносин та управління людськими ресурсами. Як роботодавці, так і працівники потрапляють на незвідану територію, оскільки традиційні трудові договори можуть більше не забезпечувати належного захисту та стабільності. Добре, що українське законодавство містить певні положення, якими можна керуватися при укладенні трудових договорів у цих надзвичайних обставинах.

Основними законодавчими актами, що регулюють оформлення трудових відносин в умовах воєнного стану, є Кодекс законів про працю України [3] та Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі - Закон України) [4]. Згідно з останнім, роботодавці можуть укладати строкові трудові договори, скорочувати робочий час, здійснювати переміщення працівників та розривати трудові договори, якщо цього вимагає ситуація з безпекою.

З метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту і браку робочої сили, зокрема внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавці можуть укласти з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника [4].

Згідно з ч. 2 статті 2 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» при укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників.

Відповідно до п. 2 ст. 3 цього Закону під час дії воєнного стану роботодавцям дозволено без попередження за два місяці зменшувати зарплату при зміні істотних умов праці (ч.3 ст. 32 КЗпП) – із 24.03.2022 року; погіршення умов праці (ст. 103 КЗпП) – із 19.07.2022 року. [4]. В статті 12 ч. 1 Закону передбачено, що у період дії воєнного стану роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури. Ці відхилення від норм мирного часу мають бути ретельно прописані в індивідуальному трудовому договорі.

Також під час дії воєнного стану діють обмеження та особливості організації трудових відносин, встановлені цим Законом. Так, відповідно ч. 3 ст. 16 Закону встановлено, що у період дії воєнного стану у разі виконання в повному обсязі та у встановлений строк приписів про усунення порушень, виявлених під час здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю), штрафи, передбачені ст. 265 Кодексу законів про працю України, не застосовуються. Що стосується притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб за порушення вимог законодавства про працю, то, зокрема, за фактичний допуск працівника без оформлення трудового договору (контракту) керівнику підприємства доведеться сплатити від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 3 ст. 41 КУпАП України) [5]. Розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян є сталою величиною і дорівнює 17 гривень. Згідно з пунктом 5 Розділу XX Перехідних положень Податкового кодексу України: «Якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень». [6]

09 листопада 2023 року Верховна Рада України ухвалила у другому читанні законопроект № 10000 «Про Державний бюджет України на 2024 рік». Мінімальну заробітну плату згідно з цим Законом визначено з 1 січня 2024 року у місячному розмірі — 7 100 гривень, а з 1 квітня 2024 року – 8 000

гривень. [7] Тож, за недопущення до проведення перевірки з питань додержання законодавства про працю, створення перешкод у її проведенні, якщо така перевірка проводиться з питань виявлення порушень, зазначених в абз. 2 ч. 2 ст. 265 Кодексу законів про працю України, передбачений штраф у 16-кратному розмірі мінімальної заробітної плати, що становитиме з 01 січня 2024 року 113 600 грн, а з 01.04.2024 — 128 000 грн.

Податкове законодавство України схильне до внесення частих змін під час воєнного часу, що впливає на розмір заробітної плати. Доцільним є включення положень про поправку на прожитковий мінімум, прив'язану до інфляції, оскільки бойові дії мають тенденцію до стрімкого зростання цін [6]. Заробітна плата має бути описана в конкретних показниках, з чітко визначеними відсотками державних податків і відрахувань відповідно до Податкового кодексу України

Важливо також описати обов'язки працівника та місце його роботи. Воєнний стан може змусити бізнес різко перенести роботу з одного міста в інше.

Трудовий договір має визначати, чи буде відмова працівника від переїзду підставою для розірвання трудового договору відповідно до статті 36 Кодексу законів про працю України (КЗпП) [3]. Права та обов'язки також можуть трансформуватися через виклики воєнного часу. Окреслення завдань потребує розумної гнучкості, щоб врахувати раптові зміни в продуктах, послугах чи потребах компанії.

Особливої уваги в умовах воєнного стану потребують процедури розірвання контракту. Відповідно до статті 36 Кодексу законів про працю України [3], контракт має передбачати можливість дострокового розірвання у разі призову на військову службу, поранення, що призвело до втрати працездатності, переміщення у зв'язку з виконанням професійних обов'язків або за інших подібних обставин. Положення про форс-мажорні обставини, що стосуються розірвання трудового договору, повинні охоплювати фактори воєнного стану.

Аналогічно, підстави для відсторонення від роботи або звільнення з боку роботодавця повинні відповідати вимогам воєнного стану.

Необхідно, щоб трудові відносини в умовах воєнного стану були делікатно збалансовані між захистом працівників і гнучкістю підприємства. Хоча допускаються відхилення від норм мирного часу, дух Кодексу законів про працю України залишається незмінним. Контракти повинні укладатися із сумлінням, на взаємовигідних і справедливих для обох сторін умовах. За умови ретельного врахування унікальних особливостей воєнного стану, договір може бути структурований таким чином, щоб підтримувати відносини між роботодавцем і працівником як під час кризи, так і після її завершення.

Основні правові наслідки для роботодавців, які порушують законодавство про трудові відносини у воєнний період, можуть бути такими:

Штрафи у розмірі до 50-100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за порушення умов трудових договорів.

Адміністративна відповідальність (штрафи) за невиконання або зниження зарплати, порушення гарантій праці тощо.

Цивільна відповідальність у вигляді виплати компенсації заробітної плати, моральної шкоди тощо.

Кримінальна відповідальність за умисне порушення трудового законодавства, якщо це спричинило тяжкі наслідки.

Призупинення діяльності підприємства чи його ліквідація у разі систематичних та грубих порушень.

Адміністративна відповідальність посадових осіб роботодавця за порушення законів про працю.

Ось кілька прикладів з інших країн щодо регулювання трудових відносин у воєнний період:

У Польщі передбачено можливість встановлення примусової праці для підприємств оборонної промисловості. Роботодавці в цих галузях можуть укладати тимчасові контракти строком до 3 років.

У США Закон про стабілізацію оборони надає уряду право встановлювати пріоритети виробництва та постачань для потреб оборони, а також заборонити страйки на об'єктах військового призначення.

У Німеччині законодавство дозволяє прискорену мобілізацію працівників на виробництва, пов'язані з обороною, та забезпечує їм відповідну компенсацію.

У Китаї закон передбачає можливість відстрочки звільнення для керівників підприємств, залучених до оборонного замовлення, з метою забезпечення стабільності.

Інші держави також впроваджують тимчасові полегшення для бізнесу, але забезпечують належну компенсацію працівникам. У разі порушень роботодавцям загрожують суворі санкції, адже стабільність праці є важливою в умовах війни. Отже, гнучкість і захист повинні поєднуватись у трудових договорах воєнного періоду для ефективного функціонування бізнесу та соціальної стабільності.

Проведений аналіз показав, що воєнний стан суттєво впливає на трудові відносини в Україні. Законодавство дозволяє більш гнучко регулювати робочий час, місце роботи та умови розірвання контрактів у цей період. Водночас роботодавці повинні ретельно прописувати зміни в договорах, зважаючи на права працівників. Їх захист залишається пріоритетом, попри надзвичайні обставини.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 15.11.2023 р.)

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 15.11.2023 р.)

3. Кодекс законів про працю України : Кодекс, Закон України від 10.12.1971 р. № 322-08 : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 15.11.2023 р.)

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення 15.11.2023 р.)

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс, Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 15.11.2023 р.)

6. Податковий кодекс України : Кодекс, Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 15.11.2023 р.)

7. Проект Закону про Державний бюджет України на 2024 рік : Законопроект від 15.09.2023 р. № 10000 : URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796> (дата звернення 15.11.2023 р.)

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

ІРИНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА ЛИСЕНКО,
кандидатка юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри права Національного
технічного університету «Харківський
політехнічний інститут»;

АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ ЛИСЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
оперуповноважений Головного управління
Національної поліції в Харківській області;

За останнє десятиліття у сферу суспільно-правових відносин в Україні увійшли та вкоренилися такі поняття як «стартап», «інновації», «бізнес – інкубатор», «бізнес – модель» тощо. Ці всі поняття мають загальносвітове значення та акумулюються в передових економічних системах світу, але оскільки наша держава є учасником загальносвітових процесів, вони стають і частиною нашого життя. Правова система нашої держави також є лише сферою регулювання процесів функціонування технологічних, інформаційних, економічних відносин. В результаті виникнення нових ідей, інвестиційних проектів, бізнес – моделей, виникає необхідність їх правового регулювання. Але при цьому внаслідок надзвичайно швидкого розвитку різних технологічних, економічних процесів, законодавець не встигає адаптувати та ввести регулюючі механізми в чинній нормативній базі. Тому в умовах

інформаційно-технологічних революцій не вирішеними зостаються важливі питання: який алгоритм регулювання новітніх або трансформованих економіко-технологічних процесів; яким чином регулювати спірні питання, які виникають під час їх функціонування; що таке ці нові явища, чи можуть вони регулюватися існуючими правовими нормами чи потребують новітніх законодавчих змін. Актуальність нашого дослідження обумовлюється дефіцитом норм та механізмів правового регулювання зазначених явищ та процесів.

Постійний розвиток економічних систем світу, у тому числі жорстка конкурентна боротьба між ними, обумовлює інноваційний напрямок розвитку, як основний вектор для нашої країни. Цьому сприяє стрімкий технологічний прогрес у суспільстві. Перед державою та суспільством постають нові задачі щодо пошуку нових ідей, можливостей для ведення бізнесу, що породжує принципово нові проекти. На рівні держави створюються технологічні парки, бізнес-інкубатори. В свою чергу, сучасне українське право перебуває в процесі постійного розвитку [1, с. 71], тому в законодавчій сфері повинні вводитися нові правові терміни та поняття, вноситися зміни в чинні законодавчі акти та прийматися нові, які б сприяли законодавчому регулюванню всіх інноваційних процесів. Але не зважаючи на те, що протягом останніх двадцяти-тридцяти років в Україні активно використовується та успішно втілюються у життя нові форми підприємницької діяльності, такі як стартапи, в законодавчому блоці у цьому напрямку змін майже не відбувається. Економічна демократія, безумовно, пов'язана з демократичністю суспільства [2, с. 107] та перебуває в нашій країні в стані розвитку. Наприклад, у 2022 році журнал Time назвав український стартап Esper Hand – біонічну роботу – протез з дивовижною точністю, одним з найкращих винаходів людства [3, с. 24]. Таких прикладів в нашій державі чимало. Це є наслідком програми соціального менеджменту, яка дуже активно підтримується провідними компаніями світу [4, с. 207], а виробники сьогодні все частіше прагнуть працювати з тими партнерами, які віддані ідеям екологічної чи соціальної відповідальності [5, с. 139-143]. Але не дивлячись на функціонування таких проектів, є відсутнім системне законодавче регулювання господарської діяльності стартапів.

Такий стан речей викликає ряд доктринальних та юридичних питань про правову природу стартапів, їх зміст, юридичний алгоритм створення, функціонування, припинення діяльності. У юридичній доктрині це питання залишається не вирішеним у повному обсязі. Як ми повинні розглядати стартап: як об'єкт інтелектуальної власності (об'єкт промислової власності, ноу-хау або об'єкт авторського права та суміжних прав) або як форму підприємницької діяльності (юридичну особу чи фізичну особу-підприємця)?

Під стартапом ряд дослідників розуміє новітні проекти, які розвиваються в умовах невизначеності, мають стрімке зростання, займаються розробленням нових товарів та послуг і знаходяться на стадії пошуку оптимальних бізнес ідей за умов фінансування [6, с. 124]. Виходячи з цього визначення, стартап – є певною конкурентоздатною інновацією (послугою або

продукцією), яка є новоствореною або вдосконаленою технологією та покликана покращити певну сферу суспільного життя людини. Серед дослідників існує думка, що формування нових організацій інноваційного типу, а також підтримка їх розвитку мають відбуватися за рахунок збільшення фінансування інноваційної діяльності підприємцями [7, с. 14]. Так, наприклад, серед багатьох причин стрімкого економічного зростання польської економіки було збільшення інноваційності підприємств, поліпшення співробітництва між ними [8, с. 70]. Такий позитивний досвід обов'язково має перейматися і вітчизняними суб'єктами господарювання.

Не дивлячись на воєнний стан в нашій державі урядові *програми та ініціативи з підтримки бізнесу в Україні та зокрема стартапів, набули ще більшої популярності. Зокрема в Постанові Кабінету міністрів України від 24 червня 2022 р. № 736 Про реалізацію експериментального проекту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій зазначається, що стартап – це резидент Дія Сіті та/або суб'єкт господарювання у розумінні положень Фонду інновацій. Згідно з п. 11 ст. 1 ЗУ «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» резидент Дія Сіті – це юридична особа, яка відповідно до цього Закону набула статусу резидента Дія Сіті та згідно з інформацією, що міститься у реєстрі Дія Сіті, перебуває у зазначеному статусі. Тобто резидентом Дія Сіті може стати компанія, зареєстрована за законодавством України. Також на веб-порталі Українського фонду стартапів, який створений за ініціативою Кабінету Міністрів України, зазначено, що фонд надає підтримку виключно офіційно зареєстрованому українському бізнесу, як - от фізичним особам –підприємцям або господарським товариствам, загальний дохід яких не перевищує 100 000 (сто тисяч) доларів США, а також загальна сума інвестицій яка не перевищує 100 000 (сто тисяч) доларів США [9]. В цьому документі ми не бачимо визначення стартапу. Але враховуючи аналіз попередніх актів, можна вважати, що під стартапом законодавець розуміє суб'єкт господарювання, зареєстрований в Україні та який має низку інноваційних ознак.*

На наш погляд, такий стан речей у законодавстві має ряд недоліків. Визначення понять має важливе значення для виникнення правовідносин, вирішення спірних питань, зокрема за наявності майнових спорів. Такий поверховий підхід та нехтування реаліями економічного, інформаційного, технічного розвитку також не може мати місце. Для початку необхідно сформувати розуміння юридичної сутності цього явища. Якщо стартап розглядати як вид інноваційної діяльності, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, то тоді необхідно його досліджувати з точки зору промислової власності. За своєю суттю створення та реалізація інноваційного проекту, як правило, пов'язане зі створенням результату інтелектуальної власності. Враховуючи проведений аналіз доктринальних напрацювань та законодавчого підходу відносно

розуміння сутності стартапу, нами пропонується наступне визначення. Під стартапом слід розуміти зареєстрований у встановленому законом порядку суб'єкт підприємницької діяльності, який пропонує конкурентоздатну інноваційну послугу або продукцію, новостворену або вдосконалену технологію, що сприятиме покращенню певної сфери життєдіяльності людини, але має обмежені ресурси.

На підставі аналізу правових норм, можна констатувати, що національне законодавство не забезпечує у достатньому обсязі упорядкування суспільних відносин діяльності стартапів. З метою вирішення цієї проблеми доцільним є прийняття спеціального закону «Про стартапи», для структурування зазначених відносин, які охоплюються широким колом іншими правовими інститутами різних галузей права, а саме: 1) господарсько-правовими; 2) цивільно-правовими; 3) інноваційними правовідносинами. У даному законі доцільно надати поняття, перелічити ознаки, принципи діяльності стартапів, види об'єктів та суб'єктів, права та обов'язки його засновників та учасників, а також засади та види інвестування стартап проєктів.

У ч. 1 ст. 420 Цивільного кодексу серед об'єктів права інтелектуальної власності ми бачимо винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції тощо. Ці конкретні об'єкти можуть бути інноваційними продуктами певних стартапкомпаній. Але це далеко не повний їх перелік. Втім, ст. 420 ЦК України перелічує об'єкти права інтелектуальної власності і цей перелік на даний момент є вичерпним. Зважаючи на надзвичайно стрімкий розвиток інформаційних, технологічних та інших видів інновацій, можна стверджувати, що перелік видів інтелектуальної власності є неповним на сьогодні. Тобто існує об'єктивна потреба постійного доповнення переліку об'єктів права інтелектуальної власності. Саме тому його необхідно залишити відкритим, що сприятиме формуванню механізму правового захисту інноваційних продуктів. Тому у зазначену статтю необхідно включити пункти: «інші інноваційні продукти» та «інші результати інтелектуальної діяльності». Це дозволить застосовувати законодавчі норми про охорону прав інтелектуальної власності для регулювання діяльності стартапів у більш широкому колі правовідносин.

Проаналізуємо загальні засади правового регулювання діяльності стартапів як форми підприємницької діяльності. Якщо розглядати стартап як форму підприємницької діяльності, то можна виділити його наступні ознаки:

1. Сприяваність на розробку продукту або послуги інноваційного характеру, що суттєво покращує якість, структуру певної сфери життя людини, екосистему нашої планети тощо.

2. Наявність потенціалу для майбутнього розвитку та масштабованості.

3. Відносно недовгий строк існування з подальшою трансформацією, продажем або припиненням існування.

4. Науковий потенціал засновників стартапу, що обумовлює потенційну вартість стартапу.

5. Реєстрація як фізичної особи підприємця (ФОП) або юридичної особи.

Серед науковців у нашій країні зустрічаються думки, що життя стартапу починається з формування, розроблення та розвитку ідеї, на основі якого розробляються інноваційні продукти [6, с. 124]. Втім, згідно з законодавчими актами України, в яких йде мова про фінансування стартапів, однією з вимог є державна реєстрація. Тобто сама по собі інноваційна ідея та навіть її втілення не може розглядатися як стартап. Можна зареєструвати право інтелектуальної власності та отримати патент на винахід, корисну модель або промисловий зразок. Але це стане лише передумовою залучення грантових або венчурних інвестицій у майбутній стартап. Одним із необхідних кроків є державна реєстрація стартапу у певній організаційно – правовій формі підприємницької діяльності.

Слід зазначити, що вибір організаційно-правової форми стартапів залежить від статутного капіталу, можливого доходу, кількості працівників, відповідальності учасників тощо. Розглянемо законодавчо-закріплені організаційно-правові форми підприємницької діяльності в Україні:

1. Фізична особа-підприємець (ФОП) (п. 2 ст. 55 Господарського кодексу України). Ця форма використовується для зайняття мікро та малим підприємництвом зі спрощеною системою оподаткування. Серед основних переваг ФОП є проста реєстрація; спрощена форма бухгалтерської звітності; відсутність обов'язкових вимог щодо наявності статутного капіталу, печатки, рахунку в банку тощо. ФОП ризикує виключно своїм майном або позиками своїх кредиторів (знайомих, друзів, родичів) у випадку невдалого проекту або банкрутства. Така організаційно-правова форма є найбільш простим рішенням, але вона обмежується певними рамками. Згідно п. 3 ст. 55 ГК України середня кількість працівників за календарний рік має не перевищувати 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності повинен бути в межах 10 мільйонів євро, за середньорічним курсом Національного банку України. Якщо засновники стартапу, реєструючись в Україні, не планують виходити за встановлені рамки, то ФОП, як найбільш проста форма для них буде прийнятною. Так у 2022 році український стартап Slip-tech (проект Resava, бренд біорозкладних виробів з переробленої кавової гущі), який є представником мікробізнесу, отримали гранд у 100000 гривень від конкурсу «Роби своє», що став внеском у нове обладнання ФОПа. Таким чином, як зазначають засновники цього стартапу, партнерство мікробізнесу з великим бізнесом – це поштовх і платформа, а також свідомий вибір інноваційного та дружнього до довкілля продукту. [10, с. 52]. Мікро та мале підприємництво надзвичайно важливе для національної економіки, зважаючи на його уразливість особливо під час повномасштабної війни у нашій країні, підтримка великого бізнесу, благодійних та венчурних фондів для нього є надзвичайно важливою та необхідною.

2. Приватне підприємство (ПП) діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи. (ст. 113 ГК України). Джерелами формування майна підприємства є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності; доходи за фінансовими інструментами; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку (ст. 66 ГК України). Такий формат діяльності для стартапу є доволі зручним та прийнятним в умовах відсутності законодавчих обмежень розміру річного доходу та кількості працівників.

3. Господарські товариства: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства (ст. 80 Господарського кодексу України): а) Акціонерне товариство – господарське товариство, згідно ст. 24 ЗУ «Про господарські товариства» мінімальний розмір статутного капіталу АТ становить 1250 мінімальних заробітних плат виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення акціонерного товариства. Тобто, станом на травень 2023 року мінімальний статутний капітал АТ має бути не менше 8375000 гривень на момент реєстрації. Якщо зважати, що в своїй більшості засновниками та творцями новітніх ідей, втілених у стартапи є люди 20–35 років, а дуже часто і студенти, то розглядати АТ як форму державної реєстрації стартапу, вважається недоцільним. б) Товариства з обмеженою відповідальністю. Товариство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном та не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників. Вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом.... Вклад у негрошовій формі повинен мати грошову оцінку, що затверджується одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Тобто вкладом учасників може бути будь-яке майно, яке не вилучене з цивільного обороту та на яке не накладене законом інше обмеження. Окрім того, вкладом можуть вважатися і об'єкти права інтелектуальної власності у тому числі. Також законодавець не визначає мінімального розміру такого вкладу. Втім кожен учасник товариства повинен повністю внести свій вклад протягом шести місяців з дати державної реєстрації товариства, якщо інше не передбачено статутом. Також, на наш погляд, є зручним право переважного придбання частки іншого учасника товариства. Таким чином, така форма підприємницької діяльності є зручною для реєстрації, діяльності, просування та подання заяв на різні види інвестування у стартап проекти. в) Товариство з додатковою відповідальністю. Учасники цього товариства солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою

відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним з них вкладу. Безумовно ця форма підприємницької діяльності несе додаткові фінансові ризики учасникам, в тому числі, для стартаперів у випадку неплатоспроможності товариства. г) Повне товариство – це товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном. Також якщо у разі ліквідації товариства виявиться, те, що наявного майна не вистачає для сплати всіх боргів, за товариство у недостатній частині несуть солідарну відповідальність його учасники усім своїм майном, на яке відповідно може бути звернено стягнення. Учасник товариства відповідає за борги товариства незалежно від того, виникли вони після чи до його вступу до товариства. Ми бачимо, що при реєстрації стартапу у цій організаційно-правовій формі, його учасники, як і в попередньому випадку наражаються на потенційні фінансові втрати та стягнення їх власного майна у випадку неплатоспроможності товариства. Навіть, якщо стартапер стане учасником товариства до виникнення у останнього боргів, це не звільняє його у майбутньому від можливих фінансових втрат. Таким чином, можна стверджувати, що реєстрація стартапу у такій підприємницькій формі, є мало привабливою для його засновників та учасників. д) Командитним товариством визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників), та які не беруть участі в діяльності товариства (ст. 75 ЗУ Про господарські товариства). Тут же у ст. 81 зазначається, що управління справами товариства здійснюється тільки учасниками з повною відповідальністю. Тобто, якщо засновниками, а відповідно і учасниками з повною відповідальністю, є особи, які розробляють певний стартап, залучають різні джерела для його фінансування з метою його масштабування у майбутньому, запуск його серійного виробництва та продажів, то така форма підприємницької діяльності є для них непривабливою.

Отже, нами був проведений аналіз організаційно-правових форм підприємницької діяльності, для визначення їх привабливості для реєстрації стартапкомпаній. Проаналізувавши законодавчі вимоги щодо мінімальних капіталовкладень, прав та обов'язків засновників, учасників, вимоги до державної реєстрації бізнесу та її припинення, ми вважаємо, що не всі форми є підходящими для стартапів. Зокрема найбільш цікавими для цієї діяльності вбачається ФОП, приватне підприємство та товариство з обмеженою відповідальністю.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши зміст визначення стартапу, його ознаки, а також різні організаційно-правові форми господарської діяльності, реєстрації стартапів, ми дійшли висновку, що однією з основних передумов ефективної діяльності стартапів є законодавче регулювання цієї сфери господарської діяльності. На теперішній час воно представлено

окремими нормами права, лише в Законі України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» та декількох підзаконних нормативно-правових актах, чого недостатньо для врегулювання правовідносин в досліджуваній сфері. На підставі цього можна констатувати, що національне законодавство не забезпечує у достатньому обсязі упорядкування суспільних відносин діяльності стартапів. З метою вирішення цієї проблеми доцільним є прийняття спеціального закону, для структурування зазначених відносин, які охоплюються широким колом інших відносин, а саме: 1) господарсько-правовими; 2) цивільно-правовими; 3) інноваційними правовідносинами. У даному законі доцільно визначити поняття, ознаки, принципи діяльності стартапів, види їх об'єктів та суб'єктів, права та обов'язки його засновників та учасників, а також засади та види інвестування стартап проєктів.

Проведений аналіз організаційно-правових форм діяльності стартапів, дозволив виявити найбільш оптимальні форми для їх державної реєстрації. Зокрема це: фізична особа підприємець, приватне підприємство та товариство з обмеженою відповідальністю. Вибір вказаних форм обумовлений розміром можливого доходу, фінансовою ліквідністю, кількістю працівників, обсягом прав та обов'язків учасників і засновників стартапів та зручністю ведення господарської діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Моргунов О. А., Лисенко І. В., Лисенко А. М. Джерела цивільно-спортивного права як підгалузі цивільного права України. Вісник ХНУВС, 2022. № 2 (97). С. 71–80. URL:<http://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/466/414> (Дата звернення 08.05.2023).
2. Valentin Ya. Lyubashits1, Alexey Yu. Mamychev, Sergey S. Shestopal, Ludmila V. Perevalova & Slinko T. M. The State and State Power: Theoretical and Methodological Dimensions of Conceptual Evolution. Journal of Politics and Law; Vol. 12, No. 5; 2019 Published by Canadian Center of Science and Education. P. 103–111 URL:<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/view/0/40617> (Дата звернення 03.11.2023).
3. Дудко В. Деталі для кіборгів Forbes Ukraine. Лютий–березень 2023 №1 (22). С. 24–26.
4. Kuzmenko Oleksandr, Karina Agalarova, Olena Zemliakova, Maria Miroshnik, Olena Kitchenko, Nadezda Mironenko, Natalia Reshetniak Social advertising as a tool of social marketing and a way to form a positive brand image / // AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. – 2022. – Volume 12, Issue 1, Special Issue XXV. – P. 207 – 212. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120125/papers/A_37.pdf. (Дата звернення 05.11.2023).

5. Diana Kirika, Nadiia Demchuk, Nadiia Skliar, Lidia Vdovichena, Oleksandra Gayevaya The development of international law and public institutions in the context of cybersecurity journal of interdisciplinary research 12/02 – XXVIII. С. 139–143. URL:<http://www.magnanimitas.cz/12-02-xxviii> (Дата звернення 09.05.2023)
6. Хромова Д. Д., Антоненко К. В. Сучасні світові тенденції розвитку стартапів на світовій арені. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 19, частина 3. 2018. С. 123–127.
7. Геєць В. М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання. Економіка України. 2015. № 1. С. 4–25.
8. Остапенко Ю. І., Бондаревич М. П. Правове регулювання державної підтримки малого підприємництва: досвід України та Польщі. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО». Випуск 28, 2019. С. 66–72.
9. Український фонд стартапів. URL: https://plaiburo.com/usf_ua/ (Дата звернення 08.05.2023).
10. Екосистема успішних. Як підтримка мікропідприємництва у регіонах сприяє розвитку економіки Forbes Ukraine. Лютий–березень 2023, №1 (22).С. 52–54.

MODERN LEGAL CHALLENGES OF DOING SUSTAINABLE AGRIBUSINESS

Minenko Sofia, Doctor of Philosophy in Management, Associate Professor of the Department of Law and European Integration Head of the Postgraduate and Doctoral Studies Department, State biotechnological university, Kharkiv, Ukraine

The current process of reforming land relations in agriculture, aimed at introducing agricultural land turnover, combined with the impact of abnormal climatic conditions and the COVID-19 pandemic, is causing significant difficulties in agriculture. Unpretentious winters, cold and dry springs pose serious challenges for agribusiness, which in turn hampers the development of this sector and can pose a real threat to the country's food security. Since agriculture is a key sector in which economic, food, environmental and social interests are concentrated, it is important for both the state and individual legal entities.

In the current period, when the world is facing global challenges in the field of food and environment, and the solution of these problems is crucial for the future of humanity, agrarian legal regulation sets the main priorities. These include ensuring sustainable development of agriculture, guaranteeing food security of the

state, preserving agricultural landscapes, supporting rural livelihoods, providing employment for the rural population, increasing rural incomes and realising export potential.

Agrarian law defines a number of social rights, including the right to life and health, including the right to adequate, safe and quality food, as well as the right to an adequate standard of living and a safe environment. Thus, this area of legislation guarantees the natural right to life and health, taking into account not only physical well-being but also the social context.

The issue of sustainable agribusiness management is of particular relevance in the context of European integration. According to Art. 404 of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, which was approved by the Law of Ukraine of 16 September 2014, cooperation in the field of agriculture and rural development provides for:

- Promoting sustainable agricultural production, taking into account the need to protect the environment and animals.
- Improving the competitiveness of the agricultural sector.
- Promoting innovation and encouraging agricultural quality policies.
- Exchange of knowledge and best practices on rural development policies and support for the economic well-being of rural communities.

Additional approaches to these issues are defined in the Decree of the President of Ukraine of 30 September 2019 "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030". It is noted that the next decade covers a number of tasks, such as overcoming hunger, achieving food security, improving nutrition and promoting sustainable agricultural development. It also sets out goals to ensure a healthy lifestyle, support sustainable economic growth and full employment, transition to rational consumption and production patterns, as well as urgent measures to combat climate change and its consequences, promote innovation, and more.

The need to ensure the sustainable development of agricultural production requires the introduction of innovative approaches in the field of agribusiness, in particular, the development of alternative forms of agricultural production. Currently, organic farming is the most promising and regulated of these forms.

Organic production is a practical implementation of the concept of sustainable development of the agricultural sector and is defined as a form of sustainable agribusiness. Its peculiarity lies in the combination of economic growth, environmental protection and social development as interdependent and complementary elements of the state's strategic development. The production of organic agricultural products of plant and animal origin guarantees high quality food, which is an important component of food security. In addition, it helps to preserve the health, increase the duration and improve the quality of life of the population. Given the nature of organic production, it can be argued that it can satisfy both private and public interests.

The growing demand for high-quality and safe food is a relevant global phenomenon, driven by the popularisation of healthy lifestyle concepts. This is

particularly evident in the growing popularity of organic products. Organic agriculture is one of the most dynamic areas of agricultural development in the world. In Ukraine, the domestic market for organic products has also been growing in recent years, and the demand for organic food is constantly growing. Many agricultural producers are interested in producing organic products.

The provisions of the current legislation are aimed at promoting the development of organic agricultural production. According to Section 3 of the Law of Ukraine of 21 December 2010 "On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period up to 2020", the strategic goals and objectives of the state policy in agriculture include creating conditions for the widespread introduction of environmentally friendly and organic technologies in agriculture. It also provides for a twofold increase in the area of their use in 2020, although this goal has not been achieved to date.

The use of organic production methods is also enshrined in Article 404 of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. This agreement was ratified by the Law of Ukraine of 16 September 2014. Such steps are aimed at promoting and supporting organic agricultural production in Ukraine in line with international and domestic strategic plans in the field of environment and agriculture.

The next step in the regulation of relations in the field of organic agricultural production was the adoption of the new Law of Ukraine "On Basic Principles and Requirements for Organic Production, Circulation and Labelling of Organic Products" on 10 July 2018. In order to implement this legislation, on 23 October 2019, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved a new Procedure (Detailed Rules) for Organic Production and Circulation of Organic Products, which came into force on 6 June 2020.

The enactment of these regulations brought about several positive changes in the regulation of these relations. However, unfortunately, a coherent and effective legal mechanism has not been implemented. This requires the development of scientific proposals to improve the legal framework for relations in the field of organic agricultural production in order to promote the sustainable development of agribusiness in Ukraine.

These aspects are even more relevant given Ukraine's great potential in the production of organic products of plant and animal origin. The country is one of the leaders in terms of potential reserves of the agricultural sector, which is explained by the high concentration of black soil (up to 30% of the world's reserves), favourable geographical location and availability of sufficient labour resources. The growing interest in organic products among European and national consumers makes Ukraine an attractive producer.

Ukraine has all the prerequisites to improve its agro-ecological image as a producer and exporter of high-quality organic products. This opens up opportunities for the country to become a major exporter in the EU and global markets. Comprehensively addressing the problems of legislative regulation of organic

production will be a key step in promoting the active development of the organic agricultural sector in Ukraine.

It is unlikely that the current changes in land legislation will contribute to the sustainability of agribusiness. With the adoption of the Law of Ukraine of 31 March 2020 "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Terms of Turnover of Agricultural Land", the next stage of reforming land relations in the agricultural sector has begun. Although this step was expected, as the land reform in the agricultural sector was supposed to logically complete its course, the introduction of the agricultural land market may open up opportunities for investment in the agricultural sector.

However, it is important to note that this concerns the most valuable resource, and further stages of the reform should be scientifically sound, carefully considered, properly regulated and aimed at sustainable development of the agricultural sector, rather than at a temporary economic effect. Given that the state policy on agricultural land determines the further development of agriculture, the economy and food security, as well as the protection of the rights of farmers and agribusinesses, it is important that the legislation is balanced and well-founded. The Law seems to be limited by its fragmentary nature, as it is limited to amending only certain provisions of existing legislation, in particular the Land Code.

However, a comprehensive approach is required for successful land reform in the agricultural sector. A special legal act regulating all aspects of agricultural land turnover is essential (e.g., the Law of Ukraine "On Agricultural Land Turnover"), which should be logically integrated into the overall system of land legislation.

Some provisions of this Law are questionable, such as the limitation of the total area of agricultural land owned by a Ukrainian citizen to 10,000 hectares, which may facilitate the concentration of land in the hands of members of the same family and the formation of "latifundia". It is also worth paying attention to the inaccurate wording of some provisions and the lack of state support, guarantees for the protection of the rights of small and medium-sized agribusinesses, as well as sustainable development of rural areas.

Thus, the current land reform in the agricultural sector requires serious revision, scientific substantiation and development of a special legal act or set of acts. This should be part of a holistic approach that is logically combined and integrated into the system of existing land and agricultural legislation. Given that the further development of agriculture, the economy and food security, as well as the protection of the rights of farmers and agribusinesses, depend on the effective resolution of agricultural land issues, such steps are becoming an essential necessity.

As of today, taking into account the above, it is possible to identify a number of legal problems in the field of sustainable development of agribusiness, which are related to the lack of coordination of the current agricultural legislation, unreasonable and unsystematic land reform, lack of state support for organic and other alternative forms of agricultural production, etc. Solving these problems requires a comprehensive approach that will allow implementing a holistic and

effective legal mechanism to ensure sustainable development of agribusiness in Ukraine.

references

1. Agrarian losses and damages during the war: assessment methodology and current results. Portal of the Ukrainian Agribusiness Club. 06.03.2023 p. URL: [https://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/ agrarni_zbitki_ta_vtrati_pid_chas_viyni_ metodologiya_otsinyuvannya_i_potochni_rezultati#](https://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/ agrarni_zbitki_ta_vtrati_pid_chas_viyni_metodologiya_otsinyuvannya_i_potochni_rezultati#)
2. Karunos S.A. Content, factors and basic principles of state agricultural policy: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/141.pdf>
3. Law of food security: a textbook / T.V. Kurman, O.M. Tuieva. Kharkiv: Jurait, 2021. 92 c.
4. Kurman T.V. Agrarian Law and Legislation of Ukraine: Synergistic Principles and Prospects for Development in the Context of Global Threats. Agrarian and Land Law of Ukraine: Modern Paradigm and Prospects for Development: a collective monograph / edited by A.P. Hetman and T.V. Kurman. Kharkiv: Jurait, 2022. C. 10-37.
5. Smihunova O., Vitkovskiy Y., Minenko S., Protas V. Some aspects of management of the promotion of organic products in domestic and foreign markets. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology. 2023. Volume 8. № 1, pp. 84 – 89.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІНІМАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ЗА ДИРЕКТИВОЮ 2001/55/ЄС

Остапенко Олена, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Унаслідок збройної агресії Російської Федерації на Україну, що розпочалася 24 лютого 2022 року, багато українців (за даними Євростату близько 4,2 мільйонів [1]) вимушено виїхали за кордон з метою пошуку безпеки, збереження життя й здоров'я.

Внаслідок масового переміщення українців до країн Європи (факт якого був визнаний Імплементативним рішенням Ради Європи 2022/382 від 4 березня 2022 року) була активована ухвалена у 2001 році Директива РЄ 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють

збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому дали – Директива 2001/55/ЄС).

Основою Директиви РЄ 2001/55/ЄС стала ідея «створення простору свободи, безпеки та справедливості для тих, хто через вимушені обставини правомірно шукає захист у Європейському Союзі» [2], яка вимагала розробки спільної політики держав у галузі притулку. Відповідно до Директиви 2001/55/ЄС План дій Ради та Комісії від 3 грудня 1998 року передбачає відповідно до Амстердамського договору пришвидшене прийняття мінімальних стандартів тимчасового захисту переміщених осіб з третіх країн, які не можуть повернутися до країни свого походження, і заходів, що сприятимуть збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому переміщених осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. Цей баланс засновується на механізмі солідарності, що складається з фінансового компоненту і фактичного прийому осіб у державах-членах і активується для забезпечення колективного захисту переміщених осіб та зменшення тиску на національні системи надання притулку країн ЄС. Держави-члени у разі масового напливу переміщених осіб мають право приймати або забезпечувати більш сприятливі положення для осіб, які користуються тимчасовим захистом. Отже, обсяг умов прийому й фінансового забезпечення, що надаються особам, які набувають тимчасовий захист (мінімальні стандарти), самостійно визначаються в деталях кожною державою.

Підкреслимо, що Директива 2001/55/ЄС загалом встановила загальні умови забезпечення мінімальних стандартів для переміщених осіб, але їх упровадження здійснюється окремими державами згідно з положеннями їх внутрішнього національного законодавства, яке відрізняється між країнами ЄС. Отже, тимчасовий захист передбачає надання права на проживання, доступ до ринку праці, житла, соціальної, медичної та іншої допомоги, але умови їх надання визначаються законодавством країни, яка надала тимчасовий захист.

Особа може набути тимчасовий захист у будь-якій країні, але порядок його отримання встановлюється законодавством країни знаходження. Так, у Польщі 12 березня 2022 року був ухвалений спеціальний Закон про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території України. Для отримання тимчасового захисту до воєводського управління (або до управління гміни у сільській місцевості) необхідно подати заяву на отримання довідки про користування тимчасовим захистом і оформити ідентифікаційний код PESEL (його використовують під час звернення до різноманітних органів влади, наприклад, для оформлення соціальної допомоги, реєстрації власної справи в Польщі, під час працевлаштування або отримання медичної допомоги) [4]. Після отримання довідки про тимчасовий захист, особа може подати заяву до Керівника адміністрації у справах іноземців про організацію медичної допомоги, допомоги при розселенні, харчування або допомогу у вигляді грошової компенсації. Така допомога включає: 1) постійну матеріальну допомогу на придбання миючих засобів та засобів особистої гігієни, або

надання миючих засобів та засобів особистої гігієни; 2) допомогу у вигляді вивчення польської мови та надання основних матеріалів, необхідних для вивчення цієї мови; 3) дидактичні матеріали для дітей, які отримують освіту та догляд у державних установах, початкових або середніх школах; 4) фінансування проїзду громадським транспортом: а) з метою лікування або проведення профілактичних щеплень, б) в інших особливо виправданих випадках. Харчування для неповнолітньої дитини, повинне бути адаптоване до її віку. В обмін на харчування дитини до 6 років або учня початкової чи середньої школи, надається грошовий еквівалент. Якщо Керівник Управління у справах іноземців не може надати допомогу у вигляді проживання та харчування, у такому випадку допомога надається у вигляді грошової виплати [5].

У Чехії тимчасовий захист отримується шляхом подання заяви в регіональних центрах допомоги громадянам України. Після його отримання особа має право перебувати в Чеській Республіці; доступ до державного медичного страхування (яке оплачує держава протягом 150 днів після надання тимчасового захисту); доступ до освіти; вільний доступ до ринку праці, право на державне гуманітарне житло на 150 днів тощо [6]. Після отримання тимчасового захисту особа також могла отримувати щомісячну фінансову допомогу від Міністерства праці та соціальних справ. З 1 липня 2023 року ця система була змінена на гуманітарну допомогу – на життєві потреби і житло. За новими умовами допомога виплачується перші 150 днів на рівні прожиткового мінімуму, а подальша допомога буде залежати від прожиткового мінімуму та мінімуму, необхідного для існування. Більш високу допомогу (включаючи гуманітарне житло) будуть отримувати вразливі групи [7].

У Німеччині питання прийому та інтеграції українців, які набувають тимчасовий захист, регламентуються параграфом 24 Закону про правовий статус іноземних громадян. Статус тимчасового захисту надається органами у справах іноземних громадян і підтверджується спеціальним посвідченням особи (AufenthG). Зазначений документ є пластиковою картою з фотографією біженця, його ідентифікаційними даними, адресою за місцем реєстрації і служить заміною закордонного паспорта українця. Відповідно до умов Директиви 2001/55/ЄС мінімальні стандарти включають: соціальні виплати та медичне обслуговування (покриття потреб у їжі, житлі, опаленні, одязі, санітарії, товарах широкого вжитку для домашнього господарства; додаткові виплати для покриття особистих потреб у повсякденному житті, а також допомога на випадок хвороби; медичні і стоматологічні послуги, необхідні для лікування гострих захворювань і болю, в тому числі постачання лікарських і перев'язувальних засобів; а також додаткові послуги, якщо вони в окремому випадку є необхідними для збереження здоров'я або якщо відповідні особи мають особливі потреби), які надаються відділами соціального забезпечення; працевлаштування; право на освіту; безкоштовне перевезення на середні та малі дистанції; надання соціального житла (оплачується його оренда та опалення, покриваються витрати на меблі та побутову техніку, якщо їх немає

в квартирі, в яку заселяються); кошти на проходження українцями курсів німецької мови та інтеграційних курсів, перебування українських дітей у дитсадках, навчання у школах [8; 9].

В Іспанії особи, які набувають тимчасовий захист, звертаються з відповідною заявою до органів Національної поліції Іспанії, отримують NIE (ідентифікаційний номер іноземця) і мають право на: 1) свободу пересування та проживання в Іспанії; 2) інформацію про зміст тимчасового захисту; 3) проїзний документ (якщо особа обґрунтовує необхідність виїзду з країни і не має паспорта або проїзного документа чи у випадку їх недійсності); 4) прийняття на національній території (якщо особа, яка отримує тимчасовий захист на іспанській території, знаходиться або має намір в'їхати без дозволу на територію іншої держави-члена Європейського Союзу протягом періоду, що охоплюється цим рішенням, їй буде знову наданий дозвіл на в'їзд на національну територію); 4) адміністративний дозвіл на роботу на термін дії тимчасової посвідки на проживання; 5) соціальну допомогу: за відсутності достатніх ресурсів заявники можуть користуватися соціальними та медичними послугами відповідно до нормативів надання притулку; 6) возз'єднання сім'ї: пільги тимчасового захисту надаються на прохання бенефіціара в Іспанії членам його сім'ї за умови, що сім'я вже була створена в країні походження, і що в силу обставин, які призвели до визнання тимчасового захисту, вони розлучилися [10].

В Іспанії реалізація мінімальних стандартів здійснюється неурядовими організаціями (переважно CEAR – Комісія з допомоги біженцям в Іспанії, CREADE – Центри прийому, догляду та рекомендацій для осіб, переміщених з України, ACCEM – Організація у сфері прав притулку) через програму підтримки, яка включає деліка фаз інтеграції: 0 фаза – первинна адаптація у пунктах приймання, 1 фаза – проживання (мінімальна фінансова допомога, харчування, мовні курси) під наглядом відповідних служб (неурядових організацій) за наявності місць для проживання (зазвичай у маленьких населених пунктах) протягом 6 місяців та 2 фаза – самостійна оренда житла, отримання фінансової допомоги на проживання (оренду житла) й задоволення життєвих потреб (харчування, одяг, засоби гігієни тощо) протягом року. Якщо після спливу цього часу особа не знайшла роботу, вона може отримувати «мінімальний життєвий дохід». Протягом перших місяців після початку збройної агресії Російської Федерації переміщених осіб брали за власним бажанням на утримання іспанські сім'ї, але через відсутність будь-якої державної допомоги таким родинам, іспанці передавали переміщених українців на утримання неурядових організацій.

Рішення Міністерства інтеграції, соціального захисту та міграції влітку 2022 року була анонсована фінансова допомога особам, які набули тимчасового захисту в Іспанії, у розмірі – 400 євро на дорослого і 100 на неповнолітню дитину протягом 6 місяців. В окремих провінціях (Валенсія, Каталонія, Мадрид) допомога надавалася через регіональні адміністрації, а в Андалусії – через Червоний Хрест. Станом на березень 2023 року, за даними

Associated Press, іспанські медіа повідомили, що до восьми регіонів ще не здійснили жодної з обіцяних виплат [11; 12], а окремих регіонах виплата була здійснена повністю чи частково (через брак коштів) влітку 2023 року, хоча за даними, опублікованими у ЗМІ, її розмір становив 52,8 мільйонів євро [11]. В Андалусії, де допомога оформлювалася через Червоний Хрест, після оголошення про збір документів у лютому 2023 року деякі підрозділи протягом місяця навіть не знали, які документи і в якому порядку слід збирати. Як результат – допомога була надана лише мізерному числу українців (і не всім у повному обсязі), які, проживаючи у крупних містах з великими осередками Червоного Хреста, протягом двох тижнів після оголошення початку збору документів встигли їх подати. Інші й досі не мають жодних роз'яснень щодо перспектив отримання анонсованої допомоги.

Проведений аналіз змісту мінімальних стандартів, які надаються окремими країнами ЄС, дозволяє зробити висновок, що кожна країна гарантує право на проживання, доступ до ринку праці, житла, соціальної, медичної та іншої допомоги, але умови реалізації цих прав та рівень їх забезпечення істотно відрізняється, що обумовлено, зокрема, рівнем економічного розвитку країни, ефективністю управління системою надання тимчасового захисту та органами, що здійснюють реалізацію складових механізму солідарності у вигляді мінімальних стандартів. Так, у медіа з'явилися повідомлення, що окремі країни (Швейцарія, Чехія, Ірландія та Норвегія) створюють умови (пропонує гроші) для повернення переміщених українців до України. Польща, за словами речника уряду П. Мюлера, підтримка біженців, що включає в себе відмову від вимог щодо проживання та надання дозволу на роботу, вільний доступ до шкіл, медичної допомоги та пільг на сім'ю, не буде продовжена у 2024 році [11; 12].

На підставі викладеного, можемо підсумувати, що недостатня ефективність застосованих до Російської Федерації міжнародних санкцій та діяльності міжнародних організацій із забезпечення міжнародної безпеки сприяють продовженню тривалості агресії Російської Федерації проти України. У свою чергу, продовження збройного конфлікту призводить до подальшого збільшення масового припливу українців до зарубіжних країн, переважно ЄС, що, у свою чергу, створює додатковий тягар на економіку приймаючих сторін.

Список використаних джерел:

1. 4.2 million people under temporary protection. Official website of the European Union. 10.11.2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231110-1>
2. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. Official web-site of European

Council, Council of European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>

3. Директива Ради Європи 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому від 20 липня 2001 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>

4. Дозволи на тимчасове перебування для громадян України, які перебувають під тимчасовим захистом. Управління у справах іноземців. Сайт Республіки Польща. <https://www.gov.pl/web/udsc-ua/>-----

5. Куди мені потрібно звернутись і який документ отримати, якщо я не відповідаю вимогам закону про допомогу громадянам України, але я маю право на тимчасовий захист? *Юридичний портал для біженців з України*. URL : <https://ukraina.interwencjaprawna.pl/%D0%BA%D1%83%D0%B4%D0%B8-%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%BE-%D0%B9%D1%82%D0%B8-%D1%82%D0%B0-%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD/>

6. Тимчасовий захист. Офіційний веб-портал для іноземців, які проживають або хочуть жити в Чеській Республіці. URL : <https://frs.gov.cz/uk/tymchasovyy-zakhyst/>

7. Інформація для громадян України, які прибувають до Чеської Республіки. *Člověk v tísni*. URL : <https://www.clovekvtisni.cz/informatsiia-dlia-gromadian-ukrayini-8616gp#:~:text=%D0%97%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B7%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B0%D0%BC%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%D0%BA,%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D1%96%20%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%20%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%83%20%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%83.>

8. Інформація для громадян України щодо в'їзду та перебування в Німеччині. *Offiziellen Website Landes Niedersachsen. Niedersachsen.Klar*. URL : https://www.niedersachsen.de/ukraine/krieg_in_der_ukraine_ukrainisch/vijna-v-ukraini-zapitanna-ta-vidpovidi-209948.html

10. Інформація про тимчасовий захист. Україна. Березень 2022. Офіційний сайт Офісу притулку та біженців. URL : <https://www.interior.gob.es/opencms/pdf/2022/Ucrania-Proteccion-Temporal/1.-MININT Prot Temp UCR 07 UCRANIANO.pdf>

9. Для біженців у Німеччині: виплати, строки, умови. ТОВ «Файненс.юа». URL : <https://finance.ua/ua/goodtoknow/dla-bizhenciv-u-nimechchini>

11. Spanish bureaucracy leaves Ukrainians waiting for cash help. URL : <https://apnews.com/article/ukraine-war-refugees-spain-b03b0473c4adc3a7fb641d0a92a5e6fa>

12. Українські біженці в Іспанії досі не отримали грошову допомогу. Район, закордон. 3.03.2023. URL : <https://zakordon.rayon.in.ua/news/580094-ukrainski-bizhentsi-v-ispanii-dosi-ne-otrimali-groshovu-dopomogu>

13. Несчетна С. Чотири країни платять українцям за повернення додому: суми вас здивують. ТСН. 23.10.2023 р. URL : <https://tsn.ua/exclusive/chotiri-krayini-platyat-ukrayincyam-za-povernennya-dodomu-sumi-divuyut-2435458.html>

14. У Польщі допускають скорочення допомоги українським біженцям у 2024 році. Європейська правда. 20.09.2023. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/09/20/704535/>

ЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ШЛЮБУ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Пономаренко О. М., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені проф. О. І. Процевського ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

У сімейному законодавстві України легально визначено дві форми організації сімейного життя, в основі яких лежить добровільність (добровільна згода; договір). Перша форма - це шлюб, друга - фактичне проживання однієї сімей без реєстрації шлюбу. Між цими двома формами організації сімейного життя є подібність і відмінність.

До спільних рис цих форм слід віднести добровільність і спрямованість (мету).

І шлюб, і фактичні шлюбні відносини є добровільними союзами, що означає, що в їхній основі лежить взаємна згода суб'єктів, яка за своєю правовою природою є не чим іншим, як договором. Саме це дає підставу віднести обидві ці форми до договірних сімейних союзів. І хоча Верховний Суд України у своїй практиці прямо вказує на те, що шлюб - це не договір, але робить це з однією єдиною метою - позначити неможливість застосування до шлюбу положень цивільного законодавства про недійсні правочини. Однак, це жодною мірою не скасовує договірної природи і шлюбу, і фактичних шлюбних відносин, оскільки вони є не що інше як домовленість осіб, яка спрямована на настання певних правових наслідків.

І шлюб, і фактичні шлюбні відносини мають одну спрямованість (мету) - це створення сім'ї. Тобто договір, який лежить в основі цих союзів, спрямований на спільне проживання, пов'язаність спільним побутом, взаємними правами та обов'язками. Спільність усіх сфер життя, яка ґрунтується на спільному проживанні, є сутністю сім'ї та обумовлює особливості правового регулювання майнових відносин і подружжя, і фактичного подружжя. Саме вона і визначила спільні підходи законодавчого регулювання майнових відносин і в шлюбі, і у фактичних шлюбних відносинах, а саме, нормативне закріплення презумпції спільної сумісної власності (власності подружжя без визначення часток) на майно, нажите під час існування сім'ї.

Однак, між цими двома формами договірних сімейних союзів існує також і значна відмінність, яка має конститутивне значення. Відповідно до ст. 21 СК шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органах державної реєстрації актів цивільного стану. Натомість фактичні шлюбні відносини існують де факто, без юридичного оформлення. Саме факт державної реєстрації робить сімейний союз шлюбом. Проживання однією сім'єю чоловіка і жінки без державної реєстрації шлюбом не є і не тягне за собою, відповідно до ст. 21 СК прав та обов'язків подружжя.

Не викликає жодних сумнівів, що державна реєстрація шлюбу є втручання держави у сферу приватного життя людини. Сферу настільки чутливу та інтимну, в яку держава апріорі не повинна втручатися. Саме цей аргумент наводять скептики державної реєстрації сімейних союзів.

Тим не менш, шлюб з моменту утворення держави, завжди вимагав санкціонування з боку суспільства в особі держави або церкви. І це пояснювалося тим, що шлюб має важливе значення не тільки для індивіда, цей інститут виконує також і серйозні соціальні функції - народження і виховання дітей, що має серйозне значення для суспільства і держави як координатора суспільного інтересу.

У сучасній цивілістиці питанням державної реєстрації шлюбу приділяється мало уваги, що не знижує актуальності цієї проблеми. Звертає на себе увагу той факт, що велике число скептиків шлюбу спостерігається саме серед представників традиційних шлюбних відносин, тобто серед тих осіб, за якими право на укладення шлюбу визнавалося завжди, всіма правовими системами. До таких осіб належать гетеросексуальні пари. І навпаки, представники одностатевих союзів активно і наполегливо відстоювали і продовжують відстоювати саме своє право на шлюб, не задовольняючись правом на укладення схожих на шлюб союзів (партнерств тощо). Тобто для тих осіб, які тривалий час були позбавлені права на укладення шлюбу, шлюб становить особливу цінність. І з урахуванням того, що шлюб від інших сімейних союзів відрізняє саме державна реєстрація, можна дійти висновку, що саме державна реєстрація має важливе значення не тільки для держави, а й для індивідуумів.

Що ж являє собою сутність державної реєстрації шлюбу та яке її юридичне значення в сучасному суспільстві?

У законодавстві України нормативно зазначені мета та значення державної реєстрації шлюбу. Відповідно до ст. 9 Закону України "Про державну реєстрацію актів цивільного стану" державна реєстрація актів цивільного стану проводиться з метою забезпечення реалізації прав фізичної особи та офіційного визнання та підтвердження державою, зокрема, факту шлюбу. А згідно зі ст. 27 СК державну реєстрацію шлюбу встановлено для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства.

Такі формулювання законів мало що дають для розуміння сутності державної реєстрації шлюбу та її значення. Однак, комплексний аналіз сімейного законодавства дає змогу сформулювати відповіді на поставлені запитання.

По-перше, державна реєстрація шлюбу має доказове значення. Сам факт державної реєстрації є доказом існування шлюбу та дня його укладення. У фактичних шлюбних відносинах факт проживання однією сім'єю та дату початку такого проживання необхідно доводити в судовому порядку.

По-друге, з державною реєстрацією шлюбу пов'язані певні правові наслідки:

- з дня державної реєстрації шлюбу виникають подружні правовідносини, змістом яких є особисті немайнові права, речові права, зобов'язальні права. При цьому відповідно до ст. 21 СК проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя;

- з дня державної реєстрації шлюбу особи набувають правового статусу подружжя, з наслідками в різних сферах, які передбачені законом для осіб з таким правовим статусом. У житловому праві у подружжя виникає право на проживання у житловому приміщенні, що належить другому з подружжя. У спадковому праві подружжя є спадкоємцями першої черги, у них виникає право на складання заповіту подружжя. Також певні правові наслідки, пов'язані з подружнім правовим статусом, передбачені в медичному праві, праві соціального забезпечення, корпоративному праві, кримінальному та кримінально-процесуальному праві та інших сферах законодавства. Особам, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, сімейно-правовий статус необхідно доводити в судовому порядку;

- з дня державної реєстрації шлюбу приводяться в дію презумпції, закріплені в сімейному законодавстві. До таких презумпцій належать - презумпція спільної сумісної власності (майно, нажите подружжям за час шлюбу, вважається таким, що належить їм на праві спільної сумісної власності); презумпція згоди чоловіка/дружини на правочини, вчинені іншим із подружжя; презумпція рівності часток у разі поділу спільної власності; презумпція батьківства і материнства (дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя);

- з державною реєстрацією шлюбу пов'язане також право на зміну прізвища одним із подружжя на прізвище другого з подружжя або на приєднання свого прізвища до прізвища другого з подружжя (право на подвійне прізвище). Право на зміну прізвища в такій процедурі не мають відповідно особи, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу;

- з державною реєстрацією шлюбу пов'язане виникнення у нареченого і наречених;

- з державною реєстрацією шлюбу пов'язане виникнення у нареченого і нареченої права на проходження медичного обстеження;

- державна реєстрація шлюбу породжує у подружжя право на укладення сімейних договорів (шлюбного договору, аліментного договору та інших). Особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах права на укладення таких договорів, згідно з чинним СК, не мають.

По-третє, у процедурі реєстрації шлюбу перевіряються наявність умов і відсутність перешкод до укладення шлюбу, що дає підстави для закріплення презумпції правозгідності шлюбу (ст. 37 СК).

Крім юридичної ролі, реєстрація має також значне моральне і психологічне значення для осіб, які його укладають. Сам процес прийняття рішення про укладення шлюбу, пропонування шлюбу та надання згоди на шлюб, подання заяви, підготовка до весілля, які передують державній реєстрації, урочиста церемонія реєстрації шлюбу свідчить про зрілість ухваленого рішення та усвідомлення наслідків, пов'язаних із реєстрацією шлюбу. Усі ці процедури, як правило, відсутні у випадках, коли особи починають жити однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Саме тому, шлюб саме як зареєстрований сімейний союз чоловіка і жінки, навряд чи коли-небудь застаріє і буде замінений іншими формами сімейних союзів. Можуть бути змінені правила державної реєстрації, наприклад, держава може делегувати державну реєстрацію, наприклад, нотаріусам. Можуть бути змінені суб'єкти, за якими держава визнає право на шлюб. У європейських правових системах такі зміни вже відбулися, і право на шлюб було визнано за всіма людьми, не залежно від їхньої сексуальної орієнтації. В Україні такі зміни ще мають відбутися. Можуть бути змінені вимоги до шлюбу (умови та перешкоди). Однак, факт державної реєстрації, який перетворює сімейний союз на шлюб, навряд чи буде скасовано в найближчому майбутньому.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГОСПІТАЛЬНИХ ОКРУГІВ

Рогова Олена Геннадіївна, к.ю.н., доцент,
доцент кафедри правового регулювання
економіки Харківського національного
економічного університету ім. Семена
Кузнеця

Вже більше десяти років тому Наказом МОЗ України «Про затвердження Концепції управління якістю медичної допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 року» від 01.08.2011 № 454 було визначено пріоритетні вимоги удосконалення управління якістю медичної допомоги, а саме: доступність, безпечність; ефективність; орієнтованість на пацієнта; вчасність; раціональність; справедливість [11]. Реалізація медичної реформи протягом 2017-2022 років начебто наблизила національну систему охорони здоров'я (надалі – ОЗ) до імплементації зазначених пріоритетів, а українців – до більш соціально-орієнтованої системи медичного обслуговування.

Як свідчать статистичні дані, накопичені Київським міжнародним інститутом соціології щодо динаміки самооцінки стану здоров'я населенням України, протягом останніх кількох років спостерігалась тенденція до поступового зростання частки здорових (за самооцінкою) жителів України: якщо в 2013-2015 роках близько 40% українців вважали себе здоровими, то, починаючи з 2016 року, цей показник зростав і у 2019-2020 роках складав близько 50%. Проте, півтора року в умовах пандемії, ймовірно, наклали відбиток на здоров'я та самопочуття українців: згідно з даними дослідження 2021 року, 40% опитаних оцінювали стан власного здоров'я як добрий, а 14% – як поганий [12].

На відміну від 2021 року суттєво зросла стурбованість здоров'ям (власним або близьких) – 50% проти 35% у 2021 році; а також стурбованість психічним здоров'ям – 22% проти 11% у 2021 році [1].

Події повномасштабної війни, яку розв'язала проти України російська федерація (надалі – рф), не тільки спричинили катастрофічну руйнацію цивільної інфраструктури України, але й поставили під загрозу виживання всього народу України. Водночас, витривалість вітчизняної системи ОЗ в умовах війни, її готовність до надання медичної допомоги людям у безпрецедентно складних умовах стали для усього суспільства індикаторами успішності попередніх спроб реформування. Тому медичну реформу з певними модифікаціями було продовжено навіть в умовах правового режиму воєнного стану.

Загальновідомо, що передумовами здійснення сучасної медичної реформи в Україні стали наступні чинники: неефективне використання

обмежених ресурсів медичної галузі, збільшення витрат, пов'язаних з об'єктивними причинами, такими, як старіння населення, зростання кількості хронічних захворювань, підвищення попиту на послуги, що повинні надаватись на некомерційній основі. Вихідними передумовами соціально-орієнтованої медичної реформи стали обмежені ресурси галузі ОЗ та необхідність їх раціонального використання.

Сучасний, інфраструктурний етап медичної реформи було розпочато на підставі нормативних змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги» від 1 липня 2022 року № 2347-IX. Головна мета цього етапу – оптимізація мережі закладів охорони здоров'я та утворення госпітальних округів. Відтепер «Основи законодавства про охорону здоров'я» (надалі – Основи) включають нормативне визначення: «госпітальний округ – територія, у межах якої забезпечено надання якісної, комплексної, безперервної і орієнтованої на пацієнтів медичної та реабілітаційної допомоги шляхом організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я» [9]. Також у Статті 16 Основ закріплено, що госпітальний округ визначається «з метою забезпечення територіальної доступності якісної медичної та реабілітаційної допомоги населенню». Важливо підкреслити, що сучасне розуміння мети формування госпітальних округів відсилає нас до категорії «доступності» медичної та реабілітаційної допомоги.

«Доступність» медичних послуг ще з часів проголошення Положення щодо доступності медичної допомоги, яке було ухвалене 40-ю Всесвітньою медичною асамблеєю у Відні (Австрія) у вересні 1988 року, характеризується тим, що «Найбільша доступність забезпечується за таких умов: кожному індивіду доступна необхідна йому медична допомога (тобто відсутні обмеження фізичного чи тимчасового характеру); забезпечено максимальну свободу вибору виконавців, системи надання допомоги та системи оплати, що задовольняє різноманітним потребам населення; поінформованість, навчання та обізнаність населення з всім аспектам, що стосуються доступу до допомоги; адекватна участь усіх сторін у розробці та управлінні системами» [7].

У Амстердамській декларації у сфері прав пацієнтів 1994 році Європейського бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я (надалі – ВООЗ) доступність медичної допомоги розглядається як складова соціальних прав громадян, які мають максимально реалізовувати європейські держави у своїх системах охорони здоров'я.

Амстердамською декларацією Європейського бюро ВООЗ називають Основи концепції прав пацієнта в Європі: загальні положення, ухвалені в березні 1994 р. в Амстердамі (Principles of the Rights of Patients in Europe: A Common Framework) [5, с.72].

На таку важливу складову прав пацієнтів, як доступність медичних послуг, також вказує Європейська хартія прав пацієнтів від 15.11.2002 р. (надалі – Хартія).

Хартія закріплює чотирнадцять прав пацієнтів, серед яких: права на доступність медичних послуг, на інформацію про стан свого здоров'я, про методи лікування, на вибір лікаря, медичного закладу чи методів лікування; право на повагу до часу пацієнтів, тобто на отримання необхідного лікування без затримки, протягом заздалегідь визначеного строку; право на дотримання стандартів якості медичного обслуговування на підставі специфікації й у точній відповідності за стандартами; право на безпеку, тобто на захист від шкоди, що може бути спричинена неналежним функціонуванням системи охорони здоров'я, халатністю чи помилками медичних працівників; право на доступність медичних інновацій; право на індивідуальний підхід у лікуванні, право на подання скарги; право на отримання компенсації в разі спричинення пацієнту фізичної, моральної або психічної шкоди діями медичного закладу (European Charter of Patients' Rights. Basis Document. Rome, November, 2002) [5, с.72].

За міжнародним визначенням, доступність медичної допомоги – це багатовимірне поняття, що передбачає баланс багатьох факторів у рамках жорстких практичних обмежень, зумовлених особливостями ресурсів і можливостями конкретної країни: кадри, фінансування, технічні та транспортні засоби, свобода вибору, громадська просвіта, якість і розподіл технічних ресурсів. Баланс цих елементів, що максимізують кількість і якість насправді отримуваної населенням допомоги, і визначає характер і ступінь її доступності [14].

Конституція України у контексті права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування декларує, що «Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена (Ч.3 Ст.49) [4].

Низка законів та підзаконних актів України містять правові норми, які стосуються забезпечення доступності медичної допомоги або медичного обслуговування. Так, У Статті 4 Основ закріплено основні принципи ОЗ в Україні, серед яких рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної і реабілітаційної допомоги та інших послуг в сфері ОЗ [6]. Наказом МОЗ України «Про затвердження Єдиного термінологічного словника (Глосарій) з питань управління якості медичної допомоги» від 20.07.2011 № 427 розтлумачено, що «Доступність медичної допомоги – це вільний доступ до служб (Availability) охорони здоров'я незалежно від географічних, економічних, соціальних, культурних, організаційних чи мовних бар'єрів» [10].

Досліджуючи зміст поняття «доступність медичної допомоги», науковці вказують, що «доступна медична допомога» є одним із визнаних міжнародною спільнотою соціальних прав, яке забезпечується державами та включає такі складові елементи: правові (нормативні), організаційні, економічні та інформаційні [13, с.110]. У дослідженні М. Ю. Щирби

виокремлено територіальний (можливість фізичного доступу до закладів охорони здоров'я, медичних фахівців), професійний (можливість доступу до медичної допомоги, яка відповідає потребам пацієнта) та інформаційний (можливість доступу до інформації, пов'язаної з здоров'ям пацієнта) критерії доступності [15, с. 18].

Політика утворення госпітальних округів не є «винаходом» сучасної медичної реформи. Першу спробу «оптимізувати» мережу закладів охорони здоров'я (надалі – ЗОЗ) було здійснено у 2016-2017 роках, коли з метою раціонального використання фінансових та кадрових ресурсів охорони здоров'я заклади вторинної медичної допомоги міст обласного значення, районів та об'єднаних територіальних громад об'єднувалися у нові конфігурації. Метою створення госпітальних округів було впорядкування мережі медичних закладів, щоб у пацієнта був гарантований доступ до медичної послуги, яку він може отримати протягом години, оскільки планувалося, що госпітальний округ має бути сформований в межах 60 кілометрів, що дозволить будь-якій людині своєчасно дістатися до відповідного закладу охорони здоров'я та вирішити критичні питання доступу до необхідних медичних послуг.

Події повномасштабної війни рф в Україні виявили низку організаційних та правових ризиків у сфері охорони здоров'я: незавершеність медичної реформи; значний кадровий дефіцит медичної галузі (обсяг якого тільки збільшився під впливом подій війни); невідповідність між заявленими умовами договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій та фактичним їх виконанням; руйнування (або повне знищення) декількох тисяч об'єктів медичної інфраструктури тощо.

Не зважаючи на попередню спробу утворення госпітальних округів, в Україні до початку 2023 року не було запроваджено принципи госпітального планування, ЗОЗ не були об'єднані у мережу ні організаційно, ні функціонально, що, на думку МОЗ України призводило до певної фрагментарності процесу надання медичних послуг, знижувало якість послуг та впливало на безпеку пацієнтів. У 2023 році кожна область була визначена як єдиний госпітальний округ, який складається з госпітальних кластерів. Станом на 24 липня 2023 р. МОЗ України погодило переліки закладів охорони здоров'я, які сформуvalи спроможну мережу закладів охорони здоров'я у 18 областях України. Головним соціальним ефектом створення та функціонування госпітальних округів повинна стати така система надання послуг спеціалізованої медицини, яка дозволить диференціювати випадки надання медичної допомоги в залежності від їх складності та важкості стану здоров'я пацієнта.

«Інфраструктурний» етап медичної реформи пов'язано з системною реорганізацією мережі ЗОЗ спеціалізованої медичної допомоги. Постановою КМУ «Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я» від 28 лютого 2023 р. № 174 було затверджено Порядок функціонування госпітальних округів і госпітальних кластерів та

встановлення їх меж. Цим Порядком також було передбачено оптимізацію мережі закладів охорони здоров'я, формування надкластерних, кластерних, загальних та інших видів закладів охорони здоров'я, що входять до спроможної мережі ЗОЗ відповідного госпітального округу. Відповідно до цієї Постанови, територіальна доступність забезпечується низкою заходів, серед яких – розвиток кадрової спроможності, підвищення продуктивності праці та забезпечення безперервності професійного розвитку працівників охорони здоров'я різних спеціальностей, мультидисциплінарних команд в різних сферах медичного обслуговування в межах госпітального округу [2].

Метою функціонування госпітального округу позиціонується забезпечення територіальної доступності до якісної медичної та реабілітаційної допомоги населенню. У складі спроможної мережі ЗОЗ розподіляються за трьома групами: надкластерні ЗОЗ; кластерні ЗОЗ; загальні ЗОЗ; надавачі медичних послуг, які надають первинну медичну допомогу; центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф із пунктами постійного базування бригаад екстреної (швидкої) медичної допомоги. З урахування пріоритету територіальної доступності медичної послуги для пацієнта у багатьох областях України було сформовано плани госпітальних округів.

МОЗ України визначило критерії того, до яких стандартів повинні прагнути госпітальні округи. Державою встановлено допустиме навантаження на ЗОЗ, а також переліки устаткування для кожної лікарні, яке повинно відповідати сучасному рівню медичних послуг.

Процес формування госпітальних округів протягом 2023 року продемонстрував невирішені ще до початку повномасштабної війни проблеми: закріплена у ході реформи місцевого самоврядування господарська та фінансова самостійність об'єднаних територіальних громад у деяких областях зіграла злий жарт – громади рекомендували об'єднати визначені ЗОЗ у кластерні заклади, що призвело до болючого процесу реорганізації закладів та масових скорочень медичних працівників.

Своєрідними «індикаторами» збільшення явищ кадрового дефіциту у системі ОЗ в умовах війни (а значить, скорочення доступності для пацієнтів якісної професійної медичної допомоги) є залучення до процесів надання професійної медичної допомоги осіб, які раніше не мали такого допуску – волонтерів та інтернів. Так, 29 липня 2022 року Частиною третьою Статті першої Закону України «Про волонтерську діяльність» було доповнено положенням, відповідно до якого волонтери можуть залучатися «до надання медичної допомоги, реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану в Україні та у встановлений законом строк після його припинення чи скасування» [8]. Постановою КМУ № 741 від 01.07.2022, яка застосовується з 1 травня 2022 року, було внесено зміни до Постанови КМУ «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2022 році» від 29 грудня 2021 р. № 1440, внаслідок чого було запроваджено новий пакет медичних послуг – «Забезпечення кадрового потенціалу системи

охорони здоров'я, шляхом організації надання медичної допомоги із залученням лікарів-інтернів» [3]. Не можна не визнати, що такі заходи у багатьох випадках фактично врятували чимало закладів охорони здоров'я від втрати фінансування від Національної служби здоров'я України (надалі – НСЗУ), а значить, від припинення діяльності.

В умовах формування госпітальних округів відбувається оптимізація мережі закладів охорони здоров'я (термін, який по суті приховує скорочення або ліквідацію таких закладів, що заборонено Конституцією України). Цілком зрозуміло, що реалізація інфраструктурного етапу реформи відбувається в умовах руйнівної повномасштабної війни рф в Україні, а тому додатковими випробуваннями для системи ОЗ та медичних закладів є: необхідність фізичного збереження кадрового потенціалу, медичних та фармацевтичних працівників; найбільш раціонально розпорядитися бюджетними коштами, які адмініструє НСЗУ в інтересах пацієнтів та системи ОЗ в цілому. На жаль, «зворотнім боком» цього процесу часто виступає системне скорочення медичних працівників внаслідок реорганізації медичних закладів.

У контексті реалізації права громадян на охорону здоров'я процес формування госпітальних округів супроводжується наступними ризиками: 1) системне скорочення медичного персоналу в умовах катастрофічного кадрового дефіциту; 2) пріоритет територіальної доступності фактично позбавляє пацієнтів права на вибір ЗОЗ спеціалізованої медичної допомоги, оскільки новоутворені кластерні та надкластерні ЗОЗ часто виступають «монополістами» таких послуг; 3) недостатньо оформленою залишається перспектива функціонування амбулаторної спеціалізованої допомоги, що на практиці може привести к змістовному обмеженню права на охорону здоров'я.

Список використаних джерел та літератури

1. Вплив війни на молодь в Україні: Дослідження аналітичного центру Cedos і дослідницької агенції Info Sapiens 02.05.2023/ Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/>
2. Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я: Постанова КМУ від 28 лютого 2023 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D0%BF#Text>.
3. Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2022 році: Постанова КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1440 (з наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2021-%D0%BF#Text>.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р (у редакції від 1.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Лісничка О. Права пацієнтів у міжнародних документах і національному законодавстві України. KELM. 2020. № 4 (32). vol. 2. С. 69-75. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/1547>.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ (в редакції від 01.10.2023 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
7. Положення щодо доступності медичної допомоги: Всесвітня медична асоціація; Положення, Міжнародний документ від 01 вересня 1988 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/157469__157469.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану: Закон України від 29 липня 2022 року № 2494-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-20#Text>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 1 липня 2022 року № 2347-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text>.
10. Про затвердження Єдиного термінологічного словника (Глосарій) з питань управління якості медичної допомоги: Наказ МОЗ України від 20.07.2011 № 427. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0427282-11#Text>.
11. Про затвердження Концепції управління якістю медичної допомоги у галузі охорони здоров'я в Україні на період до 2020 року: Наказ МОЗ України від 01.08.2011 № 454. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0454282-11#Text>.
12. Самооцінка стану здоров'я населенням України, квітень 2021 р.: Прес-реліз Київського міжнародного інституту соціології. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1042&page=2&t=7>.
13. Соловйова О.М. Доступність медичної допомоги. Юрид.наук. електронний журнал. 2017. № 4.С.109-113. URL: http://lsej.org.ua/4_2017/30.pdf.
14. Щербатюк М., Яворський В. Право на охорону здоров'я. УГСПЛ. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/pravo-na-ohoronu-zdorov-ya/#_ftnref2.
15. Щирба М.Ю. Доступність охорони здоров'я (територіальний, професійний та інформаційний критерій). Право і суспільство. 2016. № 5. Ч. 2. С.14-20. URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2016/5_2016/part_2/5.pdf.

ЩОДО ПРОБЛЕМАТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ

Шинкарьов Ю.В., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Є аксіомою, що домашнє насильство у сучасному світі є одним із найбільш руйнівних явищ для цивілізованого суспільства. Протидія такому насильству характеризується складністю процесів і методів. Сучасна наука прийшла до висновку, що долати це явище за допомогою виключно превентивних методик чи просто шляхом застосування до винної особи покарання - не дозволяє досягти якихось впевнених і значних результатів. Впродовж значного часу ніяких особливо позитивних змін в динаміці злочинності пов'язаної із домашнім насильством помічено не було. Саме тому, законодавець, як видається, шукав нові шляхи і напрямки протидії таким правопорушенням. І це втілюється у введєнні до структури законодавства про кримінальну відповідальність обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство. Але чи є вони дієвими, чи запобігли вони вчинєнню домашнього насильства, чи можуть вони взагалі бути реалізованими якісно і виконати своє соціальне призначєння? Це питання достатньою мірою залишається відкритим. Тим не менш, чинний Кримінальний кодекс України має у своїй структурі Розділ XIII «Обмежувальні заходи», який містить перелік заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

У якості таких заходів, законодавець передбачає: 1) заборону перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинєно стосовно дитини або у її присутності; 3) заборону наближатися на визначєну відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборону листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників. Ці заходи призначаються в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначєнням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням від кримінальної відповідальності чи покарання.

Питання практичної реалізації окремих із цих заходів викликають питання. Аналіз судової практики показав, що з усього комплексу обмежувальних заходів, що передбачені чинним законодавством, частіше за все застосовується направлення особи для проходження програми для кривдників. Але, застосовуються і інші заходи. Особливу цікавість щодо практичного застосування викликає заборона перебувати в місцях спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства. Питання в даному випадку полягає як у складності урозуміння правової природи даного вивища, так і у практичній його реалізації.

Щодо правової природи обмежувальних заходів і заборони перебувати в місцях спільного проживання з особою. Обмежувальні заходи самі по собі не повинні містити каральних ознак – в іншому випадку вони б вважалися покаранням. Їх основне завдання забезпечити безпеку осіб, які постраждали від домашнього насильства. Про це говорилося ще у «Постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року в справі № 756/3859/19 (провадження № 61-11564св19) зроблено висновок, що «враховуючи положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУпАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях»¹.

Але, фактично, особа, яка піддається обмежувальному заходу такого роду – підлягає значній кількості обмежень. І в першу чергу це стосується обмеження його в реалізації окремих елементів права на власність. Особа, якій належить право власності на певне помешкання відповідно до застосування до неї цього обмежувального заходу - позбавляється можливості його використання за цільовим призначенням. І де ж повинна проживати особа, яка не володіє іншою власністю такого роду, у разі заборони їй перебування у помешканні що їй належить? Це питання відкрите. Але, щодо цього є достатньо чітко сформована позиція. «У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 квітня

¹ Обмежувальний припис стосовного кривдника – гарантія на спеціальні засоби правового захисту постраждалої особи . Огляд Постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 серпня 2021 року у справі № 643/20534/20 (провадження № 61-8017св21). <https://www.hsa.org.ua/blog/obmezuvalnii-pripis-stosovnogo-krivdnika-garantiia-na-specialni-zasobi-pravovogo-zaxistu-postrazdaloyi-osobi>

2020 року в справі № 754/11171/19 (провадження № 61-21971св19 вказано, що «відповідно до частин першої, другої статті 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Тлумачення наведених норм дає підстави для висновку, що тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом № 2229-VIII, є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи. Тому висновок судів про неможливість задоволення вимог постраждалої щодо видачі обмежувального припису у вигляді заходів тимчасового обмеження прав ОСОБА_2 щодо прав на квартиру АДРЕСА_1, 1/8 частки у праві спільної власності на яку належить ОСОБА_2, є помилковим, оскільки позбавляє позивача гарантій на спеціальні засоби правового захисту, які передбачені Законом № 2229-VIII».² Така позиція, безумовно, є цікавою. Але підтверджує один певним чином прихований факт – що для того, щоб винна особа була позбавлена можливості перебування в місці спільного проживання з особою, яка є потерпілою від домашнього насильства, а ця потерпіла особа залишилася у місця спільного проживання – необхідно щоб вона мала частку власності у цьому об'єкті власності, який використовується у якості місця проживання. Якщо потерпіла особа такої частки немає – то в принципі на законних підставах такий обмежувальний захід взагалі не повинен призначатися особі, яка притягується до відповідальності за домашнє насильство. В такому випадку відбудеться зворотна дія – особа, яка є потерпілою від домашнього насильства повинна самостійно і беззастережно покинути місце свого проживання права власності на яке вона не має? На жаль, відповіді на це питання чинним законом не передбачено і скориговано повинно бути виключно практикою.

² Обмежувальний припис стосовного кривдника – гарантія на спеціальні засоби правового захисту постраждалої особи . Огляд Постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 серпня 2021 року у справі № 643/20534/20 (провадження № 61-8017св21). <https://www.hsa.org.ua/blog/obmezuvalnii-pripis-stosovnogo-krivdnika-garantiia-na-specialni-zasobi-pravovogo-zaxistu-postrazdaloyi-osobi>

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

Чуприна Яніна Олександрівна, викладачка кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Як зазначається у сучасній правовій літературі: «однією з домінуючих тенденцій сучасності є глобальна інформатизація суспільства. Відповідно до цього відбувається інформатизація освіти, що передбачає використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою вдосконалення методичної системи навчання, орієнтованої на розвиток інтелектуального потенціалу здобувачів вищої освіти» [1, с.276]. Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця для забезпечення належної якості вищої освіти здобувачів всіх освітніх рівнів максимально впроваджує інноваційні технології в освітній процес. Але, впровадження інноваційних інформаційних технологій в освітній процес безумовно має свої особливості і нюанси. І залежать вони, здебільшого, від напрямку підготовки, яка проводиться і від компетентностей, яких повинен засвоїти здобувач під час здійснення навчання.

Щодо підготовки фахівців у галузі права, то тут, безумовно є свої особливості. По-перше, вони викликані умовами дистанційного навчання у яких вимушені працювати заклади вищої освіти після початку пандемії і в умовах відбиття зовнішньої агресії. По-друге, вони викликані особливістю використання інформаційних ресурсів, в тому числі мережі Інтернет під час здійснення навчання.

Так, дистанційне навчання за допомогою певних платформ дозволяє здійснювати засвоєння освітніх компонент із дотриманням максимально можливих заходів безпеки. Окрім того, це дозволяє здобувачам вищої освіти своєчасно отримувати необхідні завдання, методичні матеріали, підтримувати зв'язок з викладачем і брати участь у проведенні занять. Але при цьому до таких платформ повинні висуватися і певні вимоги, дотримання яких дозволить якісно здійснювати викладання і оцінку проведеної роботи. Ці вимоги стосуються захищеності, інформативності таких платформ, можливості дотримання інтерактивності при викладанні визначених освітніх компонентів. При цьому, залишається можливість максимально створювати необхідні презентації, надавати посилання на найбільш актуальні і інформативні ресурси в мережі Інтернет.

Окрім, цього, одним із найважливіших ресурсів, що можуть, і, власне, повинні використовуватися при викладанні правових дисциплін – Єдиний реєстр судових рішень. При використанні даного сервісу є можливість у викладача ознайомити здобувачів вищої освіти із сучасною судовою практикою, показати судову позицію щодо окремих, проблемних моментів

пов'язаних із прийняттям рішень чи призначенням покарання. При чому цей сервіс є абсолютно доступним, дозволяє виявити певні тенденції правозастосування і навіть побудувати певну статистику. Слід зазначити, що далеко не у всіх країнах світу існує доступ до подібних систем для громадян.

На даний момент українське суспільство успішно діджиталізується, в тому числі і у сфері права, що робить його сучасним і успішним використання надбань такого роду дозволить вивести сучасну правову освіту на якісно новий рівень.

Література

І.Юшкевич О.Г. Застосування інформаційних технологій під час вивчення адміністративно-правових дисциплін. II Міжнародна науково-практична конференція «Конкурентноспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства». URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1d4ac5d0-58cf-4c98-b25b-afe99f8d1613/content>.

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ЛІЦЕНЗІЙНІ ДОГОВОРИ

БЛАЖКО Ангеліна, Здобувач вищої освіти
ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**,
к. ю. н. доцент кафедри правового
регулювання економіки Харківський
національний економічний університет ім.
С. Кузнеця

Розвиток цифрових технологій призвів до нових форм використання об'єктів інтелектуальної власності, а також нових підходів до укладення ліцензійних договорів. Однією з найважливіших тенденцій є зростання використання цифрових об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, ліцензування програмного забезпечення, баз даних, веб-сайтів та інших цифрових об'єктів стає все більш поширеним.

Цифрові технології також змінили способи, якими укладаються ліцензійні договори. З'явилася практика ліцензування об'єктів інтелектуальної власності через електронні платформи. Ці платформи дозволяють сторонам укладати ліцензійні договори швидко та зручно. Вплив цифровізації на ліцензійні договори має низку важливих наслідків. По-перше, він робить ліцензування об'єктів інтелектуальної власності більш доступним для широкого кола суб'єктів. По-друге, він підвищує ефективність ліцензування, дозволяючи сторонам укладати договори швидше та зручніше. По-третє, він

створює нові можливості для інновацій, дозволяючи компаніям отримувати доступ до нових технологій та знань [1].

Дана тематика є актуальною, оскільки вона розглядає важливі тенденції, що впливають на діяльність, пов'язану з укладанням ліцензійних договорів і надає краще розуміння того, як цифрові технології змінюють ліцензійні договори, та як адаптуватися до цих змін.

Метою роботи є визначення до яких нових форм використання об'єктів інтелектуальної власності призвели цифрові технології, спостереження зміни способів, якими укладаються ліцензійні договори, проведення аналізу переваг і ризиків ліцензування цифрових об'єктів інтелектуальної власності.

Цифрові технології відкрили нові можливості для використання об'єктів інтелектуальної власності. Наведемо кілька прикладів таких нових форм використання:

Ліцензування програмного забезпечення.

Програмне забезпечення стало невід'ємною частиною сучасної життя. Компанії, які розробляють програмне забезпечення, часто ліцензують його іншим компаніям чи користувачам. Це дозволяє компаніям поширювати своє програмне забезпечення на більш широку аудиторію та отримувати додаткові доходи.

Ліцензування баз даних.

Бази даних містять цінну інформацію, яка може бути використана у різних цілях. Компанії, які володіють базами даних, часто ліцензують їх іншим компаніям чи користувачам. Це дозволяє компаніям отримувати додаткові доходи та поширювати свою інформацію на ширшу аудиторію.

Ліцензування веб-сайтів.

Веб-сайти є важливим інструментом для просування бізнесу та надання інформації користувачам. Компанії, які володіють веб-сайтами, часто ліцензують їх іншим компаніям чи користувачам. Це дозволяє компаніям отримувати додаткові доходи та поширювати свій веб-сайт на ширшу аудиторію.

Ліцензування об'єктів творчості.

Цифрові технології зробили доступ до об'єктів творчості, таких як музика, кіно, література та мистецтво, більш простим та зручним. Це призвело до зростання практики ліцензування таких об'єктів. Наприклад, музичні виконавці часто ліцензують свою музику для використання у рекламі чи фільмах.

Крім того, цифрові технології дозволяють використовувати об'єкти інтелектуальної власності у нових та інноваційних способах. Наприклад, програмне забезпечення може використовуватись для створення віртуальних світів, а об'єкти творчості можуть використовуватися для створення нових форм розваг.

Цифрові технології продовжують розвиватися, і це, ймовірно, призведе до появи нових форм використання об'єктів інтелектуальної

власності. Цифрові технології змінили способи, якими укладаються ліцензійні договори. Ось кілька нових підходів, які виникли внаслідок цифровізації:

Ліцензування через електронні платформи. Електронні платформи дозволяють сторонам укладати ліцензійні договори швидко та зручно. На таких платформах зазвичай представлені типові ліцензійні договори, які сторони можуть адаптувати до своїх конкретних потреб.

Ліцензування на основі хмарних технологій. Хмарні технології дозволяють ліцензіату отримувати доступ до об'єкту інтелектуальної власності через Інтернет. Це робить ліцензування більш гнучким та доступним.

Ліцензування на основі відкритого коду. Ліцензування на основі відкритого коду дозволяє ліцензіату використовувати об'єкт інтелектуальної власності безкоштовно або за символічну плату. Цей підхід сприяє поширенню інновацій та відкритого співпраці.

Ці нові підходи мають низку переваг. Вони роблять ліцензування більш доступним, гнучким та ефективним. Крім того, вони сприяють розвитку інновацій та відкритого співпраці. Наведемо кілька конкретних прикладів того, як цифрові технології змінюють практику укладання ліцензійних договорів:

Компанія, яка розробляє програмне забезпечення, може використовувати електронну платформу для ліцензування свого програмного забезпечення компаніям чи користувачам по всьому світу. Це дозволяє компанії швидко та зручно укладати ліцензійні договори з великою кількістю контрагентів.

Компанія, яка володіє базою даних, може використовувати хмарні технології для надання доступу до своєї бази даних ліцензіату через Інтернет. Це дозволяє ліцензіату отримувати доступ до бази даних з будь-якого місця, де є доступ до Інтернету.

Компанія, яка розробляє програмне забезпечення з відкритим кодом, може використовувати спеціальну ліцензію, яка дозволяє ліцензіату використовувати програмне забезпечення безкоштовно або за символічну плату. Цей підхід сприяє поширенню програмного забезпечення з відкритим кодом і розвитку спільноти розробників.

Цифрові технології продовжують розвиватися, і це, ймовірно, призведе до появи нових підходів до укладання ліцензійних договорів. Ліцензування цифрових об'єктів інтелектуальної власності має низку переваг і ризиків. Так. До переваг можна віднести:

Розширення ринку. Ліцензування дозволяє правовласнику розширити ринок для свого об'єкту інтелектуальної власності. Наприклад, компанія, яка розробляє програмне забезпечення, може ліцензувати своє програмне забезпечення компаніям по всьому світу. Це дозволяє компанії збільшити свої доходи та досягти більшої аудиторії.

Збільшення доходів. Ліцензування може бути способом для правовласника отримати додаткові доходи від свого об'єкта інтелектуальної власності. Наприклад, компанія, яка володіє базою даних, може ліцензувати свою базу даних компаніям, які потребують доступу до її даних. Це дозволяє

компанії отримувати додаткові доходи без необхідності створювати новий продукт чи послугу.

Спільна розробка. Ліцензування може бути способом для правовласника співпрацювати з іншими компаніями у розробці нового продукту чи послуги. Наприклад, компанія, яка розробляє програмне забезпечення, може ліцензувати своє програмне забезпечення іншій компанії, яка володіє технологією, необхідною для створення нового продукту. Це дозволяє компаніям об'єднати свої ресурси та створювати більш інноваційні продукти та послуги.

Але крім переваг є й ризики, серед яких можна виділити наступні:

Втрата контролю. Ліцензування передбачає передачу частини контролю за об'єктом інтелектуальної власності ліцензіату. Це може призвести до того, що правовласник втратить контроль за використанням свого об'єкта інтелектуальної власності. Наприклад, компанія, яка ліцензує своє програмне забезпечення, може втратити контроль за тим, як ліцензіат використовує програмне забезпечення.

Порушення прав. Ліцензіат може порушити права правовласника на об'єкт інтелектуальної власності. Наприклад, ліцензіат може використовувати об'єкт інтелектуальної власності всупереч умовам ліцензійного договору або може використовувати об'єкт інтелектуальної власності у спосіб, який порушує права інших осіб [2].

Конкурентні ризики. Ліцензіат може стати конкурентом правовласника. Наприклад, компанія, яка ліцензує своє програмне забезпечення, може стати конкурентом компанії, яка розробляє програмне забезпечення.

Ліцензіар повинен уважно розглянути всі переваги та ризики перед тим, як укладати ліцензійний договір на цифровий об'єкт інтелектуальної власності. Пропонуємо декілька порад для ліцензіарів, які хочуть мінімізувати ризики, пов'язані з ліцензуванням цифрових об'єктів інтелектуальної власності:

1. Необхідно укладати чіткий та всебічний ліцензійний договір. Ліцензійний договір повинен чітко визначати права та обов'язки сторін договору. Він також повинен містити положення про захист прав інтелектуальної власності.

2. Регулярно контролювати використання об'єкта інтелектуальної власності ліцензіатом. Ліцензіар повинен регулярно моніторити використання об'єкта інтелектуальної власності ліцензіатом, щоб переконатися, що ліцензіат не порушує права правовласника.

3. Треба бути готовим до можливих судових спорів. Якщо ліцензіат порушить права правовласника, ліцензіар може бути змушений звернутися до суду. Ліцензіар повинен бути готовим до можливих судових спорів і мати достатньо коштів для їх вирішення.

Цифрові технології мають значний вплив на ліцензійні договори. Вони призвели до нових форм використання об'єктів інтелектуальної власності,

змінити способи, якими укладаються ліцензійні договори, та створили нові можливості та ризики для правовласників та ліцензіатів.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки: цифрові технології зробили доступ до об'єктів інтелектуальної власності більш простим та зручним, що призвело до зростання практики ліцензування таких об'єктів; цифрові технології дозволили використовувати об'єкти інтелектуальної власності у нових та інноваційних способах; Цифрові технології змінили способи, якими укладаються ліцензійні договори, зробивши їх більш доступними, гнучкими та ефективними; Ліцензування цифрових об'єктів інтелектуальної власності має низку переваг, таких як розширення ринку, збільшення доходів та спільна розробка. Однак цей вид ліцензування також пов'язаний із певними ризиками, такими як втрата контролю, порушення прав та конкурентні ризики.

Правовласникам та ліцензіатам необхідно уважно розглянути всі переваги та ризики, пов'язані з ліцензуванням цифрових об'єктів інтелектуальної власності, перед тим, як укласти ліцензійний договір.

Список використаних джерел:

1. Жилінкова О. В. Договірне регулювання відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та закордоном: монографія / О. В. Жилінкова. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 139с.

2. Семків В. О., Шандра Р. С. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюрідичних факультетів / В. О. Семків, Р. С. Шандра. – Львів: Галицький друкар, 2015. – 231с.

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОТИДІЇ НЕСАНКЦІОНОВАНОМУ ПОШИРЕННЮ ІНФОРМАЦІЇ ЗА СТАТТЕЮ 114-2 КК УКРАЇНИ

Безугла Олена, студентка 3 курсу,
факультету історії і права ХНПУ імені Г. С.
Сковороди
Orcid 0009-0003-8755-6633

Збройна агресія проти України спонукала законодавця до перегляду кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки з метою посилення захисту національних інтересів нашої держави.

Так, у березні 2022 р. КК України було доповнено ст. 114-2, а вже в квітні 2022 р. були внесені перші зміни до цієї статті [1].

Ч. 1 ст. 114-2 КК України встановлює кримінальну відповідальність за поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України,

Міністерством оборони України, Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України чи Службою безпеки України або в офіційних джерелах країн-партнерів, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану [2].

Цитована норма спрямована на запобігання та припинення діяльності осіб, які поширюють інформацію про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну. Зокрема, вона регулює випадки, коли така інформація не розміщувалася в офіційних джерелах або не була доступна відповідальним військовим та розвідувальним структурам.

Однак, під час досудового розслідування та правової кваліфікації дій осіб за цією статтею, виникають певні неузгодженості та труднощі в її точному застосуванні. Це може включати неоднозначне визначення того, що вважається «інформацією про направлення, переміщення зброї», що слід розуміти під «зброєю» та «озброєнням», що являє собою «поширення інформації» та інші визначення, які залишають місце для інтерпретацій та варіативного розуміння.

Крім того, потрібно мати чіткі критерії щодо розмежування даного складу кримінального правопорушення із суміжними, зокрема з державною зрадою.

У чинному законодавстві є визначення понять «озброєння» та «військової техніки», проте вичерпне визначення поняття «зброї» у жодному нормативному акті не надається [3]. Хоча у деяких законах ці поняття визнаються синонімічними. Так, у ст. 1 Закону України «Про оборону України», а саме у визначенні бойового імунітету законодавець прописав «із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння)» [4].

Думається, що доцільно було включити у диспозицію ч. 1 ст. 114-2 КК України поняття «військова техніка» або замінити поняття «зброя» на «військова техніка», яке би охоплювало танки, бронемашини, гелікоптери та інші засоби, які наразі не входять до змістовного наповнення поняття «озброєння». Така зміна дала б можливість притягати до відповідальності осіб, які вчиняють поширення несанкціонованої інформації про направлення чи переміщення техніки зв'язку чи спеціальної апаратури для запису (відеозапису) та відтворення звуку (відеосигналів).

Також хочу звернути увагу, що законодавець встановив кримінальну відповідальність саме за поширення несанкціонованої інформації, тобто якщо ця інформація раніше не була опублікована у відкритому доступі суб'єктами, вичерпний перелік яких передбачений цією статтею. А отже інші несанкціоновані дії, наприклад, зберігання чи збирання інформації не можуть кваліфікуватися за ст. 114-2 КК України, поки не буде встановлено мети щодо подальшого поширення даної інформації.

Саме ч. 3 ст. 114-2 КК України встановлює більш сувору відповідальність за дії передбачені ч. 1 та ч. 2 цієї статті, якщо метою було надання інформації державі агресору або її представникам, чи іншим незаконним збройним формуванням, за попередньою змовою групою осіб, а також з корисливих мотивів та у разі спричинення тяжких наслідків, але за

відсутності інших ознак злочинів проти основ національної безпеки України – державної зради та шпигунства [2].

Саме в даному випадку слід чітко уявляти: яких саме ознак державної зради чи шпигунства має не бути в діях особи, щоб були підстави притягати її до відповідальності за ч. 3 ст. 114-2 КК України.

Аналіз правозастосовної практики не дає чітких висновків щодо критеріїв розмежування цих кримінальних правопорушень. Так, відповідно до вироку Новомосковського міськрайонного суду у справі № 183/2063/22 особа засобами телефонного зв'язку передавала адміністрації РФ відомості щодо місць дислокації, чисельності та маршрутів пересування, підрозділів та військової техніки Збройних Сил України, а потім здійснювала збір інформації щодо розташування військової техніки ЗСУ [5]. Отже, умисно передавала та збирала інформацію, яка становить державну таємницю, що і є предметом даного кримінального правопорушення [3].

Інша особа була притягнута до відповідальності за ч. 2 ст. 114-2 КК України за поширення через мережу Інтернет (месенджер) «WhatsApp» повідомлення у вигляді скріншоту з «Google» - карт району, звідки для враження російської ракети здійснювали постріл ЗС України, згодом додавши повідомлення з уточненням звідки летіли ракети [6].

З огляду на вказані вирoki, можна припустити, що одним з критеріїв розмежування державної зради та несанкціонованого поширення інформації, є самі відомості, що поширюються.

Думається, що заради підвищення ефективності протидії несанкціонованому поширенню інформації законодавець було б доцільно доповнити ст. 114-2 КК України поняттям «військова техніка» або замінити визначення «зброя» на «військову техніку». Оскільки термін «озброєння» не включає в себе всі предмети військової техніки і тим самим не може забезпечувати, наприклад, притягнення особи до кримінальної відповідальності за відомості про локації влучання артилерії чи ракет держави агресора, хоча ця інформація є стратегічно важливою, а заміна понять чи доповнення диспозиції ст. 114-2 КК України дало би змогу притягувати до відповідальності осіб, які вчиняють дії, що загрожують національній безпеці України.

Дослідження цього питання є важливим кроком у напрямку створення чіткого та однозначного законодавчого механізму, який би враховував реальні виклики, з якими стикаються правозастосовники. Таке дослідження може служити основою для подальших законодавчих ініціатив та сприяти вдосконаленню національного законодавства.

Список використаних джерел та літератури

1. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації : Закон

України від 01 квітня 2022 р. № 2178-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178-20> (дата звернення: 09.11.2023).

2. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. (Редакція станом на 05.10.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 09.11.2023).

3. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Центрального управління Служби Безпеки України від 23 грудня 2020 р. № 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21> (дата звернення: 10.11.2023).

4. Про Оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ (Редакція станом на 15.04.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/ed20230415> (дата звернення: 10.11.2023).

5. Вирок Новомосковського міськрайонного суду м. Новомосковськ від 09.06.2022 у справі № 183/2063/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104698157>.

6. Вирок Корабельного районного суду м. Миколаєва від 25.10.2023 у справі № 488/949/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114436894>.

ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВПО У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

ВІЛОТІСВИЧ Олександра, Здобувач вищої освіти ХНЕУ, ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**, к. ю. н. доцент кафедри правового регулювання економіки. Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Україна стикнулася з проблемою внутрішньо переміщених осіб (ВПО) уперше після анексії Росією Криму та виникнення конфлікту на частині території Донбасу. Така ситуація змусила близько 1,5 мільйонів людей здійснити переселення. Нова хвиля примусових переселень виникла через розгортання повномасштабної агресії з боку РФ. У зв'язку з тривалістю воєнних дій, продовженням бомбардувань населених пунктів і деокупацією частини захоплених територій, склад і кількість ВПО постійно змінюються.

На середину червня 2023 року було зареєстровано 4 871 807 внутрішніх переселенців, серед яких 60% жінок та 40% чоловіків. Кожен п'ятий від числа зареєстрованих ВПО (21,6%) - це діти до 17 років. Така ж сама кількість становлять люди старше 65 років. Проте за оцінками посадовців, реальна кількість ВПО може бути вищою, бо близько 2 мільйонів громадян,

хоча вони пережили примусові переселення, з різних причин не зареєструвалися як ВПО [1].

Згідно із законодавством України, внутрішньо переміщеними особами вважаються ті, кого примусили покинути місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, насильство, порушення прав людини або природні та техногенні надзвичайні ситуації, або хто це зробив з метою уникнення негативних наслідків цих обставин [2].

Вимушене переміщення під час повномасштабної війни призвело до серйозних проблем з працевлаштуванням для внутрішньо переміщених осіб. Така ситуація призвела до великої кількості людей, які вийшли з виробничого процесу та втратили свої доходи, тоді як великі суми коштів з бюджету спрямовуються на надання їм допомоги. За даними Міністерства соціальної політики, у 2022 році понад 2,3 мільйони внутрішньо переміщених осіб отримали допомогу на проживання, на її виплату було виділено 52,8 мільярда гривень [3].

За інформацією Державної служби зайнятості, з березня 2022 року понад 93 тисяч внутрішньо переміщених осіб скористалися послугами надання працевлаштування. З цієї кількості, близько 47 тисяч осіб зуміли знайти роботу, а понад 2 тисячі отримали можливість пройти професійне навчання. У 2023 році вже 6 тисяч переселенців отримали ваучери на навчання та підвищення кваліфікації.

Крім того, служба зайнятості активно допомагає внутрішньо переміщеним особам у створенні та розвитку власного бізнесу. Наразі ухвалені позитивні рішення про виділення 6 тисяч мікрогрантів на загальну суму 1,2 мільярда гривень. Завдяки цим коштам вже створено понад 3 тисячі робочих місць. Крім того, компенсаційні виплати для роботодавців сприяли працевлаштуванню 24 тисяч внутрішніх переселенців. [4].

Розмір допомоги по безробіттю для кожної людини визначається індивідуально, але під час дії воєнного стану максимальний розмір допомоги по безробіттю не може перевищувати розмір мінімальної зарплати, встановленої законодавством на 1 січня календарного року. У 2023-му – це 6700 грн [5].

На даний момент, служба зайнятості надає програми компенсацій для роботодавців, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб. Одна з таких програм - це компенсація на оплату праці за працевлаштованих зареєстрованих безробітних із числа ВПО. Така компенсація сплачується при умові працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа ВПО, які були направлені центром зайнятості, і відповідно до умов строкових трудових договорів. Вона надається з метою забезпечення збереження гарантій зайнятості таких осіб на тривалий період, перевищуючи двічі тривалість виплат. Компенсація витрат надається у розмірі 6700 гривень щомісяця за кожну внутрішньо переміщену особу, яку працедавець працевлаштовує та сплачує єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування протягом періоду воєнного часу та 30 календарних днів після його

завершення. Загальна тривалість надання такої компенсації обмежена двома місяцями з дня працевлаштування. Від початку 2023 року вже 394 роботодавці міста Києва отримали компенсацію на оплату праці за працевлаштування 1836 внутрішньо переміщених осіб на загальну суму 22,5 мільйонів гривень [6].

Ще одна програма - це компенсація витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, які стали жертвами бойових дій під час воєнного стану в Україні. Така компенсація сплачується за кожну працевлаштовану особу з числа ВПО за умови укладення трудових договорів, забезпечуючи їм заробітну плату не нижчу від мінімального розміру за виконану норму праці.

Отже, першочерговим завданням держави із запобігання ризикам, зумовлених вимушеною міграцією, є створення правових, економічних та інституційних засад для послаблення напруженості у сферах матеріального забезпечення, зайнятості ВПО, поліпшення умов їхнього життя, доступності та якості соціальних, медичних, освітніх послуг.

Підвищення рівня зайнятості як серед внутрішньо переміщених осіб, так і серед всього населення, значною мірою залежить від економічного відновлення та створення нових робочих місць. Проте, для підтримки ВПО на ринку праці потрібні спеціальні заходи, такі як програми громадських робіт, розвиток дистанційної роботи та професійне навчання. Важливо організувати широкомасштабну перекваліфікацію переселенців, оскільки багато робочих місць було втрачено через війну, але є потенціал для їхнього відновлення під час відбудови країни. Професійна підготовка повинна відповідати потребам ринків праці різних регіонів, куди перемістилися ВПО.

Також, для компенсації втрат у навчанні учнів та студентів через війну та переміщення, їм мають надаватися можливості для додаткової освіти.

Не менш важливою є психологічна підтримка для запобігання проблем з психічним здоров'ям, що впливають на здатність вимушених мігрантів брати участь у ринку праці та повноцінному житті.

Зміцнення самозайнятості вимушених переселенців потребує спрощення доступу до мікrokредитів для підприємницької діяльності та спеціальних грантів. Для здійснення цих заходів можна залучити інструменти, пов'язані з участю України в Європейському Союзі, а також використати фонди Євросоюзу. Такі та інші заходи повинні бути індивідуально спрямовані на потреби кожної окремої особи та її сім'ї. Щоб покращити, уточнити та коригувати форми допомоги, важливо впроваджувати постійний моніторинг ситуації, точний облік ВПО та вивчення їхнього соціально-демографічного та професійного складу. Такий підхід є ключовим для вирішення конкретних проблем на рівні окремих регіонів [3].

Список використаних джерел:

1. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення: Національний інститут стратегічних досліджень. : URL:

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh>

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 24.11.2023 р.)

3. Внутрішньо переміщені особи : веб-сайт Міністерства соціальної політики України : URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> (дата звернення 24.11.2023 р.)

4. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : веб-сайт: Режим доступу: <https://minre.gov.ua/2023/07/05/zaspryannya-derzhavnovi-sluzhby-zajnyatosti-praczevlashтовано-47-tysyach-vnutrishno-peremishhenyh-osib/> (дата звернення 24.11.2023)

5. Послуги для ВПО від служби зайнятості. Урядовий портал : Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/posluhy-dlia-vpo-vid-sluzhby-zainiatosti> (дата звернення 24.11.2023)

6. Компенсації роботодавцям столиці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Київський міський центр зайнятості : Режим доступу: <https://kie.dcz.gov.ua/node/11155> (дата звернення 24.11.2023)

ПРОБЛЕМА ДОКАЗУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Гресь Анастасія, аспірантка кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Положеннями ст. 84 КПК України закріплено, що доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [1].

Чинне законодавство розмежовує домашнє насильство (ст. 126-1 КК України) та кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством. Це чітко відображено у постанові Об'єднаної палати Касаційного

кримінального суду: «злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству», незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину» (Постанова ОП ККС ВС від 12 лютого 2020 року, справа № 453/225/19).

Разом з тим, для кваліфікації саме за ст. 126-1 КК України потрібна ознака систематичності домашнього насильства; якщо її нема, то кваліфікація за цією статтею неможлива. Доказування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, здійснюється за загальними правилами доказування, передбаченого Кримінальним процесуальним кодексом України.

Методика розслідування кримінальних правопорушень передбачає значну кількість розшукових дій передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, що є необхідними для встановлення всіх подій вчиненого кримінального правопорушення. Як зазначає в своїй науковій роботі О. В. Ряшко: «Зміст досудового розслідування полягає в тому, що воно є цілеспрямованим процесом, метою якого є відтворення минулої події злочину. До особливостей пошукової діяльності слідчого на етапі досудового розслідування належать відсутність вичерпної мисленнєвої моделі злочину, надходження неупорядкованої інформації про подію злочину, конфліктний характер спілкування та висока емоційна напруга, обмеженість в часі, обумовлена строками досудового розслідування» [2, с.138].

Верховний Суд у аспекті доказування саме домашнього насильства неодноразово звертав увагу на те, що у доказуванні може бути використане широке коло джерел доказів: «домашнє насильство може доводитися будь-якими доказами, допустимими у кримінальному провадженні, і закон не містить вимоги доведення його спеціально визначеними засобами доказування. Серед іншого, суд може прийняти до уваги адміністративні протоколи поліції, обмежувальні приписи, рішення суду в справі про адміністративне правопорушення, які оцінюються ним у сукупності з іншими доказами, наданими сторонами». Ця практика є доволі усталеною і ґрунтується на доктринальних підходах до питань доказування домашнього насильства [3].

На думку М.І. Бажанова, систематичність означає вчинення діяння більше ніж двічі (тобто три й більше), якщо протиправні дії є вираженням певної негативної тенденції в поведінці винуватої особи. О.О. Дудоров і М.І. Хавронюк, даючи тлумачення систематичності, зазначають, що вона «означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеня агресивності кожного окремого діяння, так і від кількості». При цьому вчені додають, що завершеним злочин вважається з моменту вчинення хоча б однієї з трьох форм насильства

(фізичного, психологічного чи економічного) втретє, в результаті чого настав хоча б один з указаних у законі наслідків [4, с. 680].

Однією із важливих ознак, яка характеризує об'єктивну сторону домашнього насильства і дозволяє відмежувати положення ст. 126-1 КК України та ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), є систематичність відповідних діянь.

Як наслідок виникає питання щодо кількості діянь, які слід вважати систематичними. Проте відповідь на це питання не викликає сумнівів. Адже доктриною кримінального права вже визначено, що про систематичність йдеться у разі вчинення трьох і більше діянь.

У постанові ККС ВС від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19 міститься висновок про те, що закінченим домашнє насильство вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків.

Однак виникає питання чи може йтися про систематичність у разі, коли за два епізоди домашнього насильства особу притягували до адміністративної відповідальності? Іншими слова йдеться про те, чи обов'язково для того щоб вести мову про кримінально каранє домашнє насильство має бути щонайменше три епізоди насильства, за жоден із яких особа не притягувалася до відповідальності, в тому числі адміністративної.

Відповідь на ці питання міститься у постанові ККС ВС від 28 лютого 2023 року у справі № 725/4683/20 (провадження № 51-6067км21). Суд не погодився з підходом апеляційного суду, який зводився до того, що кримінальне провадження за статтею 126-1 КК може бути розпочате лише після того, як за попередні епізоди домашнього насильства особа була не менш ніж двічі притягнута до відповідальності за статтею 173-2 КУпАП. Домашнє насильство майже ніколи не становить собою окремих епізодів, а зазвичай охоплює кумулятивне та взаємопов'язанє фізичне, психологічне, сексуальне, емоційне, вербальне та фінансове насильство щодо близького члена сім'ї чи партнера, наслідки якого виходять за межі обставин окремого епізоду. Повторення послідовних епізодів насильства в особистих стосунках становить собою особливий контекст і динаміку домашнього насильства. Воно становить собою триваюче правопорушення, що характеризується продовжуваним зразком поведінки, в якому кожен окремих інцидент є цеглиною більш загального зразку поведінки.

Для доведення систематичності домашнього насильства важливими є сам факт і обставини вчинення окремих його епізодів. Правові наслідки, які настали чи не настали для кривдника за цими окремими епізодами, а також час, коли такі наслідки настали, не є обставинами, які можуть впливати на доведеність цих епізодів.

Домашнє насильство може доводитися будь-якими доказами, допустимими у кримінальному провадженні, і закон не містить вимоги доведення його спеціально визначеними засобами доказування. Серед іншого,

суд може прийняти до уваги адміністративні протоколи поліції, обмежувальні приписи, рішення суду в справі про адміністративне правопорушення, які оцінюються ним у сукупності з іншими доказами, наданими сторонами.

Верховний Суд констатував, що апеляційний суд мав прийняти до уваги ті епізоди, за якими засуджений був притягнутий до адміністративної відповідальності, коли робив висновок про доведеність чи недоведеність систематичності домашнього насильства. Таким чином можна констатувати, що для доведення ознаки систематичності необхідно брати до уваги й факти притягнення насильника до адміністративної відповідальності [5].

Отже, ККС ВС у тлумаченні наявності однак домашнього насильства оцінює: систематичність як вчинення насильства втретє; чи притягувалася особа до адміністративної відповідальності за ті факти домашнього насильства, які вказані в обвинувальному акті; можливість перекваліфікації діяння із використанням ст. 337 КПК України; триваючий характер (факти продовження) домашнього насильства. Підсумовуючи зазначене, систематичним учиненням фізичного, психологічного або економічного насильства в контексті ст. 126-1 КК України слід розуміти такі випадки: 1) особа вчиняє насильство три і більше разів, за кожне з яких не була притягнута до відповідальності; 2) особа вчиняє насильство, за яке не була притягнута до відповідальності, проте раніше була притягнута два й більше разів до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП; 3) особа вчиняє насильство два рази, за кожне з них не була притягнута до відповідальності, але була притягнута один раз до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП [6, с. 167].

Слід взяти до уваги окрему думку судді Івано-Франківського апеляційного суду (справа 334/6797/20), де зазначено, що «висунуте ОСОБА_4 обвинувачення не можна визнати конкретним, оскільки органом досудового розслідування не зазначається, в який саме спосіб було вчинено психологічне насильство та в чому саме полягало погіршення якості життя потерпілої.

Зі змісту обвинувачення вбачається, що воно містить посилання на обставини, які вже були встановлені відповідними рішеннями судів, якими ОСОБА_4 вже було притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства, що ускладнює розуміння змісту висунутого обвинувачення та не дозволяє організувати ефективний захист своїх інтересів.

Так, в своїх судових рішеннях Європейський Суд з прав людини неодноразово вказував на те, що формулювання обвинувачення є важливою умовою справедливого та об'єктивного судового розгляду.

В рішенні у справі "Абрамян проти Росії" Європейський Суд зробив висновок про те, що «деталі вчинення злочину можуть відігравати вирішальну роль під час розгляду кримінальної справи, оскільки саме з моменту доведення їй до відома підозрюваного він вважається офіційно письмово повідомленим про фактичні та юридичні підстави пред'явленого йому обвинувачення».

В цьому ж рішенні Суд нагадав, що надання повної, детальної інформації щодо пред'явленого особі обвинувачення та, відповідно, про правову кваліфікацію, яку суд може дати відповідним фактам, є важливою передумовою забезпечення справедливого судового розгляду.

Таким чином, застосування заходів кримінально-правового впливу (кримінальна відповідальність) до особи на підставі сукупності аналогічних адміністративних правопорушень, за кожне з яких вона зазнала стягнення, порушує принцип *non bis in idem* («двічі за одне й те саме не карають»), передбачений ст. 61 Конституції України та ч. 1 ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що також узгоджуються з правовою позицією Верховного Суду, викладеної в постанові від 16.04.2020 у справі № 397/1694/14-к.

Зазначені у висунутому обвинуваченні діяння можуть бути віднесені до правопорушень, які мають кримінально-правовий характер (з огляду на характер об'єкта посягання та суворість правових наслідків, що настають).

Зважаючи на те, що ОСОБА_2 вже було притягнуто до відповідальності за вчинення домашнього насильства за вищевказані епізоди застосування психологічного насильства відносно колишньої дружини ОСОБА_4, виходячи з принципу *non bis in idem*, необхідно прийти до висновку, що дії обвинуваченого не містять складу кримінального правопорушення [7].

Водночас, у постанові ККС ВС від 14 червня 2022 року (справа № 585/3184/20) міститься висновок про те, що попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення, а підтверджує систематичність дій винуватої особи [8].

Проте слід пам'ятати, що якщо за одні й ті ж діяння особу спершу притягують до адміністративної, а потім до кримінальної відповідальності, то принцип *non bis in idem* порушено. Так у постанові ККС ВС від 12 жовтня 2021 року (справа № 663/3390/19) наголошено, що притягнення особи двічі за одні і ті ж діяння, які кваліфікуються як адміністративні правопорушення, а потім – як кримінальне правопорушення, є неможливим і суперечить Конституції України та практиці Європейського суду з прав людини [9].

Таким чином, для доказування систематичності вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, важливим є комплексний підхід, який буде базуватися не лише документуванням кількості здійснюваних дій, а й збиранні доказів, які у своїй сукупності демонструватимуть взаємозв'язок між діяннями винного щодо потерпілого та настанням суспільно-небезпечних наслідків.

Список використаних джерел

- 1.Кримінальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua>
- 2.Психологія допиту потерпілого від насильства в сучасних умовах війни. М.Г. Корабель. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашнього насильства за ознаками статі в умовах глобальних викликів сьогодення . 8 липня 2022 року, с. 137-140.
- 3.Окремі аспекти кваліфікації домашнього насильства: відповіді на поширені питання Ірина Гловюк, заслужений юрист України, адвокат, доктор юридичних наук, професор, член НКР при Верховному Суді; науковий радник Адвокатського об'єднання «Barristers» <https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/okremi-aspekti-kvalifikaciyi-domasnyogo-nasilstva-vidpovidi-na-posireni-pitannia>
- 4.Особливості доказування систематичності вчинення домашнього насильства за статтею 126-1 КК України. Дроздова О.В. Юридичний науковий електронний журнал № 11/2021. с.680-681
- 5.Домашнє насильство: практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Антонюк Наталія суддя Верховного Суду, секретар Першої судової палати ККС Ліхолетова Юлія науковий консультант ККС <https://supreme.court.gov.ua>
- 6.Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с., с. 167.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень України.- Окрема думка судді апеляційного суду від 22 лютого 2022 року (справа 344/6797/20) <https://reyestr.court.gov.ua>
8. Єдиний державний реєстр судових рішень України. Постанова ККС ВС від 14 червня 2022 року (справа № 585/3184/20) <https://reyestr.court.gov.ua>
9. Єдиний державний реєстр судових рішень України. Постанова ККС ВС від 12 жовтня 2021 року (справа № 663/3390/19) <https://reyestr.court.gov.ua>

ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Караченцева С.С., добувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 081 Право, ХНЕУ імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

У теорії трудового права, крім поняття «припинення трудового договору», існують також терміни «розірвання трудового договору» та «звільнення». Починаючи з березня 2022 року, цей перелік понять був доповнений новою для українського законодавства концепцією – «призупинення трудового договору від 15.03.2022 року №2136-IX». Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який набрав чинності 24 березня 2022 року (далі Закон). У статті 13 Закону зазначено: «призупинення дії трудового договору це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором» [1].

Важливо відзначити, що призупинення трудового договору є тимчасовим заходом. Його може ініціювати як роботодавець, так і працівник. Основним мотивом його застосування є абсолютна неможливість забезпечення роботи для працівника або, навпаки, неможливість виконання роботи працівником [2].

Максимальний термін призупинення не встановлено законом, оскільки він безпосередньо залежить від тривалості дії воєнного стану. У той період, коли діє призупинення, правовий статус сторін залишається без змін – не проводиться звільнення, закінчальний розрахунок з працівником, не вносяться записи до трудової книжки. Проте варто зазначити, що протягом призупинення трудового договору працівник не отримує заробітну плату [3].

Отже, як позитивний аспект, можна відзначити збереження місця роботи, але як негативний – відсутність заробітку. Законодавець, однак, надає можливість отримати відшкодування, проте механізм цієї компенсації наразі не визначений. Закон також визначає категорію працівників, до яких призупинення договору не застосовується.

Важливо зазначити, що призупинення дії трудового договору повинно бути оформлене наказом або розпорядженням роботодавця. Якщо працівник не погоджується з цим рішенням, він може подати скаргу до Державної служби України з питань праці. Остання може наказати роботодавцю скасувати відповідний наказ (розпорядження), що є обов'язковим до виконання. Роботодавець має право звернутися до суду та оскаржити припис протягом 14 календарних днів.

Поняття «призупинення трудового договору» є важливим елементом у сучасному трудовому законодавстві, відкриваючи нові можливості і

викликаючи обговорення щодо його наслідків. Це нововведення забезпечує захист як для працівників, які можуть тимчасово залишатися на роботі під час неможливості виконання обов'язків через об'єктивні причини, так і для роботодавців, які можуть зберігати потенціал кадрів у разі непередбачуваних обставин. Однак це також призводить до відсутності заробітної плати для працівника та створює невизначеність у фінансовому плануванні, що є негативним аспектом для робітника та його сім'ї. Отже, цей термін потребує додаткового розгляду, врахування всіх можливих наслідків для обох сторін, а також розвитку механізмів, що гарантують баланс між захистом працівників та ефективним функціонуванням підприємств у складних умовах.

Література:

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022р. №2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20/stru2> (дата звернення: 12.02.2023).
2. Призупинення дії трудового договору під час війни : веб-сайт. URL: https://biz.ligazakon.net/news/214118_prizupinennya-d-trudovogo-dogovoru-pd-chas-vuni (дата звернення: 20.02.2023).
3. Призупинення трудового договору: що нового? Кадровик : веб-сайт. URL: <https://kadrovik.isu.net.ua/news/546078-pryzupynennya-trudovoho-dohovoru-shcho-novoh> (дата звернення: 18.02.2023).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГЕНЕЗИ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМЕНА

Кириленко Павло Віталійович здобувач 1 року навчання III (освітньо-наукового) рівня Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Orcid 0009-0001-9731-1985

Науковий керівник **Кошарновська Світлана Леонідівна**, к.ю.н. доц. кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У контексті європейської інтеграції, Україна розглядає розширення та вдосконалення своїх інституційних механізмів для захисту прав людини. Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини виявляється

ключовим елементом цього процесу, виконуючи важливі функції у сфері захисту прав та свобод громадян.

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини був заснований у зв'язку з необхідністю відповідності української системи захисту прав європейським стандартам. Створений як незалежний орган, він спрямований на гарантування справедливості та врегулювання порушень прав людини.

Україна, прагнучи до європейської інтеграції, зіштовхується із викликами, такими як необхідність гармонізації законодавства та зміцнення інституційних механізмів. Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини виступає каталізатором для цих змін, сприяючи вдосконаленню системи захисту прав людини відповідно до європейських стандартів.

Вперше інститут омбудсмена виник у Швеції в 1809 році, де залишаючись незалежним і користуючись повною самостійністю, омбудсмен підтримував відносини зі спеціальним комітетом Парламенту, який мав право у встановлених законом випадках клопотати про дострокове припинення повноважень омбудсмена.[1]

Особливістю шведської моделі омбудсмена є те, що він може виступати в суді в ролі прокурора. У цій ролі (як надзвичайний прокурор) омбудсмен може розпочинати судовий розгляд справи стосовно будь-якої особи, у разі наявності підстав вважати, що державна особа є винною. Слід зазначити, що Швеція довгий час була єдиною державою, де був створений і розвивався цей інститут[1]. Першим шведським омбудсменом став Лагерборг.

Дубчак Л.М. зазначає, що омбудсмен шведського парламенту був наділений широкими повноваженнями та сферою компетенції: серед яких чільне місце посідає контроль за центральними органами влади та управління, судами та місцевими органами адміністрації, збройними силами, посадовими особами державних підприємств[2].

Основними засобами впливу в нього були право на необмежений доступ до протоколів та документів, у тому числі секретних, право законодавчої ініціативи, право ініціювати дисциплінарне провадження стосовно осіб, які не виконують його вимог, і навіть, право накладення штрафів, право розпочинати судове переслідування посадових осіб за неналежне виконання своїх обов'язків на правах надзвичайного прокурора та ін.[2].

Можливість омбудсмена виступати в суді в ролі прокурора розширює його функціональний обсяг повноважень. Омбудсмен отримує можливість не тільки виявляти порушення прав громадян та норм законодавства, але й активно притягати винних до кримінальної відповідальності.

Здатність розпочинати судові розгляди та кримінальні провадження дозволяє омбудсмену ефективно захищати права громадян та сприяти дотриманню законності. Це може викликати більшу довіру громадян до інституту омбудсмена, оскільки він активно діє на захист їхніх інтересів.

Можливість виступати в якості прокурора дозволяє омбудсмену стати важливим учасником контролю за додержанням законності в державних органах. Це слугує сильним меседжем для влади про необхідність дотримання прав та обов'язків перед громадянами. У цій моделі омбудсмена важливий акцент робиться на активному захисті прав громадян через судові процеси та кримінальні провадження, що може впливати на покращення дотримання законності та підвищення відповідальності державних посадовців.

На думку К. В. Мануїлової популярність шведського омбудсмена вплинула на створення подібних посад і в інших державах, зокрема у скандинавських країнах. Так, у 1919 р. посада омбудсмена була законодавчо закріплена у Фінляндії під назвою парламентський омбудсмен. Крім того, в 1933 р. у Фінляндії був введений другий незалежний верховний охоронець закону: канцлер Юстиції уряду. Парламентського омбудсмена та канцлера Юстиції обирає парламент і призначає Президент Республіки. Канцлер Юстиції контролює законність службової діяльності державної ради, міністерств і Президента Республіки. Канцлер Юстиції також прагне забезпечити, щоб суди, інші органи та державні службовці, інші особи або органи, які уповноважені на виконання державних завдань, дотримувались закону і виконували покладені на них зобов'язання. До повноважень канцлера Юстиції віднесено нагляд за адвокатами. [3].

Наявність парламентського омбудсмена та канцлера Юстиції свідчать про важливість цих посад для забезпечення дотримання законності в державних інституціях та органах влади. Ця система використовується як засіб забезпечення того, щоб державні органи та посадові особи виконували свої обов'язки та діяли в рамках закону. Поява подібних посад в інших країнах свідчить про прагнення до встановлення ефективних механізмів контролю та забезпечення законності в системі влади та правосуддя.

У Норвегії інститут омбудсмена був створений у 1952 році, але його права були звужені лише до нагляду за правами військових. І тільки через 10 років розширення повноважень дозволило здійснення нагляду і за цивільною сферою життя в країні.

З плином часу інститут омбудсмена почав з'являтися у таких країнах, як: Данія – 1953 рік, Великобританія і Канада – 1967 рік, США: 1969 рік – Гаваї, 1971 рік – Небраска, 1972 рік – штат Айова, 1976 рік – Португалія, 1979 рік – Австралія, 1981 рік – Іспанія, 1988 рік – Польща.

15 січня 1998р. набрав чинності Закон України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” і 14 квітня того ж року Верховна Рада України обрала першого в історії держави Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Ним стала – Ніна Карпачова. [4].

У 1978 році створений Міжнародний Інститут Омбудсменів (далі МІО), який став єдиною глобальною організацією для співпраці більш ніж 200 незалежних установ омбудсмена з понад 100 країн світу. МІО поділений на

шість регіональних підрозділів (Африка, Азія, Австралія та Тихий океан, Європа, Карибський басейн та Латинська Америка та Північна Америка). З метою спрямованості на якісне управління та розбудову потенціалу, МІО підтримує своїх членів у трьох напрямках: навчання, дослідження та регіональні субсидії для проєктів.

Роль установ омбудсмена полягає в захисті прав людини від порушень, зловживань владою, несправедливих рішень та некомпетентного управління. Вони відіграють все важливішу роль в поліпшенні державного управління, роблячи дії уряду більш відкритими і відповідальними перед громадськістю. [5]

Незважаючи на значний прогрес у справі захисту прав людини, МІО стикається із викликами, пов'язаними зі зростанням геополітичної напруги та інших глобальних проблем. Однак він залишається ключовою міжнародною інституцією у здійсненні справедливості та зміцненні правових механізмів.

Міжнародний Інститут Омбудсменів виступає як фундаментальна установа, яка забезпечує захист прав громадян у всьому світі. Його роль у підтримці справедливості, рівності та правопорядку стає все більш важливою в умовах зростаючих викликів та змін у сучасному світі. Для подальшого успіху необхідна постійна співпраця із всіма зацікавленими сторонами та постійне вдосконалення механізмів захисту прав людини.

Палєєва Ю.С. виділяє різні моделі інституту омбудсмена та класифікує їх за певними ознаками: 1) залежно від рівня діяльності 2) залежно від місця в державно-правовій системі 3) залежно від компетенції й обсягу наглядових функцій 4) залежно від кількісного складу 5) залежно від сфери компетенції. [6].

О.В. Марцеляк зазначає що статус омбудсмена визначається положеннями конституції країни чи спеціальним законом. Причому, як свідчить світовий досвід, даний інститут запроваджується трьома шляхами: або на основі конституційних положень, що пізніше розвиваються в законодавстві (Швеція, Данія, ФРН, Іспанія, Угорщина, Намібія, Україна та цілий ряд інших країн), або внаслідок прийняття спеціального закону і більш пізнього закріплення зазначеного інституту на конституційному рівні (Португалія, Польща та деякі інші держави), або шляхом урегулювання статусу омбудсмена спеціальним законом без фіксації в конституції (Франція, Великобританія, Австралія, ряд штатів США та інші країни)[7].

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини відіграє важливу роль у процесі інтеграції нашої держави до європейського співтовариства, і саме це сприяє створенню ефективної системи захисту прав та свобод. Забезпечуючи незалежність, прозорість та активну роль в суспільстві, він сприяє розвитку правової культури та зміцненню демократичних цінностей в Україні. Разом із тим, важливо продовжувати реформи та співпрацювати із міжнародними партнерами для досягнення високих стандартів у сфері прав людини.

Незважаючи на те, що не існує єдиного підходу у світі, щодо механізму реалізації інституту омбудсмана, історію виникнення у різних країнах, можна зробити висновок, що створення цього інституту, є логічним і послідовним кроком у розвитку держав і суспільств.

Список використаних джерел

1. Новіков М.М., Семко М.О. «Становлення та розвиток інституту омбудсмана в країнах Європи». URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/16.pdf
2. Дубчак Л.М. «Становлення інституту омбудсмана як організаційно-правового механізму захисту прав людини та громадянина. URL: <http://surl.li/mepza>
3. К.В. Мануїлова «Інститут омбудсмана в децентралізованих країнах ЄС: досвід для України, Аспекти публічного управління, 2016. URL: irbis-nbuv.gov.ua
4. Перший омбудсман України. URL: <http://surl.li/obgth>
5. Сайт Міжнародного інституту омбудсмана URL: <https://www.theioi.org/the-i-o-i>
6. Палеева Ю. С., Альманах Міжнародного права випуск 7. URL: <http://surl.li/obfpl>
7. Марцеляк О. В. «Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана світовий досвід та українська модель» URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594284.pdf>
8. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://surl.li/gdyl>
9. “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” Закон України від 23.12.1997р.№776/97-ВР URL: <http://surl.li/bvulb>
10. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання Протокол ратифіковано Законом N 22-V (22-16) від 21.07.2006. URL: <http://surl.li/obfpw>

СУТНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Кириченко Єгор Вадимович, студент гр. ФБСдб-22-1м факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Для реалізації фінансової політики, успішного її проведення в життя використовується організаційно-економічний механізм, який є інструментом

здійснення фінансової політики держави, вирішення її стратегічних і тактичних завдань.

Основними структурними підсистемами організаційно-економічного механізму та методами фінансового впливу на соціально-економічний розвиток виступають фінансове забезпечення та фінансове регулювання. Вони є узагальнюючими поняттями категоріального апарату теорії фінансів і характеризують зміст впливу фінансів на різні аспекти розвитку суспільства.

Для ґрунтовного вивчення проблематики, окресленої досліджуваною нами темою, залучено певні нормативно-правові акти та документи, у яких: визначаються основні засади фінансування аграрного сектору України, передбачаються шляхи та способи створення сприятливих економічних умов для ефективного розвитку аграрного сектору держави в цілому. Зокрема, Законом “Про державну підтримку сільського господарства України” [1] визначаються правові, соціально-економічні засади організації сільського господарства України, створення сприятливих економічних умов для його ефективного розвитку як пріоритетної галузі економіки, формування раціональної структури аграрного виробництва з метою гарантування продовольчої безпеки тощо. Основоположні принципи, методи фінансування аграрного сектору економіки та регулювання тих відносин, що виникають у процесі здійснення фінансової діяльності закладені у фінансовому законодавстві України. Закон України “Про Державний бюджет України” визначає будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків. Законом України “Про банки і банківську діяльність” [2] регулюється діяльність банків, що здійснюють розрахунково-касове обслуговування, кредитування тощо підприємств, організацій, населення і, відповідно, за допомогою цих уповноважених установ здійснюється (як один із методів) фінансове забезпечення аграрного виробництва України.

Варто проаналізувати методологічні підходи різних дослідників до трактування організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення. Відзначимо, що організаційно-економічний механізм є найбільш динамічним інструментом фінансової політики, який присутній на макроекономічному і мікроекономічному рівнях. На кожному із цих рівнів діє своя множина інструментів, важелів, форм і методів, за допомогою яких і реалізується фінансова політика. В економічній літературі поки немає однозначного визначення поняття “організаційно-економічного механізму”, який часто порівнюється дослідниками з господарським. Як показує аналіз сучасних наукових підходів до визначення цих категорій, поняття “господарський механізм” є більш широким за “організаційно- економічний механізм”. Невирішеною залишається проблема визначення структури організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення як складової економічної системи.

Глобалізація світових економічних процесів йде по шляху інтеграції перманентного ускладнення організаційних, економічних, правових і

технологічних систем. Стало класичним визначення організаційно-економічної системи як складної взаємозалежної сукупності елементів – організаційно, економічно, а іноді і технологічно пов'язаних між собою підсистем більш низького рівня. Причому, кінцевий результат діяльності кожної ланки (або елемент) системи більш низького рівня служить початковим ресурсом для системи більш високого рангу.

Якісна ознака економічних систем будь-якого рівня – наявність реальних (тобто явних, вимірюваних) взаємозв'язків тих чи інших економічних феноменів, які можна класифікувати і згрупувати за певними ознаками. Виявлені при цьому залежності (вплив) дозволяють сформулювати поняття організаційно– економічного механізму.

У результаті проведених досліджень організаційно-економічний механізм можна розглядати як складову частину та ієрархічний ступінь в єдиній економічній системі:

організаційно-економічний механізм є частиною економічного механізму, який, в свою чергу, є важливішою складовою господарського механізму економічної системи;

організаційно-економічний механізм є приналежністю організаційно-економічної системи, взаємодіє в системі інших механізмів як цілісної системи;

основною функцією даного механізму є реалізація процесу організації та прийняття економічних рішень, які спрямовані на досягнення мети функціонування галузі господарювання;

об'єктом впливу організаційно-економічного механізму є потенціал галузі, а кінцевою метою його функціонування – підвищення економічної ефективності використання потенціалу галузі господарювання.

Ґрунтуючись на різних підходах до визначення поняття “організаційно-економічний механізм”, нами запропонована схема, яка визначає місце організаційно-економічного механізму у господарському механізмі економічної системи.

Методичну базу створення організаційно-економічного механізму формують знання тенденцій розвитку економіки, сутності і механізмів дії економічних законів, вміння їх використовувати на практиці в процесі господарської діяльності. Механізм дії економічних законів є складовою частиною виробничих відносин і разом з тим науково об'єктивною основою організаційно-економічного механізму. Пізнання економічних законів – це відкриття того чи іншого економічного закону, виявлення механізмів його дії і використання.

При формуванні організаційно-економічного механізму використовуються методи спостереження, експериментального апробування (реалізації), імітаційного та економіко-математичного моделювання тощо.

В основі побудови моделі раціонального організаційно-економічного механізму має бути врахування таких принципів: системності, комплексності, відкритості, діалектичної взаємодії та збалансованості саморегуляції з

державним регулюванням, адекватності соціально-економічній ситуації, безперервності, інтенсивності, гнучкості, прозорості, граничної продуктивності. Такі принципи дозволяють визначити місце організаційно-економічного механізму серед інших механізмів, його власні функції та чітко сформулювати його взаємодію в сукупності з іншими механізмами галузі в єдиній ієрархії всіх господарських механізмів [3, с.20].

Організаційно-економічний механізм охоплює різні сторони, форми й методи економічного регулювання відносин об'єктів управління з внутрішнім і зовнішнім середовищем за рахунок організаційних та економічних важелів для досягнення кінцевої мети. В ньому відображається складна система різноманітних взаємодіючих економічних та фінансових відносин.

Зміст кожної системи організаційно-економічного механізму та кількість підсистем у кожній з них залежать від сфери і масштабів господарської діяльності, рівня впливу зовнішнього середовища, результатів діяльності та інших факторів [4, с.136].

В структурі організаційно-економічного механізму слід виділяти систему забезпечення, функціональну систему та цільову систему. Система забезпечення організаційно-економічного механізму складається з підсистем нормативно- правового, наукового, технічного, інформаційного забезпечення.

Організаційно-економічний механізм включає наступні основні функціональні підсистеми: організаційно-економічні методи, форми та важелі (інструменти). Організаційно-економічні методи – це конкретні способи дії, спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики. Форми організаційно-економічного механізму є конкретним проявом категорій сфери економічної діяльності. Організаційні та економічні важелі – це прийоми дії та реалізації методів. Деякі вчені до таких важелів відносять: стимули і санкції, норми й нормативи, умови і порядок формування доходів, нагромаджень та фондів, умови і принципи фінансування та кредитування. Функція важелів – забезпечити дію організаційно-економічних інструментів. Тобто, вони коригують та регулюють силу й інтенсивність дії інструментів.

Цільова система організаційно-економічного механізму містить у собі цілі і основні результати господарської діяльності, а також критерії вибору і оцінки досягнення певних цілей і результатів господарської діяльності.

Враховуючи неоднозначні позиції науковців стосовно трактування поняття “організаційно-економічний механізм”, запропоновано тлумачення цього поняття, як інтегрованого механізму, який охоплює організаційні та економічні методи, форми та інструменти економічного регулювання відносин господарських об'єктів через організаційні та економічні важелі, що сприяє формуванню та посиленню економічного потенціалу й ефективності господарської діяльності загалом.

Список використаних джерел

1. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004р. №1877-IV [Електронний ресурс]. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. 2002. Вип. 7. С. 4-48.
3. Першко Л. О. Організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 - економіка та управління національним господарством ; Київ : ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2004. 220 с.
4. Стельмашук А. М. Економічний механізм прискорення інтенсифікації виробництва в АПК. Київ : Урожай, 1990. 155 с.

ОСОБИСТА БЕЗПЕКА ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Клименко Марія Дмитрівна, студентка групи ПДдср-23-3 факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

У світлі непередбачуваних викликів, з якими стикається поліція в наш час, питання безпеки та соціального захисту стають ключовими для забезпечення ефективної роботи правоохоронців. Співробітники поліції щодня стають перед завданнями, пов'язаними із забезпеченням громадського порядку та захистом життя та майна громадян.

Ця доповідь присвячена розгляду важливих аспектів особистої безпеки та соціального захисту поліцейських, які стежать за дотриманням закону та порядку в нашому суспільстві. Ця тема не тільки стосується внутрішніх питань поліцейського корпусу, але і має важливе значення для формування позитивного взаємодії з громадськістю та іншими структурами. Наша мета – розглянути різні аспекти та внести конструктивний внесок у забезпечення не лише безпеки, але й добробуту та соціальної підтримки тих, хто відданий служінню суспільству через службу в поліції.

Особиста безпека працівника поліції – це система комплексних заходів, що включають організаційно-правові, фізичні та тактико-психологічні аспекти, метою якої є збереження життя та здоров'я правоохоронця, а також забезпечення високої ефективності його професійних дій.

Професійно-психологічна готовність працівників є ключовим елементом особистої безпеки. Це передбачає налаштування на рішучі та доцільні дії в умовах, що часто бувають складними та небезпечними.

Важливим аспектом є здатність виявляти активність та рішучість під час виконання службових обов'язків.

Особиста безпека також є результатом системи заходів, спрямованих на мінімізацію професійного ризику, що охоплює підвищення рівня підготовки, поліпшення матеріальної бази та забезпечення сучасними технічними засобами.

Сучасна злочинність створює виклики, що вимагають відповідного реагування поліції. Треновані та організовані злочинці можуть чинити опір і від того, наскільки підготовленими є правоохоронці, залежить успішність їх службових дій.

Забезпечення особистої безпеки поліцейських – це постійний процес, який потребує спільних зусиль та постійного вдосконалення. Ця робота має велике значення для забезпечення безпеки та добробуту тих, хто відданий служінню громаді через свою роботу в поліції.

Соціальний захист визначається як система заходів, спрямованих на запобігання економічній та соціальній деградації будь-якого громадянина країни внаслідок негативних умов та доходів. Цей захист охоплює економічні, культурні та матеріальні права, створюючи умови для нормального функціонування громадянського суспільства. На відміну від соціального забезпечення, соціальний захист акцентує на правах і благополуччі громадян.

Правовий захист визначається як система заходів, здійснюваних державними органами, організаціями та посадовими особами для забезпечення реалізації прав особистості. Це охоплює сферу цивільного, трудового, сімейного права, а також права соціального забезпечення, а також включає дії виконавчих та судових органів.

Спільним чинником обох видів захисту є створення умов для сприятливого індивідуального розвитку особистості та реалізації її творчих здібностей. Соціальний захист забезпечується системою законодавства та права, де важливу роль відіграють галузі цивільного, трудового та права соціального забезпечення.

У контексті правового захисту виникають правовідносини між державою, організаціями та посадовими особами, що забезпечують повний правовий захист. Цей процес регулюється використанням правових норм для реалізації прав людини, що охоплює економічні, політичні та соціальні права.

Обидва аспекти захисту, як соціальний, так і правовий, визначаються як важливі елементи для гармонійного функціонування суспільства, забезпечуючи необхідні умови для безпеки та благополуччя поліцейських у виконанні їхніх обов'язків.

Основні аспекти, що стосуються забезпечення особистої безпеки поліцейських визначаються і регламентуються не лише Законом України «Про Національну поліцію», але й рядом інших нормативно-правових актів.

Конституція України, Цивільний кодекс, Кодекс цивільного захисту та інші закони, зокрема «Про охорону праці», «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» визначають базові принципи, які

повинні бути дотримані в питаннях безпеки працівників правоохоронних органів.

Згідно статті 43 Закону «Про Національну поліцію», визначається порядок застосування поліцейських заходів примусу. Статті 44 та 45 передбачають право поліцейського застосовувати фізичну силу та спеціальні засоби для припинення протиправних дій та забезпечення публічної безпеки.

Особливої уваги вартує стаття 46, що регулює застосування вогнепальної зброї та чітко визначає випадки, коли може бути застосована вогнепальна зброя, зокрема в ситуаціях, що загрожують життю поліцейського чи інших осіб.

З метою попередження нещасних випадків та забезпечення безпеки при поводженні зі зброєю, розроблена «Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю». Також, для захисту прав поліцейських, вони можуть утворювати професійні об'єднання та професійні спілки згідно із законодавством України.

Таке законодавче забезпечення не лише регулює застосування силових заходів поліції, а й покликане забезпечити найвищі стандарти безпеки для осіб, що здійснюють правозахисну діяльність.

Завдяки системі правових, захисних, тактичних і психологічних заходів, працівники поліції мають можливість забезпечити свою особисту безпеку. Важливо відзначити, що ця система дозволяє не лише зберегти життя та здоров'я поліцейських, але й забезпечує високий рівень ефективності їхньої професійної діяльності.

Важливим аспектом базової частини підготовки поліцейських є забезпечення фізичної безпеки. Практичні навички, такі як використання засобів індивідуального захисту та прийоми боротьби, стають ключовими для ефективного функціонування поліцейського в різних екстремальних ситуаціях. Сприятлива обстановка на заняттях із професійної підготовки та безперервне вдосконалення навичок важливі для подолання страху та невпевненості. Ця діяльність повинна бути постійною, охоплюючи весь період служби, щоб надавати співробітникам поліції необхідні знання та підтримку у роботі з викликами в екстремальних ситуацій.

Висвітливши основні положення, що регламентують особисту безпеку правоохоронців, ми розуміємо, що це не лише система законів та правил, але й постійний процес навчання та вдосконалення. Особиста безпека ґрунтується на професійно-психологічній готовності, технічному забезпеченні та законодавчих нормах, спрямованих на запобігання ризикам та надання ефективного допомоги в небезпечних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про охорону праці: Закон України (зі змінами) // ВВР України. 2015. № 21. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України // ВВР України. 1994. № 11. Ст. 50 // Документ 3781-12, чинний, редакція від 05.01.2017, підстава 1798-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

ЩОДО ПЕРЕЛІКУ ОБСТАВИН, ЯКІ ПОМ'ЯКШУЮТЬ ПОКАРАННЯ

Коновальчик Євгенія, аспірантка кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У ст. 66 Кримінального кодексу України (далі – КК України) законодавцем закріплено перелік з дев'яти конкретних обставин, які пом'якшують покарання, із зазначенням, що він не є вичерпним. Такий підхід спрямовано на забезпечення практичного втілення принципу індивідуалізації покарання, внаслідок чого суд наділено дискреційними повноваженнями визнавати пом'якшувачими й інші обставини, ніж ті, що наведено у ч. 1 ст. 66 закону про кримінальну відповідальність.

Між тим, серед науковців питання відкритості списку обставин, які пом'якшують покарання, є дискусійним.

Так, О.О. Дудоров виступає саме за відкритий перелік цих обставин, підкреслюючи, що у такий спосіб законодавець враховує принцип гуманізму [1; с. 207].

Є. Самойленко, розглядаючи урахування пом'якшувачих покарання обставин при застосуванні ст. 69 КК України, акцентує, що внаслідок невичерпності переліку суд у кожному конкретному випадку, оцінивши індивідуальні обставини кримінального правопорушення, може визнати їх пом'якшувачими та такими, які дають підставу для призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом [2; с. 224].

Натомість, низка вчених наголошує на необхідності обмеження кола пом'якшувачих обставин та впровадження закритого переліку на кшталт вичерпного списку обставин, які обтяжують покарання, унормованого ч. 1 ст. 67 КК України.

Зокрема, Т.І. Іванюк, обґрунтовуючи таку позицію, зазначає, що відкритий перелік пом'якшувачих обставин надає судам «необмежений простір для врахування таких обставин при призначенні покарання», наслідком чого є «порушення принципів рівності осіб, єдності судової практики, гуманізму та

справедливості» та наполягає на важливості закріплення в КК України їх вичерпного списку [3, с. 237].

О.О. Кваша та Р.Ш. Бабанли, виходячи з аналізу судової практики, висувають ідею щодо впровадження поряд з нормативно закріпленим переліком пом'якшуючих обставин, списку обставин, які не можуть визнаватися такими, що пом'якшують покарання [4, с. 27].

Аналогічну точку зору висловлює Д.С. Азаров, стверджуючи, що такі обставини як «щире каяття та (або) визнання підсудним вини, активне сприяння розкриттю злочину, відсутність тяжких наслідків, думка потерпілого, відсутність судимості» не можуть бути підставою, зокрема, для застосування ст. 69 КК України при визначенні покарання [5; с. 64].

Наразі Робочою групою з питань розвитку кримінального права провадиться розробка проекту нового КК України. Звертаючись до його тексту у редакції станом на 14 жовтня 2023 року, у ст. 3.3.2 вбачаємо, що перелік пом'якшуючих обставин залишається відкритим – пропонується список із восьми обставин та зберігаються дискреційні повноваження щодо можливості суду визнавати такими, які пом'якшують покарання, інші обставини.

Враховуючи наявність окресленої наукової дискусії та європейський курс України, потрібно продовжити дослідження та звернутися до аналізу кримінальних кодексів держав-членів ЄС на предмет способу формування переліку обставин, які пом'якшують покарання, з метою забезпечення відповідності національного закону про кримінальну відповідальність міжнародним стандартам.

Список використаних джерел.

1. Дудоров О.О. Обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання: поняття, правова природа, значення. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2001. №1. С. 204-211.
2. Самойленко Є. Врахування обставин, що пом'якшують покарання, при застосуванні статті 69 КК України. Питання боротьби зі злочинністю. 2012. № 3 (70). С. 222-232.
3. Іванюк Т.І. Врахування судом обставин, які пом'якшують покарання, не передбачених Кримінальним кодексом України. Університетські наукові записки. 2006. №1 (17). С. 234-237.
4. Кваша О.О., Бабанли Р.Ш. Урахування пом'якшуючих обставин під час призначення покарання. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2016. №1 (11). С. 18-29.
5. Д.С. Азаров. Врахування ступеня тяжкості злочину при призначенні покарання із застосуванням статті 69 КК України (за результатами узагальнення судової практики). Наука і правоохорона. 2014. №1 (23). С. 57-65.
6. Кримінальний кодекс України : проект / Робоча група з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 07.12.2023).

ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Лавроненко Андрій Віталійович, аспірант
кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу ХНПУ ім.
Г.С. Сковороди

Покарання є закономірною реакцією суспільства на вчинене правопорушення. Як зазначає чинне законодавство – покарання полягає в обмеженні прав та свобод особи, яка це правопорушення вчинила. А, отже, вплив покарання на майбутню долю особи є значним. Саме тому, законодавець приділяє значну увагу правовому регулюванню призначення покарання. Основні правила його призначення визначені ст.65 КК України «Загальні засади призначення покарання». Вказана стаття містить сукупність засад, які використовуються судом під час призначення покарання за будь яке кримінальне правопорушення.

Так, суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених частиною другою статті 53 КК України; 2) відповідно до положень Загальної частини КК України; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Ще раз підкреслимо, що вказані засади використовуються в усіх без виключення випадках призначення покарання, в незалежності від того яке правопорушення було вчинено. Не є виключенням і військові правопорушення. До них відносяться передбачені Розділом XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Незважаючи, що в правопорушеннях, викладених у цьому розділі як правило суб'єкт є спеціальним (військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом) загальні засади призначення покарання використовуються у повному обсязі.

Але, при цьому специфіка вчинення правопорушень такого роду обумовлена суб'єктивним їх складом, накладає певний відбиток на застосування загальних засад призначення покарання, відносно застосування деяких із них. В даному випадку мова йде про урахування при призначенні покарання обставин, що його пом'якшують.

Перелік вказаних обставин передбачений ст. 66 КК України: 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення; 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди; 2-1) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення; 3) вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім; 4) вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності; 5) вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; 6) вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність; 7) вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого; 8) вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності; 9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених КК.

При цьому, при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

Як ми бачимо, перелік пом'якшуючих обставин є значним, при чому суд у якості таких, може визнати ще невизначене коло обставин.

Які з саме пом'якшуючі обставини суд враховує частіше за все? Виявлення закономірностей такого роду, дозволить нам визначитися із тим, що ж саме як правило знижує суспільну небезпечність діяння чи особи правопорушника при вчиненні військового правопорушення. Насправді, з огляду на значну кількість правопорушень, що містяться у Розділі XIX чинного КК, закономірність необхідно виявляти в першу чергу відносно конкретних складів правопорушень, а потім вже будувати загальний висновок щодо усього комплексу правопорушень, що містяться в даному Розділі. Це, в свою чергу, важко викласти з огляду на обсяг доповіді на круглому столі.

Тому, проаналізуємо лише порядок врахування пом'якшуючих обставин при призначенні покарання за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 402 КК України «Непокора».

Нами було проаналізовано 50 вироків, за якими було призначено покарання за вчинення цього правопорушення – з 2020 по 2023 рік.

З усього комплексу пом'якшуючих обставин, викладених у ст. 66 КК України при вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 402 КК України враховувалися лише такі обставини: щире каяття – 12 раз; сприяння розкриттю

кримінального правопорушення 8 разів; визнання власної провини – 17 разів; вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих обставин – 5 разів. Інші пом'якшуючі покарання обставини нами виявлені не були. При чому, незважаючи на те, що у ст. 66 КК України законодавець визначає обставину, як «з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення» у якості однієї пом'якшуючої обставини, іноді суди визначають у якості пом'якшуючих обставин окремо щире каяття і окремо активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення.

Чим же пояснюється така неваріативність пом'якшуючих обставин в даному випадку? Скоріше за все саме тим, що в правопорушенні, передбаченому ст. 402 КК України їх просто бути не може. Наприклад, при вчиненні непокори неможливо її вчинити з наданням медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення; із вчиненням кримінального правопорушення неповнолітнім; із виконанням спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених КК.

Можна зробити висновок, що специфіка призначення покарання за військові правопорушення та безпосередньо за вчинення непокори окреслюється обмеженістю для суду щодо визнання пом'якшуючими обставин, викладених уст. 66 КК України.

ЩОДО ПРИНЦИПУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПЕНСІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

Леонічева Д.О., здобувач вищої освіти кафедри економіки і права Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Керівник Юровська Вікторія Володимирівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правового регулювання економіки Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця.

Принцип соціальної справедливості є системою рівних організаційних та правових умов щодо реалізації права на пенсію всім учасникам суспільного життя, що забезпечується державою.

Справедливість не є поняттям абсолютним, і в кожній сфері суспільного життя вона по-різному відтворює прагнення суспільства до безконфліктного існування. Однак, у будь-якому випадку, справедливим вважається те, що з рівними умовами підходить до всіх учасників суспільних відносин. Загальність принципу справедливості, його поширеність на невизначене коло суспільних відносин в процесі реалізації державної політики в різних сферах суспільного життя знаходить своє втілення в діяльності органів державної влади.

Як слушно зазначив С. П. Погребняк, справедливість, по-перше, є ідеєю, що лежить в основі інституцій, які перетворюють масу людей на політичну спільноту; по-друге, справедливість є ідеєю права. Звідси можна зробити висновок, що справедливість певним чином не тільки формує суспільство, а й створює право. У свою чергу, реалізація принципу справедливості неможлива без відповідного правового регулювання його механізму. Уявляється, що однією із характеристик сфер суспільного життя, де найбільш яскраво проявляється втілення справедливості, є соціальне забезпечення (соціальний захист, соціальна підтримка) населення. [2]

Демографічна криза, яка відбувається сьогодні в Україні, суттєво послаблює солідарну модель пенсійної системи. Якщо додати до цього типові для українців проблеми низьких заробітних плат, «нелегальну зайнятість», виплати спеціальних пенсій, то в результаті утворюється дефіцит фінансування пенсійного забезпечення. З огляду на проблематику пенсійного забезпечення, в сучасних умовах надзвичайної актуальності набуває «горизонтальний» принцип соціальної справедливості. Цей принцип є системою рівних організаційних та правових умов щодо реалізації права на пенсію всіх учасників суспільного життя, що забезпечується державою. Основою принципу соціальної справедливості пенсійної системи є залежність трудових пенсій від трудового вкладу громадян. [6]

Слід зазначити, що право на пенсійне забезпечення є одним із основоположних прав. Ст. 46 Конституції України передбачає, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрата годувальника, безробіття незалежних від них обставин та в інших випадках передбачених законом. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму встановленого законом. [1]

Принцип справедливості у пенсійному забезпеченні має тісний зв'язок із принципом єдності і диференціації правового регулювання пенсійних правовідносин. На підставі аналізу порядку встановлення довічного грошового утримання суддів зроблено висновок, що у цьому механізмі принцип справедливості має бути реалізовано не тільки через поєднання із принципом диференціації, а із врахуванням комплексності правового регулювання. Не піддаючи сумніву значущість матеріального фактору для забезпечення незалежності суддів, слід зазначити, що високий рівень

матеріального забезпечення має доповнюватися встановленням відповідальності суддів за прийняті у процесі розгляду справ рішення. Аргументовано, що пропозиція щодо найменування надбавками пенсій, які призначаються за іншими, ніж Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», законами, не може бути реалізована з огляду на її форму і зміст. Надбавка є тим, що додається до певного базового розміру. У «спеціальних» пенсіях такої градації немає, і надавати їм статус надбавок немає сенсу ані з теоретичної, ані з практичної сторони.[11]

Отже, що саме ми розуміємо під поняттям принцип соціальній справедливості в пенсійному забезпеченні? Принципи пенсійного забезпечення - це основоположні засади, що виражають суттєві ознаки та визначають спрямованість правового регулювання пенсійних правовідносин, складають предмет права пенсійного забезпечення та базуються на загальності, доступності, багатоманітності, диференціації та стимулюванні.

Механізм реалізації принципу справедливості це складний економіко-організаційний і правовий процес, сукупність узгоджених і послідовних дій органів влади, соціальних фондів, органів місцевого самоврядування, соціальних партнерів та інших суб'єктів із створення належних умов для утвердження і реалізації засад справедливості у соціальному забезпеченні. [8. с 172-175]

У Законі України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" визначено, що державні соціальні гарантії включають встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги і розміри інших соціальних виплат. Ці норми повинні забезпечувати рівень життя, який не може бути нижчим від прожиткового мінімуму. Згідно зі статтею 17 цього закону до основних державних соціальних гарантій включаються: мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а також розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.[9]

Принцип справедливості є об'єктом уваги і Конституційного Суду України. Зокрема, у його практиці є декілька рішень, безпосередньо спрямованих на реалізацію даного принципу. Так, у рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 справедливості розглядається як властивість права, виражена, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню. У рішенні від 11 жовтня 2005 р. № 8-рп/2005 у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання звертається увага, що при призначенні пенсії, її розмірів, порядку обчислення й виплати законодавець повинен виходити із принципу справедливості.[5] Очевидно, що на сьогоднішній день рівень пенсійного забезпечення вкрай низький і законодавець повинен запровадити справедливую процедуру нарахування пенсій і поступово ліквідувати такий кричущий розрив між спеціальними пенсіями та звичайними пенсіями пересічного пенсіонера.

Абсолютно зрозумілим є рішення Конституційного Суду України яке визначає принцип справедливості як важливий елемент правової системи. Конституційний Суд акцентує увагу на тому, що справедливість є властивістю права, вираженою у рівному юридичному масштабі поведінки та пропорційності юридичної відповідальності за правопорушення. Це може визначати необхідність забезпечення адекватного рівня пенсій, який враховує індивідуальні потреби та забезпечує справедливий підхід до розподілу соціальних виплат. Принцип справедливості, який застосовується в роботі законодавчої, виконавчої та судової влади, повинен створювати умови для реалізації прав та свобод кожної особи в державі на рівних умовах. Це досягається за допомогою прийняття «справедливих» нормативно-правових актів та створення такої структури державних та місцевих органів влади, яка забезпечує участь громадян у управлінні справами держави та рівні можливості для отримання соціальних послуг. Отже, будь яка дискримінація соціальних груп не припустима і держава повинна якнайшвидше зменшити розрив між малими та великими пенсіями, що буде сприяти соціалізації людей похилого віку, яка є метою справжньої соціальної держави.

Список використаних джерел:

1. Пенсійне забезпечення : підручник / О.М. Ярошенко, С.М. Прилипко, А.М. Слюсар та ін.; за ред. О.М. Ярошенка. Харків : Право, 2017. 308 с.
2. Погребняк С. П. Основоволожні принципи права (змістовна характеристика) : моногр. / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с. – С. 39–40
4. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>
5. «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) : справа № 8-рп/2005 від 11 жовтня 2005 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05>
6. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 01.10.2011 № 1788-XII. Дата оновлення: 04.06.2019. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1788-12>. (дата звернення:25.12.2019).
7. Мірошниченко І. Сучасні проблеми пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / І. Мірошниченко // Облік і фінанси. – 2012. – № 4 (58). – С. 65-72.
8. Корнева П.М. Щодо механізму реалізації принципу справедливості в соціальному забезпеченні України / П. М. Корнева // Часопис Київського університету права. – 2015. – Вип. 1. – С. 172-175
9. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

10. Пенсійне забезпечення : навчальний посібник / І.А. Встухова, Г.О. Яковлева, О.М. Ярошенко, за ред. В.В. Жернакова. Харків : Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 230 с.
11. . Про оптимізацію надання адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 681. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/681-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.07.2021)

ПРАВО НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС ЙОГО ОГЛЯДУ

Литвиненко Артур Олександрович,
здобувач вищої освіти другого
(магістерського) рівня спеціальності 081
Право ХНЕУ імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна
Олександрівна**, викладач кафедри
правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

Принципи кримінального процесу відображають сутність, зміст, структуру і форму кримінального процесу, вони є орієнтирами щодо закріплення його функцій, побудови стадій, індивідуальних та інституційних процесів тощо.

Вони визначаються статусом України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, яка визнає людину, її життя і здоров'я, її честь і гідність, її недоторканність і безпеку як найвищу суспільну цінність, а також утвердження та захист прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України) [1].

Таким чином, дискусійними у кримінальному провадженні залишаються проблеми елементів нормативного змісту принципу недоторканності житла та іншого майна особи, дослідження її міжнародно-правового досвіду в процесі застосування під час кримінального провадження.

Через об'єктивні чинники майже не дослідженими залишаються межі реалізації принципу недоторканності житла та іншого майна особи при застосуванні таких заходів забезпечення кримінального провадження. Недослідженими залишаються проблеми, пов'язані із застосуванням принципу недоторканності житла та іншого майна особи під час проведення слідчих (обшукових) та інших процесуальних дій.

У статті 233 КПК України можна дізнатися про те, що житло, як і будь-яке інше володіння особи, є недоторканим об'єктом, проникнення до якого

може мати місце лише за добровільною згодою особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді. Всі інші спроби або здійснені проникнення будь-кого до житла чи іншого володіння особи вважаються незаконними, оскільки грубо порушують захищені законом права особи. Винятки із такого загального правила передбачені ч. 3 вказаної статті, а їхнє допущення зумовлює потребу негайного після здійсненого проникнення звернення до слідчого судді з клопотанням про надання ухвали з дозволом на проведення обшуку. Якщо порівнювати аналогічне положення з положенням кримінального процесуального законодавства Грузії, то відповідно до частини 1 статті 121 КПК Грузії, слідчий є більш самостійним у проведенні обшуку, тобто клопотання слідчого не потрібно погоджувати з прокурором дозвіл на проведення обшуку. Це є істотною відмінністю, яка надає слідчому монопольне повноваження на передачу клопотання до суду, або приймати самостійно рішення про проведення невідкладного обшуку приміщення.

Проаналізувавши судову практику Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) з порушенням ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6], можна дійти висновку, що поняття «житло» можна тлумачити досить широко. Ми поділяємо точку зору Ю.Б. Хім'яка про обов'язкове визнання українськими правоохоронними органами тих об'єктів, які охоплюють поняття «житло» відповідно до рішень ЄСПЛ, з обов'язковим посиланням на такі рішення [7, с. 263].

У літературі встановлено, що ст. 233 КПК містить загальні правила проникнення в житло на підставі ухвали слідчого судді або за добровільною згодою особи, якій воно належить, тому за такою згодою в будинку можна проводити не лише огляд [8, с. 116].

При цьому звертається увага на те, що навіть у випадках, коли особа повідомила про вчинення проти неї кримінального правопорушення і не заперечує проти огляду її будинку чи іншого майна, що є місцем події, тим не менш слідчий отримати дозвіл від слідчого судді. Це призводить до затримок часу і, як наслідок, до втрати здатності ефективно фіксувати сліди події, з'ясовуючи її обставини «в погоні» [9, с. 11]. Видається, що така суперечність спричинена недосконалою регламентацією окремих процесуальних дій.

Право особи на недоторканність житла може бути як законодавчо обмежено, так і протиправно порушено. При цьому міжнародні та національні норми встановлюють критерії, тобто межі допустимості правового обмеження, за якими його можна відрізнити від незаконного та свавільного порушення цього права.

Література

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року: станом на 15.03.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>.
2. Кучинська О.П. Кримінальний процес України. К.: Прецедент, 2005. 204 с.

3. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2003. 336 с. 4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року: станом на 12.05.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>.

5. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного суду України від 6 листопада 2009 року № 10 : станом на 02.06.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.

6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. : набрання чинності для України 11.09.1997 р. : станом на 01.06.2010 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

7. Хім'як Ю.Б. Захист прав на повагу до житла у практиці Європейського суду з прав людини (кримінально-правовий аспект). Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 261–265.

8. Лукашкіна Т.В. Проникнення до житла чи іншого володіння особи: деякі питання. Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні: збірник матеріалів Інтернет-конференції (Київ, 28 листопада 2014 року). К. : Національна академія прокуратури України, 2014. С. 116–117.

9. Удалова Л. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства. Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 року): збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції ; Національна академія прокуратури України. К. : Алерта, 2013. С. 8–12.

ПРАВОВА ПРИРОДА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Нікітіна Катерина, студентка гр. ПДдер-21-3 факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Галузь екологічного права є спеціалізованою галуззю права, яка спрямована на регулювання відносин, пов'язаних з охороною природи та довкілля.

Удосконалення екологічного законодавства стало доброю і позитивною традицією, а також тенденцією розвитку цього блоку правового регулювання, особливо з часу прийняття і набрання чинності Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [1].

В цілому, правова природа екологічного права полягає в тому, щоб створювати систему норм та правил для забезпечення сталого використання природних ресурсів, захисту довкілля та гарантування прав людини на здоров'я та благополуччя в екологічно чистому середовищі.

Законодавство в екологічному праві відіграє ключову роль у визначенні правових норм, стандартів та механізмів для охорони природи.

Правова природа екологічного права може бути розглянута з кількох ключових аспектах:

1) регулюючий аспект. Екологічне право встановлює норми та стандарти для захисту природи та довкілля. Це може включати в себе встановлення обмежень на викиди забруднюючих речовин, контроль за використанням природних ресурсів та інші заходи для забезпечення сталого використання природних ресурсів (стаття 17 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»)

2) відшкодувальний аспект. Екологічне право передбачає відповідальність за завдану шкоду природі чи здоров'ю людей внаслідок недотримання екологічних норм. Це може включати в себе відшкодування завданої шкоди та інші заходи для відновлення екологічного балансу (стаття 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»)

3) захист прав і участь громадськості. Екологічне право передбачає механізми захисту прав громадян на здоров'я та благополуччя, пов'язані з довкіллям. Також воно може сприяти участі громадськості у прийнятті рішень, що стосуються довкілля (стаття 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»)

4) міжнародний аспект. Багато проблем в області охорони навколишнього середовища є глобальними і екологічне право може також включати в себе міжнародні домовленості та конвенції, спрямовані на спільне вирішення проблем забруднення, втрати біорізноманіття та інші екологічні питання.

Правові відносини в екологічному праві виникають у зв'язку з регулюванням використання природних ресурсів, охороною природи та забезпеченням сталого розвитку. Основні складові правових відносин в екологічному праві включають:

- відносини між суб'єктами природокористування: сюди входять відносини між господарюючими суб'єктами, які використовують природні ресурси, та органами, які регулюють цю діяльність. Наприклад, питання видачі ліцензій на видобуток корисних копалин, дозволів на викиди в атмосферу, тощо;

- відносини між владою та громадськістю: законодавство може передбачати механізми участі громадськості у прийнятті рішень, що стосуються довкілля. Це може включати право на інформацію, можливість участі у громадських слуханнях та доступ до правосуддя в справах, пов'язаних з екологією;

- відносини між державами: з урахуванням глобальної природи багатьох екологічних проблем, існує міжнародна складова в екологічному праві. Міжнародні конвенції, угоди та спільні заходи спрямовані на спільне розв'язання екологічних питань;

- відносини у сфері відповідальності за збитки: порушення екологічних норм часто веде до збитків для природи та суспільства. Правові відносини в екологічному праві визначають відповідальність за завдану шкоду та механізми відшкодування збитків;

- відносини, пов'язані зі збереженням природних резерватів: закони, що регулюють створення та управління природними резерватами та заповідниками, визначають правові відносини між державними органами, які визначають режим охорони, та користувачами цих територій.

Ці відносини базуються на законодавчих актах, нормах та стандартах, які створюють правовий каркас для забезпечення ефективної охорони навколишнього середовища та забезпечення сталого використання природних ресурсів. Однак ефективність екологічного права також залежить від дотримання та реалізації цих норм у практиці.

Отже, кожна галузь права має свої принципи, поняття та процедури, спрямовані на забезпечення справедливості та порядку в конкретній сфері діяльності. Законодавство створює правову базу для захисту природи, попередження забруднення та забезпечення сталого розвитку. Ефективна реалізація цих законів вимагає систематичного контролю, ефективного судового захисту та співпраці всіх зацікавлених сторін. Хоч і цей напрям почав своє існування відносно недавно, але він динамічно розвивається, враховуючи зростаючу свідомість суспільства щодо необхідності охорони навколишнього середовища та здоров'я людей.

Список використаних джерел:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В ІТ СФЕРІ

Ністор М. А., аспірант 1 курсу кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О. І. Процевського ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Наукові дослідження особливостей правового регулювання трудових відносин у сфері інформаційних технологій (далі-ІТ сфері) в сучасному світі є надзвичайно актуальними, оскільки реалізація ІТ-фахівцем права на працю у цієї сфері має специфіку, яка потребує врахування при правовому регулюванні такого роду відносин. Актуальність таких досліджень обумовлена також тим, що ІТ сфера є важливим стимулятором технологічного розвитку країни, в якій

вже зараз реалізують право на працю велика кількість спеціалістів і є всі підстави вважати, що частка ринку сфери ІТ технологій в економіці України буде лише збільшуватися. Таким чином, швидкий темп зростання та інноваційний характер ІТ сфери роблять трудові відносини в цьому секторі такими, що потребують особливого правового регулювання. Аналіз цих особливостей є важливим для розуміння впливу технологічного прогресу на працевлаштування, належного забезпечення трудових прав спеціалістів, їх умов праці та кар'єрного розвитку фахівців. Таке дослідження відкриває можливість вдосконалення законодавства та практики правозастосування у сфері правового регулювання трудових відносин у цієї галузі, щоб вони відповідали викликам і потребам індустрії, сприяючи стійкому розвитку ІТ галузі та забезпечуючи оптимальні умови для працівників.

Варто відмітити, що не дивлячись на те, що цей напрям є досить новим для трудового права, особливості правового регулювання праці у ІТ сфері не залишилися без уваги науковців. В Україні ці проблеми досліджуються такими вченими як О. Г. Середа, М. С. Трофименко, а також іншими вченими. У зв'язку з чим, в Україні вже створена початкова база теоретичних досліджень, яка може послужити вихідною точкою для подальшого аналізу особливостей трудових відносин в ІТ сфері. Але ці дослідження стосуються окремих вузьких проблем, які виникають у цієї сфері. Комплексних наукових досліджень особливостей реалізації ІТ фахівцем права на працю в Україні ще не проводилося, що впливає на якість нормативного регулювання цих відносин, внаслідок чого створюються ризики для порушення прав фахівців ІТ сфери. Не викликає сумнівів той факт, що глибина наукового дослідження певного виду суспільних відносин впливає на якість нормативного їх регулювання. Результати дослідження сприятимуть розумінню впливу технологічного прогресу на трудові відносини, а також нададуть підстави для вдосконалення законодавства та практики у цій області. Саме тому доктринальні дослідження особливостей реалізації права на працю в ІТ-сфері та їх правового регулювання є досить перспективним напрямом у науці.

Трудові відносини в ІТ сфері відзначаються унікальними особливостями, що відображають темпи змін у цьому напрямку. Перш за все, необхідно враховувати високу динаміку розвитку ІТ сфери, що вимагає від працівників постійного адаптування до нових технологій та ринкових тенденцій. В той же час стрімкі зміни в галузі вимагають належного правового забезпечення з боку держави.

Особливості реалізації трудових відносин з ІТ спеціалістами вже передбачені ст. 21 КЗпП України та ст. 16 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»(далі – Закон), відповідно до яких контракт визначено як особливий вид трудового договору, а закон передбачив можливість укладання з ІТ-спеціалістами, як трудових договорів (трудових контрактів), так і цивільно-правових договорів.

Чинним законодавством були передбачені певні соціально-трудова гарантії, що розповсюджуються на осіб котрі уклали цивільно-правові

договори. Так, законодавством України встановлена заборона відрахувань чи зменшення розміру винагороди (заборона застосування штрафів за порушення обов'язків), визначеної таким договором, за виключенням покладання матеріальної відповідальності за шкоду, завдану майну резидента. Також передбачено компенсацію витрат, пов'язаних з переїздом та проживанням в разі тимчасового виконання робіт (надання послуг) за межами населеного пункту, в якому розташоване погоджене сторонами місце виконання робіт (тобто передбачена оплата відряджень) та обов'язок резидента забезпечити обладнанням та іншими засобами, необхідними для виконання робіт (надання послуг). Крім того, вказаним Законом була обмежена кількість годин на день та/або на тиждень для виконання ІТ-спеціалістом робіт (надання послуг), загальна кількість яких, не може перевищувати 8 та 40 годин відповідно, визначено умови за яких сторони договору можуть погодити застосування ненормованого часу, а також передбачено надання щорічної оплачуваної перерви у виконанні робіт.

Крім того, Законом України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування” визначається, що ІТ-спеціалісти підлягають страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та мають право на допомогу по тимчасовій непрацездатності, в тому числі допомогу по вагітності та пологах, з покладанням на резидента зобов'язання нараховувати та сплачувати єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за ІТ-спеціаліста.

Все вищезазначене дозволяє дійти до висновку, що особливості трудових відносин з ІТ-спеціалістами визначаються високою динамікою галузі, що вимагає гнучкості та постійного адаптування як з боку держави, так і працівників цієї сфери. Застосування гнучких форм зайнятості, виваженої системи бонусів та ретельного врегулювання законодавцем питань, пов'язаних з інтелектуальною власністю є ключовими аспектами на шляху до створення належних умов для реалізації ІТ фахівцем права на працю. Забезпечення правового захисту, особливо в контексті конфіденційності й нерозголошення відіграє важливу роль у побудові стійких трудових відносин у цій високотехнологічній галузі. Поруч з цим, необхідність постійного навчання та стимулююча система мотивації стають необхідними елементами для забезпечення конкурентоспроможності ІТ спеціалістів на ринку праці.

Таким чином, нові форми зайнятості в ІТ-сфері вимагають належної правової регламентації з боку законодавця з метою забезпечення принципу правової визначеності, а також забезпечення розумного балансу між інтересами працівника і держави.

Список використаних джерел:

1. Серeda О. Г. До питання визначення окремих особливостей трудових відносин працівників ІТ-сфери / О. Г. Серeda // Напрями розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення : матеріали VI Всеукр.

наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю каф. труд. та госп. права Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 3 листоп. 2017 р.). – Харків, 2017. – С. 257–259.

2. Зіноватна І.В., Зіноватний В.В., Особливості правового регулювання праці в ІТ-сфері., Актуальні питання у сучасній науці 3 (3) (2022); URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/2865/2878>

3. Алфімова А. С. Особливості регулювання трудових відносин у правовому режимі ДІЯ СІПІ / А. С . Алфімова, Л. В. Єрофєєнко // Проблеми законодавства в умовах світової кризи : матеріали науково-практичної конференції, Дніпро, 9-10 грудня 2022 р. : тези допов. – Одеса: Вид. «Молодий вчений», 2022. – С. 46–51. ; URL:<http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/28374>

4. Трофименко, М. С., Особливості укладення трудових договорів у сфері інформаційних технологій, Право та інноваційне суспільство. - 2016. - № 2. - С. 74-79.

ВЕКСЕЛЬ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФОНДОВОГО РИНКУ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ЗАЛУЧЕННЯ ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

П'янов Сергій, здобувач вищої освіти, Науковий керівник: Коробцова Дар'я, кандидат юридичних наук, доцент Харківський національний університет внутрішніх справ

Підприємства малого та середнього бізнесу в Україні мають у своєму розпорядженні набагато менше можливостей для запозичення коштів для нормального функціонування та розвитку, порівняно з підприємствами великого бізнесу. Особливо це стало помітно під час воєнного часу. Класичні методи запозичення коштів, і насамперед банківське кредитування, для більшості підприємств малого та середнього бізнесу стали недоступними. Це пов'язано, як із високими відсотками за кредитами, так і з необхідністю передачі у заставу банку ліквідного майна. Крім цього при отриманні кредиту у банку, виникає велика кількість додаткових витрат, які в загальній сумі можуть перевищувати власне витрати на сплату відсотків за банківський кредит: комісія банку, витрати на оцінювача, страхові витрати, витрати на нотаріуса тощо.

Слід зазначити, що нині через зниження загальної ділової активності в Україні є певна кількість юридичних та фізичних осіб, які мають у своєму розпорядженні вільні фінансові ресурси та готові за винагороду на певний час надавати ці ресурси підприємствам малого та середнього бізнесу. Тому виникає необхідність у розробці швидкого, недорогого та законного механізму

запозичення коштів підприємствами малого та середнього бізнесу, який би при цьому максимально страхував ризики всіх учасників цієї угоди.

Світова практика показує, що одним із найефективніших способів залучення капіталу є використання для цього інструментів фондового ринку. Відповідно до Закону України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” перелік цінних паперів показує, що для цілей залучення капіталу підприємства малого та середнього бізнесу в Україні, по суті, можуть використовувати лише три види цінних паперів. Це – акції, корпоративні облигації та векселі [1].

Розглянемо детальніше дані види цінних паперів. Акція – це іменний цінний папір, що посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права. Як впливає з цього визначення, акції як інструмент фондового ринку можуть використовуватися для залучення капіталу тільки акціонерними товариствами. Ця обставина значно знижує можливість використання цього інструменту підприємствами малого та середнього бізнесу, оскільки ці підприємства досить рідко бувають акціонерними товариствами. Більше того, останніми роками простежується чітка тенденція щодо зменшення кількості акціонерних товариств в Україні. Дедалі більше акціонерних товариств перереєструються на товариства з обмеженою відповідальністю чи інші види товариств. Це пов'язано в першу чергу зі зростаючими витратами на утримання акціонерних товариств в Україні. До недоліків використання емісії акцій для залучення капіталу можна віднести досить тривалий підготовчий період, пов'язаний із реєстрацією емісії акцій у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку. При цьому виникають витрати на оплату послуг центрального депозитарію, депозитарних установ, витрати на проведення зборів акціонерів, витрати на сплату мит і так далі. Також слід зазначити, що далеко не усі власники підприємств готові до появи нових акціонерів у своїх підприємствах. Плюс тут, на нашу думку, лише один — оскільки акції є пайовим видом цінних паперів, то за залучення капіталу за допомогою акцій не потрібно платити відсотки. Хоча, за наявності прибутку у підприємства треба буде сплачувати дивіденди. Як висновок, можна зазначити, що у сучасних реаліях України акції не є зручним та не дорогим інструментом залучення капіталу підприємствами малого та середнього бізнесу. Облігація – це цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облигації та емітентом, підтверджує обов'язок емітента повернути власникові облигації її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію строк та виплатити дохід за облигацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію. Корпоративні облигації – це іменні облигації, емітентом яких є юридична особа, що здійснює підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку. Як впливає з цього

визначення емітентом облігацій в Україні можуть бути не лише акціонерні товариства, а й інші товариства, наприклад, товариства з обмеженою відповідальністю. Ця обставина розширює коло суб'єктів господарювання, які можуть скористатися даним інструментом фондового ринку для залучення капіталу. Але це, мабуть, є єдиним позитивним моментом використання корпоративних облігацій для залучення капіталу підприємствами малого та середнього бізнесу. До недоліків використання емісії облігацій для залучення капіталу, так само як і у разі емісії акцій, можна віднести досить тривалий підготовчий період, пов'язаний з реєстраційними процедурами емісії облігацій у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку. У таблиці 1 представлені етапи реєстрації корпоративних облігацій в Україні.

При цьому виникають суттєві витрати на оплату послуг центрального депозитарію, депозитарних установ, комісійні витрати інвестиційних фірм, витрати на сплату мит і так далі. Тому корпоративні облігації, як і акції, в більшості випадків не можуть бути оптимальним варіантом залучення капіталу підприємствами малого та середнього бізнесу.

Таблиця 1

Етапи реєстрації корпоративних облігацій в Україні

№ п/п	Найменування етапу реєстрації корпоративних облігацій
1	Прийняття рішення про емісію цінних паперів органом (особою) емітента, уповноваженим приймати таке рішення.
2	Укладення у разі потреби договору з інвестиційною фірмою, що здійснює андеррайтинг та/або діяльність з розміщення з наданням гарантії або діяльність з розміщення без надання гарантії.
3	Подання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку офіційним каналом зв'язку заяви, рішення про емісію цінних паперів і всіх необхідних документів для реєстрації випуску цінних паперів.
4	Реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку випуску цінних паперів та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів.
5	Укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування випусків цінних паперів (за відсутності такого договору).
6	Присвоєння цінним паперам коду ISIN та отримання емітентом коду LEI.
7	Розміщення цінних паперів.

8	Укладення у разі потреби договору про призначення адміністратора за згодою всіх власників облігацій або зборів власників облігацій (якщо такий договір не було укладено раніше).
9	Затвердження результатів емісії цінних паперів органом емітента, уповноваженим приймати таке рішення.
10	Подання Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку офіційним каналом зв'язку заяви і всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів.
11	Реєстрація Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати емісії цінних паперів та видача свідоцтва про реєстрацію випуску цінних паперів.

У законі України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” дуже мало сказано про векселі. Так у статті 28 цього закону міститься лише три речення щодо векселів. Одне з яких дає визначення даного цінного паперу. Вексель – це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов’язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю) [1]. Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у паперовій формі. Особливості видачі та обігу векселів, здійснення операцій з векселями, погашення вексельних зобов’язань та стягнення за векселями визначаються Законом України “Про обіг векселів в Україні” [2].

Проаналізувавши Закон України “Про обіг векселів в Україні” можемо зробити висновок про можливість використання векселів для залучення капіталу малим та середнім бізнесом в Україні. Виходячи із даного закону бачимо, що на використання векселів в Україні накладається певна кількість обмежень. На наш погляд, більшість із цих обмежень є несуттєвими. І за великим рахунком не можуть кардинально завадити підприємствам малого та середнього бізнесу використовувати векселі для залучення капіталу. При цьому є переваги цього виду цінних паперів. Насамперед вексель – це документарний та не емісійний цінний папір. А це означає, що для того, щоб виписати вексель, підприємствам не потрібно нести ніяких додаткових витрат. По суті, всі витрати — це лише купівля бланка векселя в банку. Це величезний плюс для підприємств малого та середнього бізнесу. Також важливим моментом є швидкість. В даному випадку, за наявності бланка векселя в касі підприємства, час на виписку векселя становить не більше десяти хвилин. Важливим моментом при використанні векселів в Україні є можливість фізичних осіб здійснювати операції з векселями (щоправда, розрахунки можуть здійснюватися лише у безготівковому вигляді, але це не є суттєвим обмеженням).

Суттєвішою проблемою, на перший погляд, можуть бути обмеження, викладені у статті 4 Закону України “Про обіг векселів в Україні” (пункти 5, 6,

7 Таблиці 1). Тут йдеться про те, що підприємство не може просто виписати та передати (або продати) вексель, не маючи при цьому заборгованості перед будь-ким за поставлені товари, виконані роботи або надані послуги [2]. Але ці обмеження, на наш погляд, можна обійти умовно розділивши процес використання векселів для залучення позикового капіталу на дві частини: видача векселя підприємством у рахунок існуючої заборгованості та власне продаж векселя з метою отримання позикового капіталу. У таблиці 2 наведено алгоритм даної схеми. Слід зазначити, що для реалізації цього алгоритму однаково успішно підходять як прості, так і переказні векселі. Але для зручності пояснення алгоритму розглянемо варіант із використанням простих векселів.

Таблиця 2

Алгоритм використання векселів для залучення позикового капіталу

№ п/п	Зміст операції із векселем
1.	Видача векселя контрагенту в рахунок існуючої заборгованості за поставлені товари, виконані роботи чи надані послуги.
2.	Викуп власного векселя у контрагента за номінальною вартістю.
3.	Продаж раніше викупленого власного векселя з дисконтом з метою залучення капіталу.
4.	Пред'явлення кредитором векселя до платежу векселедавцю.

Перший етап. Підприємству необхідно виписати і передати вексель будь-якому своєму контрагенту, перед яким підприємство має заборгованість за поставлені товари, виконані роботи або надані послуги. Це може бути будь-яка юридична особа або кілька юридичних осіб. При цьому може бути виписано кілька векселів із зручними для подальшого використання номінальними вартостями. Важливо зазначити, що у початкових договорах, в рахунок заборгованості за якими передаються векселі, має бути прописана можливість погашення заборгованості з використанням векселів. Якщо ж цього немає, то необхідно до цих договорів зробити додаткові угоди, в яких буде передбачено таку можливість. На даному етапі підприємство може ще не знати на яких умовах і на який термін за допомогою цих векселів залучатиме позиковий капітал, тому в векселях як дата оплати можна вказати - «по пред'явленню». Надалі цю дату можна скоригувати шляхом внесення змін до векселя.

Другий етап. Практично відразу свій вексель (або векселі) підприємство викупує у свого контрагента (або контрагентів) за номінальною вартістю. При цьому продавці векселів отримують собі кошти в тому ж обсязі, якби вони їх отримали за своїми початковими договорами, за якими вони постачали товари, виконували роботи, надавали послуги.

На даному етапі слід визначитися — чи потрібна участь професійного учасника ринку капіталу в угоді на купівлю підприємством власного векселя. Це важливе питання, оскільки згідно з частиною 13 статті 36 Закону України

“Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” правочини щодо фінансових інструментів, вчинені без участі (посередництва) інвестиційної фірми є нікчемними. При цьому частина 12 статті 36 того ж Закону наводить список винятків, коли угоди з цінними паперами можуть здійснюватися без обов'язкової участі інвестиційної фірми, як професійного учасника ринку капіталів [1]. Деякі суб'єкти господарювання помилково вважають, що згідно з п. 2 у цій частині Закону, де сказано, що без обов'язкової участі інвестиційної фірми можна купувати та продавати емітенту власні цінні папери, вони можуть купувати та продавати власні векселі. Однак ми вважаємо, що це помилкове судження, оскільки вексель — це не емісійний цінний папір, і відповідно підприємство, видаючи свій вексель за рахунок заборгованості, не є при цьому емітентом даного цінного паперу. Тому при купівлі свого векселя (як і під час продажу) підприємство обов'язково має залучати професійного учасника ринку капіталу до цієї угоди. Найзручнішим варіантом тут є підписання з інвестиційною фірмою договору доручення на купівлю векселя із боку покупця. При цьому інвестиційна фірма повинна мати ліцензію на брокерську діяльність, видану Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Після викупу власного векселя підприємство його не погашає. І відповідно може продати його будь-якій юридичній чи фізичній особі.

Третій етап. Підприємство з дисконтом за посередництва інвестиційної фірми продає свій вексель кредитору (це може бути як юридична, так і фізична особа). При цьому розмір дисконту векселя визначає суму винагороди кредитора, виходячи з терміну на який надаються кошти, і відсоткової ставки даного запозичення. Слід зазначити, що тут можна використати відсотковий вексель замість продажу векселя із дисконтом. По суті це буде теж саме, але продаж векселя з дисконтом більш універсальний спосіб.

Четвертий етап. При настанні терміну повернення коштів власник векселя пред'являє вексель до платежу векселедавцю. При цьому оплата за вексель здійснюється за номінальною вартістю. Відповідно власник векселя повертає свої кошти, а його винагорода при цьому становить величину дисконту, з яким даний вексель було куплено.

Якщо виникає ситуація, за якої векселедавець готовий раніше за обумовлений термін повернути кошти, то сторони повинні вдатися до послуг інвестиційної фірми для укладення договору купівлі-продажу векселя, оскільки при поверненні коштів раніше обумовленого строку зменшується сума винагороди за користування грошима. Це необхідно зробити, оскільки вексель до платежу неможливо пред'явити за вартістю меншою ніж його номінальна вартість, а в даному випадку вартість векселя буде меншою за номінальну вартість.

На наш погляд, даний метод запозичення коштів є швидким, зручним та недорогим для підприємств малого та середнього бізнесу. Важливим моментом є і підвищена захищеність кредитора, тобто власника векселя. У разі, якщо векселедавець відмовляється платити за своїм векселем, то

векселеутримач може вдатися до послуг нотаріуса для здійснення протесту за векселем та за виконавчим написом нотаріуса одразу звернутися до державної виконавчої служби для стягнення боргу, уникаючи при цьому звернення до суду.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України “Про ринки капіталу та організовані товарні ринки” від 23.02.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

2. Закон України “Про обіг векселів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2374-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2374-14#Text>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

Петров Віктор Олегович, студент гр. ФБСдб-22-1м факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Проблема фінансового забезпечення розвитку територій стоїть фактично перед усіма країнами. Суть її в тому, що адміністративно-територіальні утворення мають неоднаковий природний і фінансовий потенціали (зокрема, податкову базу). Як переконує досвід розвинутих країн, фінансові проблеми регіонів розв’язуються шляхом реформування всієї системи місцевих бюджетів і міжбюджетних відносин. Метою такого реформування є створення надійної, раціональної системи фінансових відносин між різними рівнями держави.

Ефективне функціонування органів місцевого самоврядування передбачає їх широку автономію (децентралізацію) в межах своєї компетенції, порядку її здійснення і необхідних для цього коштів. Як зазначається у Європейській хартії місцевого самоврядування, яку ратифікувала і Україна, “органи місцевого самоврядування мають право у рамках національної економічної політики на свої власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування повинен відповідати функціям, передбаченим конституцією або законом”.

Міжбюджетні відносини в Україні є однією з визначальних складових бюджетного процесу, важливим інструментом удосконалення фінансових відносин між центральними та місцевими органами влади, визначальним чинником економічної та політичної стабільності в Україні. Реформування системи міжбюджетних відносин є однією з ключових проблем процесів трансформації української економіки. Вирішення проблеми нормативно-правового забезпечення міжбюджетних відносин відбувається в контексті

удосконалення державного регулювання, яке у своїй суті повинно відповідати критеріям не лише економічної, але й соціальної ефективності. Однак говорити сьогодні про вдосконалення регулювання міжбюджетних відносин в Україні без посилення правової складової цього процесу є недоречним.

Варто зауважити, що Конституція України визначила і гарантувала правовий статус місцевого самоврядування; зобов'язує місцеві державні адміністрації забезпечувати підготовку виконання відповідних обласних і районних бюджетів, звітуватися про їх виконання, а також взаємодіяти з органами місцевого самоврядування та реалізовувати делеговані відповідними радами повноваження; визначила склад представницьких органів та принципи їх обрання; визначила матеріальну та фінансову основу місцевого самоврядування, предмети відання і повноваження місцевого самоврядування, а також можливість надання органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів державної влади з фінансуванням їх державою; надала право органам місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймати рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Особливе значення має розуміння сутності понятійного апарату в законотворчій діяльності, бо відсутність чіткого визначення понять призводить до плутанини у вітчизняному законодавстві та викликає різні проблеми під час застосування норм закону на практиці.

Аналізуючи бюджетне законодавство України, фінансово-правову та економічну наукову літературу щодо міжбюджетних відносин, необхідно зазначити, що на сьогодні потребують визначення, уточнення змісту та розмежування сутності такі наукові категорії і поняття, як «міжбюджетні відносини», «правове регулювання міжбюджетних відносин», «міжбюджетне регулювання», «бюджетне регулювання», «трансферти», «дотації», «субсидії», «субвенції» тощо.

В економічній та правовій літературі відсутнє однозначне визначення сутності міжбюджетних відносин, а дефініції, що містяться в наукових працях і нормативно-правових актах, характеризують різні аспекти таких відносин.

Аналізуючи нормативно-правові акти, потрібно зазначити, що тлумачення поняття «міжбюджетні відносини» подано лише в Бюджетному кодексі України та проєкті Концепції реформування міжбюджетних відносин, яка до цього часу не схвалена Верховною Радою України.

Так, відповідно до статті 81 Бюджетного кодексу України міжбюджетні відносини – це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України [1].

Немає однозначного визначення поняття «міжбюджетні відносини» і в науковій літературі. У західній науці замість терміну «міжбюджетні відносини» досить часто використовується поняття «внутрішні міжбюджетні фінансові відносини» або «міжрівневі фіскальні зв'язки». На думку західних

учених, сутність цих понять найбільш повно розкриває суб'єктно-об'єктний аспект взаємних контактів у бюджетній сфері між різними рівнями влади [2, с. 32].

Зважаючи на те, що міжбюджетні відносини – категорія економічна, закономірним є той факт, що її сутність найбільш ґрунтовно розкрита вченими-фінансистами: І.О. Луніною, М.Д. Лилик, С.І. Юрієм, О.П. Кириленко, В.І. Кравченком, В.І. Малько, Н. Бак, Н.Б. Каун, В.М. Опаріним, К.В. Павлюк тощо.

Так, за визначенням В.М. Опаріна, В.І. Малько, С.Л. Кондратюка, «міжбюджетні відносини – це внутрішні міжбюджетні потоки, які відображають перерозподіл доходів і видатків між бюджетами» [3, с. 17]. Визначення правильне, однак у ньому не конкретизовано, між якими бюджетами формуються зазначені вище внутрішні міжбюджетні потоки.

А.Б. Ісмаїлов трактує так це поняття: «міжбюджетні відносини – це взаємовідносини, що виникають між органами державної влади та місцевого самоврядування, а також між органами місцевого самоврядування щодо розподілу функцій, повноважень та сфер відповідальності у здійсненні видатків та формуванні доходів» [4, с. 28]. О.Б. Каун визначає міжбюджетні відносини як відносини, що склалися між органами державної влади та органами місцевого самоврядування щодо здійснення сукупних державних видатків і формування доходів бюджетів [2, с. 31]. З такими визначеннями можна погодитися, проте у них не враховано досить важливі аспекти: необхідність здійснення фінансової підтримки регіонів і контролю за використанням наданих державою коштів.

В. Кравченко зазначає, що міжбюджетні відносини – це форма взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, а також між місцевими бюджетами та Державним бюджетом України [5, с. 257]. При цьому, на його думку, поняття «міжбюджетні відносини» має ряд аспектів, а саме – це відносини: 1) між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо розподілу функцій, компетенції та сфер відповідальності у сфері надання управлінських, державних і громадських послуг; 2) між вказаними органами щодо розподілу фінансових ресурсів публічного сектора, зокрема, щодо розподілу бюджетних видатків і доходів; 3) між уже названими органами державної влади і місцевого самоврядування щодо розподілу фіскальних повноважень, щодо встановлення податків, зборів і платежів, а також політичної відповідальності за такі дії; 4) між центральним і місцевими органами виконавчої влади і місцевого самоврядування у сфері перерозподілу фінансових ресурсів або у так званій сфері фінансового вирівнювання; 5) між органами державної влади і місцевого самоврядування щодо виконання останніми делегованих повноважень органів виконавчої влади; 6) щодо розподілу функцій та повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері здійснення фінансового контролю; 7) що виникають по горизонталі між органами місцевого самоврядування.

Досить широко сутність міжбюджетних відносин визначає Н. Бак, а саме: міжбюджетні відносини – це зв'язки, що виникають між різними територіальними громадами, їхніми об'єднаннями і суспільством загалом в основі управлінських органів у процесі використання обмежених бюджетних ресурсів, а також в організації, розподілі та реалізації внутрішніх щодо бюджетної системи потоків коштів. Автор розглядає поняття «міжбюджетні відносини» з урахуванням структури бюджетної системи, що є досить позитивним.

І.О. Луніна трактує міжбюджетні відносини як систему взаємовідносин між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо розподілу повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, видаткових зобов'язань і дохідних джерел між бюджетами різних рівнів.

О.П. Кириленко стверджує, що основою міжбюджетних відносин є розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи, проведене відповідно до розподілу повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Дещо відрізняються від зазначених визначень тлумачення змісту міжбюджетних відносин авторами О.Р. Романенком та О.Я. Лилик, які вказують на досить важливий аспект їхнього функціонування – необхідність правового регулювання. Так, О.Р. Романенко визначає міжбюджетні відносини як відносини між державою, Автономною Республікою Крим і місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України.

О.Я. Лилик під дефініцією «міжбюджетні відносини» розуміє як фінансові відносини між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування різних рівнів, органами самоорганізації населення щодо розподілу функцій, сфер відповідальності, компетенції, видатків і доходів, так і відносини в системі фінансового вирівнювання на усіх стадіях бюджетного процесу, правове поле для яких визначається вищим законодавчим органом влади [6, с. 3].

Таким чином, незважаючи на те, що значна група вчених-фінансистів, визначаючи сутність міжбюджетних відносин, зосереджує свою увагу на різних аспектах спрямованості їхньої дії, в цілому погоджуючись з тим, що це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням, ними не враховуються ряд важливих аспектів: 1) необхідність правового регулювання міжбюджетних відносин; 2) кінцева мета їхнього здійснення; 3) доцільність запровадження контролю за ефективним використанням коштів органами місцевої влади тощо.

Тому велике значення для аналізу правових аспектів бюджетної діяльності, у т.ч. правового регулювання міжбюджетних відносин, мають праці вітчизняних учених-юристів: Л.К. Воронової, Н.Б. Кучерявенка, О.А. Музики, Н.К. Заверухи, С.Т. Кадькаленка, О.О. Майданника, Н.Ю. Пришви,

І.А. Сікорської, А.А. Нечай, а також російських учених: М.А. Баскакової, М.В. Романовського, О.В. Врубльовської, Н.І. Хімічевої, Ю.А. Крохіної, М.В. Карасевич, Е.А. Алісова, Н.Б. Селюкова.

Необхідно зазначити, що більшість учених-юристів зосереджують увагу на визначенні сутності понять «фінансові правовідносини» та «бюджетні правовідносини» і лише незначна кількість науковців присвячують свої дослідження окремим аспектам формування міжбюджетних відносин, у тому числі визначенню їхнього змісту.

Так, на думку О. Музики, міжбюджетні відносини – це зв'язок між державою, АР Крим і бюджетами місцевого самоврядування, які мають суб'єктивні права й юридичні обов'язки щодо розмежування та закріплення бюджетних повноважень, дотримання прав, обов'язків і відповідальності певних органів у процесі забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами [7, с. 243]. Незважаючи на досить громіздке тлумачення даної категорії (що не завжди доцільно), у ньому відображено основні аспекти дії міжбюджетних відносин. Автор не погоджується з трактуванням сутності поняття «міжбюджетні відносини», поданим у Бюджетному кодексі України, а також із думкою більшості вчених, які тлумачать міжбюджетні відносини як відносини між державою, Автономною Республікою Крим і місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України. О. Музика підкреслює, що в цьому визначенні допущена тавтологія, бо міжбюджетні відносини – це не що інше, як зв'язок між органами державної та місцевої влади і місцевого самоврядування у фінансовій сфері щодо розмежування та закріплення бюджетних повноважень, розподілу, перерозподілу бюджетних коштів тощо. Однак Великий тлумачний словник сучасної української мови подає відносини як «стосунки, зв'язки, взаємини між ким (чим)-небудь», тому заміна слова «відносини» на «зв'язок», на нашу думку, фактично нічого не змінює в змісті зазначеного вище поняття.

О. Заверуха, розкриваючи сутність поняття «міжбюджетні відносини» та проблеми їхнього правового регулювання, визначає його так: «міжбюджетними відносинами є сукупність фінансових відносин, які виникають між місцевими бюджетами, а також між останніми і державним бюджетом». У цьому трактуванні автор не виділяє основні складові системи міжбюджетних відносин (під складовими системи міжбюджетних відносин вчені розуміють модель поділу між центральною, регіональною і місцевою владами функцій та завдань; поділ між цими владами фіскальних повноважень і доходів; організацію фінансування повноважень, що передаються від одного рівня влади до іншого по вертикалі; організацію процесу збалансування видатків і доходів бюджетів, що, зокрема, передбачає: вирівнювання як видатків, так і доходів бюджетів по вертикалі і горизонталі; обов'язкову стандартизацію центральною владою видатків усіх бюджетів у найбільш

важливих сферах; порядок і механізм передачі фінансових ресурсів від бюджетів одного рівня до бюджетів іншого рівня; порядок і організацію контролю центральною державною владою законності, а нерідко і доцільності використання коштів місцевих бюджетів).

Як уже зазначалося, вчені-юристи, виходячи із фінансово-правової доктрини, називають міжбюджетні відносини міжбюджетними правовідносинами, підкреслюючи важливість їхнього правового регулювання, оскільки для виявлення та усунення правових колізій у бюджетному законодавстві велику роль відіграє знання та усвідомлення правових норм, що регулюють питання функціонування бюджетної системи, у т. ч. взаємовідносини між бюджетами різних рівнів. Так, Л.К. Воронова, підкреслюючи актуальність дослідження даної проблеми, зазначає, що тепер питання бюджету, як державного так і бюджету місцевого рівня, цікавлять усі верстви населення [8, с. 3]. Проте в юридичній літературі відсутнє однозначне тлумачення змісту правового регулювання міжбюджетних відносин. На нашу думку, правове регулювання міжбюджетних відносин – це сукупність заходів як державних, так і місцевих органів влади щодо регламентування та удосконалення перерозподільних процесів, що відбуваються в бюджетній сфері, спрямованих на забезпечення фінансової стійкості територіально-адміністративних одиниць і збалансування всіх ланок бюджетної системи.

Таким чином, на нашу думку, міжбюджетні правовідносини – це урегульовані нормами права відносини між державними і місцевими органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо формування доходів і витрат бюджетів різних рівнів, розподілу та перерозподілу коштів на усіх стадіях бюджетного процесу, спрямованих на забезпечення вертикального та горизонтального бюджетного вирівнювання та фінансову підтримку регіонів, закріплення відповідальності та контролю за використанням фінансових ресурсів відповідно до законодавчого розмежування повноважень і компетенції у фінансовій сфері.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. - № 50 (№ 50-51). - Ст. 572.
2. Каун О.Б. Концептуальні засади формування механізму міжбюджетних відносин в Україні // Фінанси України. – 2001. – № 6. – С. 31–38.
3. Опарін В.М., Малько В.І., Кондратюк С.Я. Бюджетна система: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисциплін. – К.: КНЕУ. – С. 17.
4. Ісмаїлов А.Б. Міжбюджетні відносини та напрями їх удосконалення // Фінанси України. – № 6. – 2004. – С. 27–32.
5. Місцеві фінанси України: Навч. посібник. – К.: Т-во „Знання”, КОО. – 487 с.

6. Лилик О.Я. Становлення та розвиток міжбюджетних відносин в Україні: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2002. – 16 с.
7. Музика О.А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством: Монографія. – К.: Атака, 2004. – 344 с.
8. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України / В.І. Антипов, Н. В. Воротіна та інші / За ред. П.В. Мельника. – К., 2003. – 416с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

Пилипенко Олександр, здобувач 1 року навчання III (освітньо-наукового) рівня Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Голова Адвокатського об'єднання «ДСА ГРУП»
Orcid 0009-0000-6711-0923

науковий керівник **Кошарновська Світлана Леонідівна**, к.ю.н. доц. кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

На початку третього тисячоліття міжнародне співтовариство, в особі держав-учасниць Організації Об'єднаних Націй, було надзвичайно стурбованим серйозністю породжуваних корупцією проблем. Розуміючи, що корупція це надзвичайно глобальна проблема людства, що впливає на суспільство і економіку всіх країн та ставить під загрозу їх сталий розвиток в цілому, було вирішено створити перший глобальний юридично значимий документ, що спрямований проти корупції.

Так, з метою ефективного запобігання корупції та боротьби з нею на глобальному рівні, Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 31.10.2003 прийнято Конвенцію ООН проти корупції (UNCAC – United Nations Convention against Corruption), яку підписали всі країни-члени організації. Згадана Конвенція ратифікована Україною у 2006 році та набрала чинності для України лише з 01.01.2010.

Як відомо, корупція є однією із найнебезпечніших загроз правам людини, демократії, правопорядку, чесності та соціальній справедливості, вона перешкоджає економічному розвитку та загрожує належному і справедливому функціонуванню країн, має негативні фінансові наслідки для громадян, компаній і держав, а також для міжнародних установ[1].

Так, у 2003 році світова спільнота юридично закріпила обов'язок держав-учасниць захищати осіб, які повідомляють про корупцію, від несправедливого поводження (ст. 33 Конвенцію ООН проти корупції).

Після ратифікації Україною вказаної Конвенції ООН, а саме 26.10.2014, набрав чинності Закон України «Про запобігання корупції», де вперше було закріплене поняття «викривач». «Викривач - фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання»[2].

Таким чином у національному законодавстві були закріплені права та гарантії захисту працівників, які діють в суспільних інтересах, викривати корупцію у своїх установах. Тобто, держава декларує, що свідомі працівники, які викривають інформацію про корупцію чи її можливі прояви, відіграють важливу роль у викритті корупції.

Однак постає питання: «на який захист від дискримінації та помсти можуть розраховувати працівники, які виступають в інтересах суспільства?».

Відповідно до вимог, викладених у ст. 33 Конвенцію ООН проти корупції, Закон України «Про запобігання корупції» містить Розділ VIII «Захист викривачів», згідно до якого викривачі, їх близькі особи перебувають під захистом держави.

Так як викривач корупції тісно пов'язаний з трудовими правами, на відміну від заявника, у ст. 53-4 Закону України «Про запобігання корупції» передбачений обов'язок держави захищати трудові права викривача та його близьких осіб. Серед таких гарантій: заборона на відмову у прийнятті на роботу; заборона на звільнення чи примушення до звільнення; заборона на притягнення до дисциплінарної відповідальності та заборона на інші негативні заходи впливу (переведення, атестація, зміна умов праці, відмова у призначенні на вищу посаду, зменшення заробітної плати тощо).

І тільки у 2020 році до Кодексу законів про працю України, а саме до ст. 32 додано частину шосту такого змісту: «Працівник, який повідомив про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», вчинених іншою особою, не може бути звільнений чи змушений до звільнення, притягнутий до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з таким повідомленням або підданий іншим негативним заходам впливу, або загрози таких заходів впливу. Викривачі корупції користуються також іншими правами та гарантіями захисту, встановленими Законом України «Про запобігання корупції»[3].

Станом на 10.10.2023 Конвенцію ООН проти корупції ратифікували 190 країн[4], чим підтверджується не аби яка вагомість викладеної у Конвенції

антикорупційній програмі, у тому числі щодо захисту працівників, які викривають інформацію про корупцію.

У 2022 році Україна отримала 33 бали зі 100 можливих за Індексом сприйняття корупції (ІСЦ)[5]. А враховуючи, що Україна зараз перебуває в умовах війни і негативні наслідки корупції в нашій країні за таких умов множаться, антикорупційна політика має бути одним із пріоритетів держави, як станом на зараз так і на післявоєнну відбудову. Ефективне впровадження антикорупційних механізмів, гарантій і практики в усіх сферах життя держави допоможуть у якнайшвидшій перемозі та відродженні України після перемоги.

Захист трудових прав викривачів є додатковим та важливим інструментом для боротьби з корупцією.

Нажаль, інститут викривачів в нашій країні розвинутий не на достатньому рівні. Згідно аналітичних відомостей Національного агентства з питань запобігання корупції за увесь час надійшло тільки 8 повідомлень викривачів та 637 повідомлень заявників[6]. Однак, результати повідомлень викривачів досить гучні та ефективні, про що свідчать і звіти правоохоронних органів, де згадується про найбільший хабар у 5 млн доларів, який мав бути переданий керівникам антикорупційних органів за закриття кримінального провадження, однак справа була розкрита завдяки повідомленню викривача.

Викладене свідчить, що заявники, це ті люди, які повідомляють про корупцію, але про яку їм стало відомо не у зв'язку з їх трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, як того вимагає статус викривача, відчують себе захищеними, так як у них немає залежності від осіб, які вчиняють корупційні правопорушення, про яких іде мова у їх повідомленні. І як наслідок, набагато більше повідомлень саме від заявників. Але повідомлення від викривачів мають вагоме значення, і як показує практика, - значний результат у боротьбі з корупцією, і про це повідомляють антикорупційні органи у своїх повідомленнях, серед яких і Національне антикорупційне бюро України[7].

Корупція є однією із найнебезпечніших загроз правам людини та має безпосередній вплив на економіку країни, тому що перешкоджає її економічному розвитку. Але не дивлячись на це, корупція існує і в найрозвиненіших демократичних країнах світу, де вона також створює гальмівний ефект економічному прогресу.

До наслідків корупції, що впливають на економічний прогрес країни належать наступні:

- тіньова економіка, і як наслідок – зменшення надходжень до бюджету та, як похідне, не виконання бюджетних зобов'язань;
- наявність недобросовісної конкуренції та, як наслідок, підвищення цін, що спричиняє зниження ефективності ринку;
- не ефективне використання бюджетних коштів, що сприяє утворенню бюджетних проблем;
- підвищення цін за рахунок врахування «корупційних витрат».

- втрата іміджу країни на міжнародному рівні та, як наслідок, її непривабливість у світовому співтоваристві для інвестицій;
- комерціалізація влади, яка виражається в купівлі-продажі ефективності підприємств, що супроводжується зниженням їхніх середньоголузових витрат і виходом цих підприємств із легальної економіки[8, с. 48].

Слід звернути увагу на те, що перше місце серед корупційних ризиків не випадково посідає недоброчесність поведінки державних службовців[9].

З огляду на зазначене вище, можна констатувати факт про те, що всі наслідки корупції призводять до ненадходжень до бюджету коштів, що сприяє зростанню дефіциту бюджету. Відтак, протидія корупції є однією з головних проблем сучасного суспільства, так як корупція є основною загрозою до економічного зростання країни та її соціально-економічного розвитку, а тому таке явище негативно впливає на якість життя всього населення.

Таким чином, викривачі відіграють дуже важливу роль у боротьбі з корупцією, тому вони не мають сумніватися у належному їх захисті з боку держави. Дуже важливо, щоб викривачі не сумнівалися у захисті їх трудових прав, мали безпеку, та винагороду за повідомлення про корупційний злочин. Лише тоді викривачі не боятимуться говорити правду, кількість їх зросте, а антикорупційна програма країни буде успішною. Знання, це найбільша зброя у боротьбі з корупцією, а боротьба з корупцією – це дуже важливий вектор для держави, тим більше для країни, що знаходиться в умовах війни.

Список використаних джерел та літератури

1. Корупційні ризики в діяльності державних службовців: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.04.2011 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11>
2. Про запобігання корупції. Верховна Рада України. Закон України від 14.10.2014, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv#n2>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про запобігання корупції". Верховна Рада України. Закон України від 04.03.2020 № 524-IX, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-20#doc_info
4. Офіційна інтернет сторінка Організації Об'єднаних Націй, URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/uncac.html>
5. Офіційна інтернет сторінка міжнародного інтернет-видання «Transparency International», Індекс сприйняття корупції, 2022, URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/ukr>
6. Офіційна інтернет сторінка Національного агентства з питань запобігання корупції, Єдиний портал повідомлень викривачів, URL: <https://whistleblowers.nazk.gov.ua/#/analitica>
7. Офіційна інтернет сторінка Національного антикорупційного бюро України, викривач, URL: <https://nabu.gov.ua/tags/vykrivachi/>

8. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження/керівник авт. кол. І.О. Рєвак. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
9. Корупційні ризики в діяльності державних службовців: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 12.04.2011, URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0026323-11>

АВТОРСЬКЕ ПРАВО У СФЕРІ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

ПИШНЕНКО Юлія, Здобувач вищої освіти
ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**,
к. ю. н. доцент кафедри правового
регулювання економіки Харківський
національний економічний університет ім.
С. Кузнеця

Сучасне мистецтво є цікавим та складним явищем, якому притаманні великий вплив технологій, швидкий розвиток та значні прибутки. На сьогодні творчість може приносити митцєві вигоду, а мистецтво стає все більш доступним для кожного, хто відчуває потребу творити.

Сучасні майданчики для творчості є відкритими, часто безоплатними, вони допомагають новим авторам знайти свою аудиторію і стати популярними. Така тенденція прослідковується майже в усіх галузях творчості, що стало поштовхом для їх стрімкого розвитку та піднесення.

Звичайно, найбільший вплив на цей процес має мережа Інтернет, яка надає доступ до широких можливостей зі створення та просування творів серед споживачів контенту. Інтернет швидко робить талановитих людей багатими і популярними, проте так само швидко змушує забути вчорашніх кумирів.

Однак для розвитку мистецтва та сучасної культури вказані процеси є вигідними, адже сприяють появі нових видів мистецтва та розвитку культури і творчості загалом, а також залучають кошти.

Такі реалії зумовлюють появу нових досить нетипових об'єктів авторського права, які іноді опиняються поза правовим регулюванням або на межі порушення авторського та суміжних прав.

Завдяки технологічному і технічному розвитку творчість є більш доступною, мистецтво стає прерогативою не лише професійних митців, а й звичайних талановитих людей. Це сприяє виникненню нових цікавих видів творів, правовий статус яких іноді досить складно визначити [1].

Метою роботи є дослідження різних аспектів авторського права, яке регулює твори сучасного мистецтва.

Сучасне мистецтво характеризується різноманітністю форм і жанрів, використанням нових технологій і матеріалів. Ці особливості створюють певні проблеми у сфері авторського права, зокрема:

Складність визначення авторства творів сучасного мистецтва. У деяких випадках може бути складно визначити, хто є автором твору сучасного мистецтва. Це пов'язано з тим, що твори сучасного мистецтва часто є колективними, тобто створюються за участю кількох осіб; твори сучасного мистецтва можуть бути створені за допомогою нових технологій, які дозволяють автоматично створювати нові твори на основі існуючих.

Закон України «Про авторське право та суміжні права» є основним актом в Україні, що регулює дану сферу. Відповідно до ст. 1 цього автором вважається фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір. Твір у цьому значенні сприймається як оригінальне творіння автора у будь-якій зі сфер діяльності [2]. Отже, можна зробити висновок, що інноваційні технології не можуть бути суб'єктом авторського права, оскільки вони не є фізичними особами.

Проблема захисту прав авторів творів, створених за допомогою нових технологій. Твори, створені за допомогою нових технологій, можуть бути легко відтворені та поширені без згоди автора. Це створює проблеми для захисту прав авторів таких творів, оскільки їхні твори можуть бути поширені без їхньої відома та без отримання ними будь-якої винагороди.

Проблема захисту прав авторів творів, які є об'єктами інтелектуальної власності інших осіб. Твори сучасного мистецтва часто використовують об'єкти інтелектуальної власності інших осіб, наприклад, музику, тексти, зображення. У таких випадках необхідно отримати дозвіл від власника прав на використання таких об'єктів.

Для вирішення актуальних проблем захисту авторських прав у сучасному світі необхідно провести низку різних заходів не тільки на державному рівні, а й на рівні обізнаності громадян нашої країни. Вони допоможуть усунути певні розбіжності та конфлікти між сторонами, які будуть намагатися привернути увагу та привести докази щодо своєї правоти.

Якщо говорити саме за способи захисту, можна привести в приклад роботу Б.М.Криволапова та Н.В.Тесленка «Порушення авторського права як актуальна проблема України», в якій є дуже влучне зауваження, що «основна мета цивільно-правової відповідальності полягає не у покаранні за порушення встановленого правопорядку, а у відшкодуванні заподіяних збитків» [3].

Для захисту авторських прав у сфері сучасного мистецтва автори та інші власники авторських прав можуть використовувати такі заходи:

Реєстрація твору. Реєстрація твору є важливою для захисту авторських прав, оскільки вона створює презумпцію авторства твору. Твори сучасного мистецтва можуть бути зареєстровані у Державному реєстрі авторських прав.

Використання технологій захисту авторських прав. Технології захисту авторських прав можуть допомогти захистити твори від незаконного

відтворення та поширення. До таких технологій відносяться цифрові водяні знаки, DRM-технології та інші.

Укладення договорів про передачу прав на використання творів. Договір про передачу прав на використання твору є важливим інструментом для захисту авторських прав. Договір повинен бути укладений у письмовій формі і містити всі необхідні умови, зокрема, умови щодо використання твору, розмір винагороди за використання твору та інші.

Вдосконалення законодавства у сфері авторського права. - вдосконалення законодавства у сфері авторського права може допомогти врегулювати деякі проблеми захисту авторських прав, наприклад, проблему визначення авторства творів, створених за допомогою нових технологій;

Підвищення обізнаності громадськості про авторське право. - підвищення обізнаності громадськості про авторське право може допомогти попередити порушення авторських прав. «Свобода інформації», незалежно від кордонів, є невід'ємною частиною фундаментального права на свободу вираження поглядів, закріпленого в Стаття 19 Загальної декларації прав людини, та інші міжнародні документи. Це основне право людини - право бути обізнаним та добросовісно використовувати об'єкти авторського права[4].

Для забезпечення належного захисту авторських прав у сфері сучасного мистецтва необхідно вдосконалити законодавство у цій сфері. Для захисту авторських прав у сфері сучасного мистецтва автори та інші власники авторських прав можуть використовувати такі заходи:

Врегулювання питань визначення авторства творів сучасного мистецтва, створених колективно. Законодавство має передбачати механізми визначення авторства таких творів, які б були справедливими та ефективними. Наприклад, це може бути закріплення принципу рівного авторства для всіх учасників колективного твору або встановлення процедури визначення авторства твору в цілому, якщо неможливо визначити авторство окремих елементів твору.

Врегулювання питань захисту прав авторів творів, створених за допомогою нових технологій. Термін «штучний інтелект» досить новий для українського законодавства. Тому на сьогодні є проблеми із чітким правовим визначенням та регулюванням цього поняття. Аналіз положень внутрішнього законодавства України свідчить про існування низки питань, пов'язаних із правовим статусом авторських прав на твори, створені за допомогою ШІ[5].

Врегулювання питань захисту прав авторів творів, які є об'єктами інтелектуальної власності інших осіб. Законодавство має передбачати механізми отримання дозволу на використання таких об'єктів, які б були зручними та доступними для авторів творів сучасного мистецтва. Наприклад, це може бути запровадження електронної системи видачі дозволів на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки: авторське право є важливим інструментом, який захищає права творців та сприяє розвитку науки, літератури та мистецтва; У сфері сучасного мистецтва

авторське право стикається з новими викликами, пов'язаними з розвитком нових технологій та змінами в соціальних та економічних відносинах; Для забезпечення належного захисту авторських прав у сфері сучасного мистецтва необхідно вдосконалити законодавство у цій сфері; Законодавство має передбачати механізми вирішення таких проблем, як складність визначення авторства творів сучасного мистецтва, проблема захисту прав авторів творів, створених за допомогою нових технологій, та права авторів творів, які є об'єктами інтелектуальної власності інших осіб.

Крім того, для забезпечення належного захисту авторських прав у сфері сучасного мистецтва необхідно також підвищувати обізнаність громадськості про авторське право та розвивати механізми судового захисту авторських прав.

Виконання цих заходів допоможе забезпечити належний захист авторських прав у сфері сучасного мистецтва та сприятиме розвитку цієї сфери.

Список використаних джерел:

1. Улітіна О. Г. Особливості охорони авторського права на деякі види творів сучасного мистецтва. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2021. № 5. С. 36—42.

2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX : станом на 15 квітн. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

3. Криволапов Б.М., Тесленко Н.В. Порушення авторського права як актуальна проблема для України. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 124 (1). С. 85–93.

4. Дженіс Д. Г. Чи це взагалі право? Авторське право та наукове видання [Електронний ресурс] / Джин Говеас Дженіс // International Science Councils – Режим доступу до ресурсу: <https://council.science/uk/current/blog/copyright-and-scholarly-publishing/>.

5. Чи можуть твори, створені за допомогою ШІ, розраховувати на авторське право? [Електронний ресурс] // Юридична Газета Online – Режим доступу до ресурсу: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/chi-mozhut-tvori-stvoreni-za-dopomogoyu-shi-rozrahovuvati-na-avtorske-pravo.html>.

СМЕРТНА КАРА В УКРАЇНІ

Півторацька Аліна Віталіївна, студентка 1 курсу, факультету Економіки і права, спеціальність 6.081.010 Правове регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

28 грудня 1960 року було прийнято і введено в дію 1 квітня 1961 року смертну кару як покарання. Видом страти в новітній Україні був розстріл.

Смертна кара (страта) – це позбавлення життя людини, що скоїла певний злочин. Смертну кару здійснюють на підставі рішення органу державної влади. Ця процедура вимагає довготривалого судового процесу. Людина, яка чекає на страту перебуває в так званій «камері смертників».

Страда доволі довго була в Україні. Проте вступивши у Раду Європи Україна скасувала смертну кару, адже таке покарання є неприпустимим для країн-членів цієї організації. Та згодом Конституційний суд України розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України, який було прийнято 28 грудня 1960 року і введено в дію 1 квітня 1961 року, в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання. Та установив, що страда суперечить Конституції України, положення статті 24 Кримінального кодексу України про застосування смертної кари як виняткової міри покарання за особливо тяжкі злочини. Але згідно з статтею 27 Конституції України Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Тому застосування смертної кари як виняткової міри покарання потрібно розцінювати як "свавільне позбавлення людини її права на життя". Також Глава Адміністрації Президента України в листі до Конституційного Суду України зауважив, що Конституція України не містить безпосередніх застережень щодо застосування чи незастосування такого покарання, як смертна кара. Тому вирішення порушеного в конституційному поданні питання залежить від "системного з'ясування конституційного змісту положень, зокрема, статей 3, 27, 28, частини третьої статті 63 та статті 64 Конституції України".

Після проголошення незалежності України була значно звужена сфера застосування смертної кари. Законом України від 17 червня 1992 року було скасовано страту за шпигунство, зраду Батьківщини, дій, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ, бандитизму, порушення правил про валютні операції, виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів, згвалтування, розкрадання державного або громадського майна в особливо великих розмірах. Проте остаточно Верховна Рада України вилучила поняття про «смертну кару» та внесла зміни до Кримінального кодексу України зі списку кримінальних покарань у 2000 році.

Смертна кара викликала в мене багато питань, таких як: «Чи допоможе вона позбавитися злочинності?», «Справедлива відплата або невинувата жорстокість суспільства?», «Добро це чи зло?». Та в мене з'явилося декілька аргументів щодо цього, наприклад:

1. Смертна кара не усуває соціальні корені найтяжчих злочинів. Навпаки, жорстока та кривава атмосфера в суспільстві та легалізація державою смертної кари лише створять нові передумови та сприятливі умови для більш жажливих та жорстоких злочинів. Як говорив класик кримінального права Чезаре Беккарія, «чим більше жорстокими стають покарання, тим більше озлоблюються душі людей»
2. Через судові помилки можуть постраждати невинні. Наприклад, у Венеціанській республіці в період Відродження був засуджений пекар, якого застали з ножем біля тіла вбитого чоловіка. Приреченого стратили, а невимовність його була доведена після виконання вироку. З того часу, доки існувала Венеціанська республіка, перед початком кожного суддівського засідання спеціальний глашатай нагадував суддям вголос: «Пам'ятай про пекаря».
3. Морально сумнівна практика. Багато хто вважає смертну кару аморальною та такою, що порушує права людини. Це жорстоке та незворотне покарання, яке також має негативний вплив на суспільство в цілому.

Тому моє ставлення до смертної кари є негативним. Адже це холоднокровно, жорстоко, негуманно, За часту страту робили через те, що люди виступали проти правління, зрозуміло, що владі це не подобалось і в такий спосіб вона змушувала людей мовчати, що було досить нелюдяно. Достатньо багато людей припускались помилок, за які були покаранні. Я розумію, що помилки бувають неприпустимі, але це не дає змогу забирати життя в людини. Доволі добре, що знайшли альтернативу таку як довічне ув'язнення, адже так людина, яка справді скоїла злочин може відповісти за свої вчинки.

Використані джерела:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

<https://chas.news/current/istoriya-smertnoi-kari-za-scho-zasudzhuyut-i-de-dosi-zastosovuyut>

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ

ПОГОРСЛОВ Владлен, Здобувач вищої освіти ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса** к. ю. н. доцент кафедри правового регулювання економіки Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Протягом тривалого часу дослідники теорії права стверджували, що закони покликані регулювати взаємовідносини між людьми. Однак розвиток технічного прогресу закликає нас переглянути свої погляди на дане питання. Поява такого терміну як «штучний інтелект» (надалі – ШІ) змусила перебудовувати систему авторського права у всьому світі, оскільки необхідно відмежовувати роботи робота від людських досягнень, а отже дане питання є актуальним для дослідження.

Для початку необхідно з'ясувати, що це за поняття. Визначення можемо побачити у рекомендаціях ОЕСР стосовно регулювання ШІ від 2019 року. Відповідно до них, це універсальна технологія, мета якої поліпшити благополуччя та добробут людей, сприяти глобальній економічній діяльності, підвищувати рівень інновацій та продуктивності, а також допомагати вирішувати виклики [1]. За загальним розумінням визначення даного терміну – це машинна система, яка містить певну базу даних або вільний вихід до інтернету та на основі цього швидко генерує відповіді на запитання.

На національному рівні ми поки не маємо достатньої кількості судової практики, аби зробити чіткий висновок стосовно даної теми. Однак згідно з рішенням Суду Європейського союзу у справі C-128/11 від 12 липня 2012 року, авторське право може бути надане комп'ютерній програмі, яку створив штучний інтелект. Згідно із Законом про авторське право та суміжні права Європейського Союзу, вважається, що автором комп'ютерної програми є фізична особа, яка створила програму, а не сам штучний інтелект [2]. Оскільки наразі Україна перебуває у стані активної євроінтеграції – нам варто прислуховуватись до їхньої практики та намагатись імплементувати її у наше законодавство. Закон України «Про авторське право та суміжні права» є основним актом в Україні, що регулює дану сферу. Відповідно до ст. 1 цього закону автором є фізична особа, що своєю творчою діяльністю створила твір. Твір у цьому значенні сприймається як оригінальне творіння автора у будь-якій

зі сфер діяльності [3]. Із цього можемо зробити висновок, що ШІ як такий не може бути суб'єктом авторського права, оскільки він не є фізичною особою.

Водночас Україна ратифікувала Конвенцію про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, а отже слід розглянути і висновок ВОІС. Вона зазначає, що ШІ буде визнано автором твору виключно в випадку, коли він створив твір власноруч і жодного втручання з боку людини (формування запиту, посилення на певну інформацію тощо) не було [4, с. 302]. У зв'язку з цим у доктрині авторського права може знайти два види творів ШІ: 1) твори, що створюються людиною. Наприклад, використання ШІ задля генерування обробки своїх фото; 2) твори, що генеруються власне комп'ютерною програмою. Оскільки мною вже було доведено відсутність прямого зазначення авторського права в штучного інтелекту, виникає питання стосовно існування в нього суміжного права. У даному випадку можемо звернутися до ст. 21 вище згаданого Закону України, який зазначає, що саме виробнику бази даних (крім випадків передбачених законом) буде належати право особливого роду, якщо він докладе зусиль у вигляді особистого внеску в отримання, перевірку чи подання вмісту бази даних [3]. Отже, навіть у цьому випадку автором буде не безпосередньо ШІ, а творець його бази.

Водночас, проаналізув положення Цивільного кодексу, можемо зробити висновок, що штучний інтелект є об'єктом цивільних відносин, оскільки вважається власністю його творця. Таку інформацію можемо знайти, наприклад, у ч. 2 ст. 1187, яка зазначає, що особа, яка володіє джерелом підвищеної безпеки на правовій підставі (такій як право власності, інші речові права, договір підряду, оренди і т.д.), зобов'язана відшкодувати збитки, завдані через дане джерело [5]. На практиці можемо уявити таку ситуацію, наприклад, у випадку, якщо ШІ надасть неправильну юридичну консультацію без вказання того, що це є лише його попередня думка і необхідно звернутися до спеціаліста. У даній ситуації відповідальність буде нести власник такого інтелекту або особи, яка відповідно до укладеного з власником договору, управляє даним об'єктом.

Більш детальне роз'яснення даної ситуації міститься у Резолюції Європейського союзу 2015/2103(INL), до якої слід прислухатися українському законодавцю під час реформування своїх нормативно-правових актів. Вона також наголошує на тому, що роботи не можуть нести відповідальність самостійно, натомість до неї мають бути притягнені виробник, оператор, виробник та/або користувач. До того ж, ця резолюція наголошує на захисті персональних даних користувача і тому у випадку порушення цього права теж є підстави до притягнення до відповідальності [4, с. 302].

Повертаючись до теми регулювання авторського права ШІ, варто зазначити: за компанією залишається право прописати власну політику користування, якою зобов'язані керуватися користувачі. Наприклад, ШІ «Midjourney» зазначає: власником права на контент є особа, яка була ініціатором створення такого контенту. У своїй політиці користування воно наводять уточнення. Для осіб, які користуються ШІ на основі безоплатної

ліцензії Creative Commons Noncommercial 4.0 Attribution International License дозволено користування лише з некомерційною метою. Якщо особи бажають користуватися ним з метою одержання прибутку – їм потрібно придбати план корпоративного членства для повноцінного використання згенерованих об'єктів. Водночас право власності на згенеровані об'єкти залишається у творців сервісу і вони можуть вільно користуватися компанією, якщо користувачем не було придбано «приватний режим» [6]. На мою думку, даний підхід є прийнятним, оскільки будь-яка праця має бути економічноспроможна. Творці не обмежили права споживачів на вільне користування продуктом, попередили кожного про можливі наслідки та зберегли за собою авторські права.

Отже, законодавство України досі не містить окремого закону стосовно ШІ, а Закон України «Про авторське право та суміжні права» не містить його визначення. Наразі ШІ є об'єктом цивільних правовідносин, а не суб'єктом. Я вважаю, що даний підхід є правильним, оскільки це підтверджується і висновками міжнародних правових інституцій.

Список використаних джерел:

1. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>
2. Рішення Європейського суду у справі «Nash v. Mashreqbank PSC» від 4 березня 2021 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62019CJ0310&from=EN>
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX : станом на 15 квітн. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
4. Бисага Ю. М., Белов Д. М. Штучний інтелект та авторські і суміжні права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С. 299-304.
5. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Midjourney Terms of Service. *Midjourney Documentation and User Guide*. URL: <https://docs.midjourney.com/docs/terms-of-service>

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВОГО БЮДЖЕТУ НА ТЕРИТОРІЯХ, ДЕ УТВОРЕНО ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ

Полтавець Михайло, Студент 1 курсу
ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна
Олександрівна**, викладач кафедри
правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

Щороку, з 1 січня по 31 грудня, в Україні починає діяти новий бюджетний період, згідно з п.1 ст.3 Бюджетного кодексу України [1]. За особливих обставин, наприклад введення воєнного стану, Державний бюджет України може бути затверджено на інший період. Якщо це відбулося, за умови воєнного стану або надзвичайного стану, то разом з цим, бюджетний період місцевого бюджету – теж затверджується за періодом, що й Державний бюджет.

Питання аналізу та оцінки ефективності кожної стадії бюджетного процесу на місцевому рівні було порушено Денісом О.В.[2]. Автор цього тексту повністю погоджується з думками Деніса О.В., але у цих тезах увагу зосереджено на питанні реалізації бюджетного процесу на місцевому рівні, на території де запроваджено воєнний стан і створено військову адміністрацію.

Головне питання: «Які юридичні наслідки має воєнний стан для місцевого бюджету, на територіях, де його запроваджено?»

Почнемо зі звичайних обставин, коли не запроваджений жодний з вищезгаданих станів. Згідно з п. 1 ст. 63 Бюджетного кодексу України «**Місцевий бюджет відповідно до цього Кодексу містить надходження і витрати на виконання повноважень органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці надходження і витрати становлять єдиний баланс відповідного бюджету**»; ст. 19 «Стадіями бюджетного процесу визнаються:

- 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- 2) складання проектів бюджетів;
- 3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Ст. 75¹ п.1 «Складання та схвалення прогнозу місцевого бюджету»: **«Місцевий фінансовий орган щороку спільно з іншими головними розпорядниками бюджетних коштів відповідно до цілей та пріоритетів, визначених у прогнозних та програмних документах економічного і соціального розвитку України і відповідній території, та з урахуванням Бюджетної декларації складає прогноз місцевого бюджету - документ середньострокового бюджетного планування, що визначає показники місцевого бюджету на середньостроковий період і є основою для складання проекту місцевого бюджету»**

Закон України «Про місцеве самоврядування» [3]:

Ст. 26 п.1 26) «Виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради вирішуються такі питання: розгляд прогнозу місцевого бюджету, затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього; затвердження звіту про виконання відповідного бюджету

Ст. 28 а) 1) **«Власні (самоврядні) повноваження: складання, схвалення та подання на розгляд відповідної ради прогнозу місцевого бюджету, складання проекту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради, забезпечення виконання бюджету; щоквартальне подання раді письмових звітів про хід і результати виконання бюджету; підготовка і подання відповідно до районних, обласних рад необхідних фінансових показників і пропозицій щодо складання проектів районних і обласних бюджетів»**

Ст. 42 п.4 9) **«Повноваження сільського, селищного, міського голови: забезпечує підготовку на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку, цільових програм з інших питань самоврядування, місцевого бюджету та звіту про його виконання, рішень ради з інших питань, що належать до її відання; оприлюднює затвержені радою програми, бюджет та звіти про їх виконання;»**

Ст. 47 п.4 **«Постійні комісії за дорученням ради або за власною ініціативою попередньо розглядають проекти програм соціально-економічного і культурного розвитку, місцевого бюджету, звіти про виконання програм і бюджету, вивчають і готують питання про стан та розвиток відповідних галузей господарського і соціально-культурного будівництва, інші питання, які вносяться на розгляд ради, розробляють проекти рішень ради та готують висновки з цих питань, виступають на сесіях ради з доповідями і співдоповідями»**

Ст.52 п.2 1) **«Виконавчий комітет ради попередньо розглядає та схвалює проекти місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку, цільових програм з інших питань, прогноз місцевого бюджету, проект місцевого бюджету, проекти рішень з інших питань, що вносяться на розгляд відповідної ради»**

Отже, питання функціонування місцевого бюджету у звичайний період є повністю унормованими згідно з Бюджетним кодексом України та Законом України «Про місцеве самоврядування».

Наступним розглянемо зміни, з якими стикається місцевий бюджет під час воєнного або надзвичайного стану, на територіях де він застосований. У нашому випадку візьмемо приклад воєнного стану, що застосовується указом Президента України і діє згідно з Конституцією [4] та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

Тоді згідно зі ст. 4 «Військові адміністрації населених пунктів утворюються в межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом.

Військову адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації.

Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова»

Ст. 15 п.5 «Повноваження військових адміністрацій: складання та затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього, забезпечення виконання відповідного бюджету»

Ч.2 п.47 ст. 15 «Військові адміністрації населених пунктів здійснюють делеговані повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законами України»

Отже, у порівнянні з, не воєнним станом, у нас звужується перелік тих, хто складає, схвалює, пропонує зміни до бюджету, веде нагляд за його дотриманням, тощо – лише до рівня військової адміністрації. До того ж, де-факто, єдиним розпорядником місцевого бюджету є начальник військової адміністрації. На моє переконання, це суттєво знижує рівень компетентності при прийнятті місцевого бюджету. Окрім цього, якщо функції наглядача раніше належали постійним комісіям та виконавчому комітету, то зараз єдиним наглядачем – є військова адміністрація, яка має попередньо розглядати свої ж рішення, що є абсурдним. На мою думку, необхідно внести зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», згідно яких необхідно створити спеціальний орган, що буде повністю контролювати справи фінансового характеру пов'язані з місцевим бюджетом, на території, де створені військової адміністрації. Це ніяким чином не вплине на швидкість прийняття рішень, але водночас забезпечить високий рівень прогидії можливим корупційним явищам на цих територіях.

Джерела:

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

2. Деніс, О. В. Стадії бюджетного процесу на місцевому рівні та оцінка його ефективності / Деніс Олександр Володимирович // *Supremația Dreptului = Верховенство Права: междунар. науч. журн.* – 2018. – № 4. – С. 43-46.
3. Про місцеве самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕВТАНАЗІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Полуніна Тетяна Олександрівна, студентка 1 курсу, 6.05.081.010.23.1 групи факультету економіки і права, спеціальність 6.081.010 Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Життя – це основна цінність, і його охорона та забезпечення належать до найважливіших завдань суспільства та правової системи. Право на життя є одним з найбільш фундаментальних прав людини. Воно визначає, що кожна особа має право на захист свого життя від незаконного позбавлення. Це право знаходить своє визначення в численних міжнародних та національних правових актах, що свідчить про його універсальний характер та значення.

Термін «евтаназія» стає все більш поширеним не лише в професійному спілкуванні лікарів, юристів і політиків, а й у дискусіях серед пересічних громадян. Головною метою евтаназії є право на припинення життя й уникнення людини моральних і фізичних страждань. Адже не життя є найціннішим, а його якість. Існує два види евтаназії:

Пасивна евтаназія - коли припиняється лікування невиліковно хворого пацієнта або відмовляються від процедур, які подовжують його життя. Фактично дозволяється природна смерть.

Активна евтаназія - коли застосовуються ліки або інші медичні процедури, метою яких є припинення життєвих функцій організму невиліковно хворої людини, тобто фактичне вбивство, але з гуманною метою.

Наразі в Україні на законодавчому рівні будь-який вид евтаназії заборонений. Згідно зі статтею 52 «Основ законодавства України про охорону здоров'я», медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії. Життя людини охороняється державою і припинити його можна лише на законних підставах, а евтаназія до них не належить. В нашій країні евтаназія прівнюється до вбивства. Лікарі, що виконують її, притягаються до кримінальної відповідальності.

Однак, думки в суспільстві розділились. Прихильники евтаназії апелюють до гуманності, адже важко хворій людині вкрай нелегко жити з нестерпним болем. Навіщо людині з 4 стадією раку до кінця відкладати прийом наркотичних знеболювальних, якщо, грубо кажучи, у такого пацієнта немає шансів на одужання? З релігійної точки зору, евтаназія це інтерпретація на суїцид, але в першу чергу, це наймовірні страждання, біль і усвідомлення безвихідної ситуації. Зрозуміло, що евтаназію не можна робити усім підряд, це неправильно, але є випадки, коли вона дійсно необхідна. Це повага до людини та її людських прав. Як говорив Стівен Гокінг : «Ті, хто страждають від невиліковної хвороби й відчувають нестерпний біль, повинні мати право вибирати, коли закінчити своє життя, а ті, хто їм допомагає, повинні бути вільні від судового переслідування. Ми не дозволяємо тваринам страждати, так чому люди повинні?».

Супротивники ж наголошують на святості людського життя. Деякі люди вважають, що природа людського життя є непорушною, і прийняття рішення про завершення життя власної особи або іншої людини суперечить моральним чи етичним принципам. Багато медичних фахівців вважають, що їхня основна роль - це лікування та збереження життя, а не його завершення. Евтаназія може ставити під сумнів професійні етичні стандарти. Зважаючи на складність діагностики та невизначеність деяких медичних прогнозів, існує страх, що може виникнути ситуація, коли особа, яка може відновитися чи жити ще довгий час, може бути піддана евтаназії через помилковий діагноз.

Сучасному суспільству бракує високого рівня довіри до медичної допомоги. Застосування евтаназії може викликати негативні наслідки через брак коштів і неналежне діагностування великої кількості захворювань. Тиск зацікавлених сторін на пацієнта з метою отримання прибутку та отримання спадщини через корупційну поведінку, може призвести до прийняття пацієнтом недобровільного рішення.

Таким чином, проблема евтаназії є однією з найактуальніших проблем, що постали перед людством в XXI столітті

На мою думку, питання евтаназії потребує широкої дискусії. Адже йдеться про право людини на гідну смерть. Кожен випадок має бути проаналізований окремо з етичної та моральної точки зору. Лише сама людина може вирішувати, якими правами вона має користуватися, в тому числі правом розпоряджатися власним життям, а держава через прийняття відповідного закону з чітко визначеними підставами та процедурою евтаназії, повинна забезпечити людині реалізацію цього права. Адже евтаназія припиняє

страждання людини, дає можливість закінчити своє життя законно, гідно та добровільно, не вчиняючи самогубства.

Джерела:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

<https://www.constjournal.com/pub/2-2021/evtanaziiia-ukraini-pytannia-realizatsii-konstytutsiinoho-prava-liudyny/>

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15034/%D0%A2%D1%80%D1%83%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%90.%20%D0%94.%20%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%B2%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D1%96%D1%8E....pdf?sequence=1&isAllowed=y>

http://www.lsej.org.ua/1_2019/17.pdf

<https://petition.president.gov.ua/petition/174986>

**ОБ'ЄКТИ, СТВОРЕНІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ
ВСТАНОВЛЕННЯ ВЛАСНИКА У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ**

Руденко Владислав здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності «081-Право» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Сучасний розвиток цифрових технологій надзвичайно швидкими темпами породжує велику кількість новаторських досягнень. Такий розвиток вимагає від суспільства актуального правового регулювання сфери технологій. Одним із найвпливовіших та передових напрямків цього технологічного розвитку є штучний інтелект (далі – ШІ). Його можливості збільшуються надзвичайними темпами та включають в себе видатні результати автоматичного розпізнавання, аналізу даних, автономної навігації та прийняття рішень, відкриваючи нові перспективи для інновацій у різних галузях. Із зростанням використання ШІ виникають нові виклики, зокрема, щодо створення ефективної системи захисту тих об'єктів, які створюються за його допомогою.

Щодо легального визначення поняття ШІ, то розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, яка визначає штучний інтелект як організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття

рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [1].

З огляду на зазначене вище, штучний інтелект – це певний механізм, який отримує запит, збирає та обробляє дані, а потім видає готове рішення. Таке рішення може сприйматися як результат роботи програми, яка демонструє інтелектуальну поведінку, схожу на людське мислення.

Новий Закон України «Про авторське право і суміжні права» було прийнято 01 грудня 2022 року [2]. Цей закон замінив свого «попередника», який з 1993 р. врегульовував відносини щодо набуття, здійснення, припинення та захисту авторських і суміжних прав.

Щодо питання про визначення прав на об'єкти, створені за допомогою штучного інтелекту, то законом сформульовано новелу для українського законодавства у вигляді права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою.

Відповідно до визначення, яке міститься в Новому словнику культурологічної грамотності, *sui generis* – це особа або річ, яка є унікальною у своєму класі [3, с. 79]. Тобто, неоригінальні об'єкти, які згенеровані комп'ютерною програмою є унікальними та, незважаючи на подібність з іншими схожими конструкціями, у цілому не мають [прецедентів](#).

Сам термін *sui generis*, починаючи з 20 століття, використовувався для розуміння прав інтелектуальної власності [4, с. 1]. Передбачалося, що права інтелектуальної власності знаходилися поза класичним поділом цивільних прав, тому потребували спеціального регулювання відмінного від відомого вже права власності. Виходячи з вказаного вище, законодавець не вважає об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, об'єктами авторського права, оскільки об'єкт авторського права (твір) може бути створений виключно творчою працею людини й одночасно повинен бути оригінальним. Таким чином, об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, не є творами й не охороняються авторським правом у першу чергу тому, що створені не людиною.

Право *sui generis* поширюється на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою без безпосередньої участі людини. Використання терміну «комп'ютерна програма» замість терміну «штучний інтелект» у цьому випадку взагалі є виправданим, оскільки сучасний ШІ фактично і є комп'ютерною програмою, яка виконує окремі операції, властиві людському мозку, «здатна виконувати певні завдання шляхом обробки інформації, її аналізу та видачі певних результатів згідно з вбудованим алгоритмом» [5, с. 727]. Однією з особливостей штучного інтелекту є його здатність генерувати об'єкти або вирішувати завдання без постійного контролю з боку людини, що й відрізняє його від інших комп'ютерних програм.

Щодо ознаки безпосередньої участі людини в створенні таких об'єктів, то серед науковців існує думка про те, що визначення об'єкта правової охорони як такого, що згенерований комп'ютерною програмою без безпосередньої участі людини, передбачає повністю автономне

функціонування ШІ, але подібних технологій на цей час не існує. Тому більш обґрунтованою є позиція, що відсутність безпосередньої участі людини виявляється в тому, що людина здійснює налаштування ШІ, завантажує у нього певну інформацію, дає команду розпочати процес аналізу даних або синтезу інформації на основі здійсненого аналізу, проте не керує кожним кроком, який потрібно зробити комп'ютеру. Сама людина не впливає на сутність згенерованого об'єкта, яка залежить виключно від вибору комп'ютера, а тому об'єкт є згенерованим без безпосередньої участі людини.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що неоригінальний об'єкт, на який поширюється правова охорона, утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Також зазначено, що твори, створені фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій, не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою [2, ст. 33]. Тобто здійснене розмежування випадків, коли комп'ютер використовується людиною як інструмент для втілення власних творчих задумів, як будь-яке інше обладнання, від випадків, коли людина не має безпосереднього впливу на процес генерування об'єкта і не визначає його зміст.

Відповідно до ч. 2 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» право *sui generis* на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, можуть набувати особи, яким належать майнові права або які мають ліцензійні повноваження на цю комп'ютерну програму (автори, їх спадкоємці, особи, яким автори чи їх спадкоємці передали (відчужили) майнові права на комп'ютерну програму), або особи, які мають ліцензійні повноваження на використання цієї комп'ютерної програми (правомірні користувачі) [2, ст. 33]. Тут спостерігаємо певну невизначеність: якщо на набуття права *sui generis* одночасно претендуватимуть і суб'єкт майнових авторських прав на комп'ютерну програму і ліцензіат, то не зрозуміло, якими критеріями слід керуватися для встановлення особи, якій має належати це право. Хоча в такому випадку вказана стаття дозволяє визначати в договорі інші умови належності права *sui generis*. Незважаючи на те, що таке формулювання також містить певну невизначеність та, все ж таки, мабуть, вказана норма дозволить здійснити процес набуття права *sui generis* третьою особою, яка не є суб'єктом авторського права на комп'ютерну програму або ліцензіатом, однак вказано в договорі як майбутній суб'єкт права *sui generis*. У контексті трудових відносин це може бути роботодавець.

Законом не встановлено, проте у правовій доктрині розглядалися й інші можливі суб'єкти набуття прав. Для прикладу, кінцевий користувач, як особа, яка ініціює генерування певного об'єкта, вона може бути як власне ліцензіатом, так і працівником юридичної або ж фізичної особи-ліцензіата. У такому випадку логічною є конструкція, що права набуваються кінцевим користувачем та передаються роботодавцю, якому належить система ШІ, за аналогією з службовими творами. Тому питання визначення суб'єктів прав на

об'єкти, які створені комп'ютерною програмою, потребує додаткового наукового дослідження.

Безсумнівним є те, що створення автономного комп'ютерного твору не призводить до виникнення особистих немайнових прав, оскільки на відміну від правової охорони людських творів, за якої особисті немайнові права встановлюють зв'язок між автором і його твором, такий зв'язок не виникає між об'єктом, згенерованим ШІ, та суб'єктом права *sui generis*. Тому режим правової охорони результатів автономного функціонування комп'ютера може передбачати тільки майнові права, пов'язані з використанням цього об'єкта. Обсяг таких прав повністю збігається з майновими авторськими правами на твір, передбаченими у законодавстві. Суб'єкт права *sui generis* має право використовувати відповідний об'єкт, а також виключне право дозволяти або забороняти використання цього об'єкта іншими особами будь-якими способами.

Запроваджений режим правової охорони об'єктів, згенерованих штучним інтелектом, у частині регулювання та захисту майнових прав, подібний до режиму майнових авторських прав.

Окремі елементи правового режиму об'єктів, створених штучним інтелектом потребують подальших досліджень і можуть бути уточнені так, щоб право *sui generis* на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою без безпосередньої участі людини, краще відображало потреби такої правової охорони та більшою мірою забезпечувало баланс інтересів між суб'єктами такого права й суспільством, та між роботодавцем і працівником.

Список використаних джерел та літератури:

1. «Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні» схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. № 2811-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>
3. Hirsch, Eric Donald, Jr., Kett, Joseph F., Trefil, James. *Sui generis* // The New Dictionary of Cultural Literacy. Boston, New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2002. P. 79.
4. *Останчук В.* Природа права інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права, № 4, 2003 р.*
5. Shtefan A. Creativity and artificial intelligence: a view from the perspective of copyright. *Journal of Intellectual Property Law & Practice.* 2021. Vol. 16. Issue 7. P. 720–728.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В МУЗИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

РУЗНЯЄВА Віолетта, Здобувач вищої освіти ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**, к. ю. н. доцент кафедри правового регулювання економіки Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

На сьогодні все більше виникає випадків з порушення авторських прав в музичній індустрії. Досить часто деякі автори використовують плагіат, часткову крадіжку твору чи навіть як деякі науковці називають запозичення або натхнення. Також існують досить часті випадки присвоєння повних музичних рядків твору (пісні).

Деякі творці пісень здійснюють такі дії спеціально, а інколи навіть не усвідомлюють, що взагалі запозичили деякі елементи творчості іншого виконавця. Доцільно висловити думку, з того що, працюючи в музичній індустрії потрібно орієнтуватися в основних положеннях авторського права та прав цитування.

З розвитком цифровізації та інтернету досить часто виникають порушення прав інтелектуальної власності та ситуації незаконного використання саме об'єктів інтелектуальної власності.

Як зазначає О. Підопригора, «авторське право – це сукупність правових норм, якими регулюються майнові й немайнові відносини, пов'язані зі створенням і використанням творів літератури, науки та мистецтва»[1, с. 25].

Основні положення які регулюють музичну індустрію у сфері інтелектуальної власності є нещодавно прийнятий Закон № № **2811-IX** від 01.12.2022 та Цивільний кодекс України, проте такі зміни в законодавстві частково розв'язали нагальні проблеми.

На думку Ю. Степанця «проблеми поняття музичного твору як специфічного об'єкта авторського права, особливостей суб'єктного складу авторів музичних творів, правової охорони й захисту авторських прав в даній сфері, особливо в умовах динамічного розвитку законодавства і практики його застосування, залишаються недостатньо дослідженими»[1, с. 24].

З такою позицією варто погодитись, адже з аналізу ч. 1 ст. 6 Закону № № **2811-IX**, можна вбачати музичний твір як фактичний об'єкт авторського права, але закон не визначає безпосередньо поняття «музичний твір»[2], ні переліку охоронюваних музичних творів, обмежуючись лише музичними творами з текстом, або музично-драматичними творами.

Саме така прогалина на нашу думку законодавчо заповнена частково, але на відміну від поняття «твір» поняття «музичний твір» в юридичній літературі зазвичай не уточнюється.

Слід визначити, що безпосередньо розуміється під «музикою» і «твором».

Як вказує С. Бень «музика — специфічний різновид звукової діяльності людей з іншими різновидами (мова, інструментально-звукова сигналізація і т.д.) її поєднує здатність виражати думки, емоції й вольові процеси людини в чутній формі й служити засобом спілкування людей і управління їх поведінням»[3, с. 41].

Твір в свою чергу визначається як «сукупність ідей, думок, образів які отримали в результаті творчої діяльності автора своє вираження в доступній для сприйняття людськими почуттями конкретній формі, що допускає можливість відтворення»[1, с. 25; 5, с. 212].

Таким чином під музичним твором варто розуміти сукупність ідей і образів, які отримали в результаті творчого процесу відображення людиною реальної дійсності своє вираження в формі організованих по висоті й по часу звукових послідовностей.

З вищенаведеного можна вказати лише на дві ознаки, що здійснюють охорону музичного твору: музичний твір є фактичним результатом творчої діяльності; виражається в об'єктивній формі.

Відповідно до ст. 435 ЦК України, суб'єктом авторського права є автор твору (фізична або юридична особа, яка має виключне право на результат інтелектуальної діяльності)[1]. Важливим є той факт, що за загальним правилом, первинним правовласником музичного твору при створенні є тільки фізична особа – автор.

Законодавство не визначає обов'язкову реєстрацію музичного твору, що був створений його правовласником, не потрібно для визнання за правовласником виключного права на твір. Тим самим у разі фактичного порушення авторського права фізична особа (громадянин) має повне право звернутися до суду для захисту своїх авторських прав без наявності будь - якого документу який би міг засвідчувати фактичну реєстрацію його твору. Проте, як свідчить судова практика під час розгляду спору, суд прохає надати будь – який доказ авторства щодо твору. Адже, без наявних доказів створення музичного твору в кінцевому результаті позивач може отримати негативний результат.

Чинне цивільне законодавство передбачає лише охорону форми твору. Такий принцип закріплений в ч. 3 ст. 433 ЦК України в якій визначено, що: «авторські права не поширюються на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі, а лише повинні бути виражені у такій формі, яка робить можливим їх правовий захист»[4].

Зазначена форма може бути:

- 1) письмовою (нотний запис);
- 2) усною (публічне виконання);
- 3) звукозаписом (механічний, магнітний, цифровий)»[4].

Слушно зауважує Н. Кисіль «на сьогодні не існує чітких і зрозумілих алгоритмів для проведення експертизи щодо плагіату в музиці»[5], але в Україні є відповідні органи які здійснюють діяльність щодо виявлення плагіату.

Важливо врахувати те, що сам об'єкт авторського права «може бути не тільки цілий твір, а й певна його частина. З текстовою частиною зазвичай вирішувати легше та зрозуміліше, адже вже є достатньо напрацьовань і методик щодо оцінки літературних творів».

З огляду судової практики США у справі щодо схожості композицій *Robin Thicke «Blurred Lines»*, що вийшла у 2013 році, та композиції 1970-х *Marvin Gaye «Got to give it up»* у 2015-му суд дійшов висновку, що сучасний виконавець має виплатити збитки в розмірі \$7,4 млн. Апеляційна інстанція зменшила суму до \$5,3 млн, однак додалась умова про те, що 50% усіх майбутніх доходів із продажу пісні *Robin Thicke* має переказувати «джерелу свого музичного натхнення»[5]. Але, прогалиною такого рішення більшість експертів вважають, що суд врахував лише стилістику звучання, а не схожість мелодії, а, як відомо, авторське право не передбачає охорону стилю.

Автори музичних творів використовують різні методи, щоб запобігти крадіжці їхніх робіт, а якби це сталося, то було б легко розпізнати плагіат. Одним із таких методів є використання семплів, тобто створення та передача пісні через семплер – пристрій, який записує та зберігає задану пісню у двійковій формі. Пристрій може зберігати й запам'ятовувати послідовності заданих звуків. Це створює своєрідний водяний знак, який позначає пісню. [6].

Підбиваючи підсумок варто зауважити, що розвиток нових технологій створюють досить легкі умови стосовно натхнення створення музичного твору, але складність проявляється у майже неможливості, щоб не повторити певний шаблон, адже не знаючи чужої роботи автор може створити схожий твір, оскільки оригінальність твору може містити також елементи інших творів.

Також, слід звернути на існування багатьох прогалин в законодавстві стосовно регулювання відносин в музиці першим з таких це відсутність чіткого розуміння «музичний твір».

Самі ж норми цивільного права як на мою думку є досить загальними оскільки не враховують загальну картину складних процесів які виникають в музичній індустрії та музичного бізнесу в цілому. Вирішенням, такого питання є залучення не тільки правників, а й фахівців, які безпосередньо візьмуть участь у розвитку музичної індустрії та впровадженні більш дієвих норм, які б значно покращували правове становище авторів твору.

Список використаної літератури:

1. Ю. Л. Степанець. «Музичний твір як об'єкт авторського права: поняття, ознаки та проблемні аспекти цивільно-правового регулювання в Україні» (2021) [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15681> (дата звернення 04.12.2023).

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України № 2811-IX від 01.12.2022. // Відомості Верховної Ради України. – 2022. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення 04.12.2023).

3. Бень С.А. Українська пісня і вокальна творчість як складова естетичної культури // Пед. пошук.- 2018.- №1.- С.41-42.

4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n2312> (дата звернення 04.12.2023).

5. Угадай мелодію [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zib.com.ua/ua/143117.html> (дата звернення 04.12.2023).

6. Грабовська Г.М. Музичний твір як об'єкт правової охорони. Форум права. 2012. № 1. С. 209–213.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вероніка СИРОТЮК, студентка групи 213/22-(П)-К факультету №4, Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: **Тетяна КОЛЕСНИК** завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення Донецького державного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор

Введення в Україні правового режиму воєнного стану призвело до кардинальних змін у житті українського суспільства та вплинуло на врегулювання приватних на публічних відносин в цілому. Це пов'язано з обмеженнями Конституційних прав людини та відступом держави від своїх зобов'язань щодо їх забезпечення. Принагідно зазначити, що Конституція України та міжнародні нормативно-правові акти закріплюють фундаментальні права, які потребують охорони та захисту з урахуванням правової регламентації. Одним таких фундаментальних прав є право на інформацію.

В умовах воєнного стану доступ до публічної інформації є надзвичайно важливим, адже надання громадянам завчасної інформації про загрозу нападу або окупацію може запобігти гуманітарним катастрофам і злочинам проти людяності, захистити здоров'я, чи навіть врятувати життя. Багато державних

служб, органів державної влади та місцевого самоврядування, які працювали в довоєнний час, припинили свою діяльність або працюють з обмеженнями. Це пов'язано насамперед як із загрозами національній безпеці, так і відсутністю реальних можливостей для їх належного функціонування.

Конституція України закріплює цілий комплекс прав і свобод людини і громадянина, що визначають її правовий статус в сфері інформаційних відносин, зокрема, стаття 34 кожному гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Проте в цій статті також вказано, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1]. Одним із шляхів забезпечення цього права є законодавче закріплення права кожного на доступ до інформації, передбачене Законом України «Про доступ до публічної інформації» [2]. (далі - Закон). Відповідно до правової регламентації, публічною інформацією є відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Таким чином, згідно зі ст. 5 цього Закону право на доступ до публічної інформації забезпечується шляхом:

1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації: в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет, на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, на інформаційних стендах та будь-яким іншим способом;

2) надання інформації за запитами на інформацію [2].

В умовах воєнного стану дуже важливо швидко і вчасно отримувати точну та об'єктивну інформацію, але при цьому гостро постає питання забезпечення балансу між правом доступу до публічної інформації та безпекою держави, правом громадян на оперативне отримання достовірної інформації й захистом життя інших людей. З введенням воєнного стану Україна частково відступає від зобов'язань за ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що встановлює право на свободу вираження та доступ до інформації, керуючись ч. 1 ст. 15 Конвенції, яка дозволяє вживати заходів, що відступають від зобов'язань за Конвенцією, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, але виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [3, с. 108].

Відповідно до положень ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі конституційні права і свободи громадян, зокрема право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації в будь-який спосіб. У зв'язку із збройною агресією російської федерації на всій території України введено воєнний стан. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан передбачає, зокрема, тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4]. Слід зауважити, що наразі діє Закон України № 2160-IX [5], який передбачає кримінальну відповідальність у разі поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених військових формувань.

При цьому, право громадян на звернення до суб'єктів владних повноважень та отримання відповіді не може бути обмеженим навіть в умовах воєнного стану. Розпорядник інформації може відмовити в наданні інформації лише на підставах, визначених чинним законодавством. Так, ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначено перелік підстав для відмови в задоволенні запиту на інформацію, а також передбачено, що у відмові в задоволенні запиту на інформацію має бути зазначено, зокрема, і мотивовану підставу відмови. Але існує можливість застосування відстрочки у задоволенні запиту, що залежить від розпорядника інформації, якому надіслано запит, режиму його роботи та наявності технічних можливостей опрацювати кореспонденцію (засобів комунікації, Інтернету), наближення установи до місць проведення бойових дій, характеру запитуваної інформації тощо.

Варто також зазначити, що строки розгляду запитів залишилися без змін. Однак неможливість вчасного опрацювання запитів і надання відповідей на них в умовах воєнного стану обумовлюється тим, що державні органи, органи місцевого самоврядування відповідно до положень ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» здійснюють насамперед заходи, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки. При цьому у разі технічної можливості належного забезпечення роботи/дистанційної роботи розпорядник інформації має повідомити запитувача про зміну строків розгляду [6].

Важливо наголосити, що відповідно до чинного законодавства України відстрочку у задоволенні запиту на інформацію застосовують тільки у випадку настання обставин непереборної сили, які фізично перешкоджають розпорядникам зібрати і надіслати запитувану інформацію, і тільки на строк до усунення (зникнення) таких обставин, а не до перемоги), запитувачі не зобов'язані доводити, що вони запитують відкриту інформацію, вказувати в запиті мету отримання інформації, коло осіб чи інші не передбачені Законом відомості (як і будь-яким іншим способом засвідчувати, що вони не мають злих

намірів). Це розпорядник повинен обґрунтувати, чому він обмежує доступ (згідно з принципом презумпції відкритості інформації) [7].

Згідно зі ст. 23 Закону України «Про доступ до публічної інформації» відповідальність за порушення законодавства про доступ до публічної інформації несуть особи, винні у вчиненні таких порушень: ненадання інформації на запит; ненадання інформації на запит; безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію; не оприлюднення інформації відповідно до ст. 15 цього Закону; надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації; несвоєчасне надання інформації; необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом; нездійснення реєстрації документів; навмисне приховування або знищення інформації чи документів.

Особи, на думку яких їхні права та законні інтереси порушені розпорядниками інформації, мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в порядку, визначеному законом. Скарги на неправомірні дії розпорядників публічної інформації при розгляді запитів можна надсилати до Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, подавати через онлайн-форму, розміщену за сайті, або повідомляти про такі випадки на гарячу лінію Уповноваженого, крім цього звернутися також можна до регіональних представництв Уповноваженого.

Резюмуючи викладене слід зазначити, що сьогодні, в період дії воєнного стану питання обмеження права на доступ до публічної інформації і до інформації загалом є не достатньо врегульованим. В законодавстві відсутній перелік публічної інформації, доступ до якої може бути обмежений в період воєнного стану, що, з одного боку, надає розпоряднику публічної інформації право на обмеження доступу до неї на власний розсуд, а з іншого – створює ситуацію, коли при розголошенні такої інформації може бути завдана шкода національній безпеці, безпеці окремих осіб. Разом з тим досвід життя країни в умовах воєнного стану свідчить про важливість, якісного та оперативного доступу до публічної інформації для забезпечення належного функціонування правової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
3. Турченко О.Г., Фурман В.В. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022 р. С.107-113.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії

несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022. № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

6. Актуальні запитання щодо розгляду запитів на публічну інформацію в умовах воєнного стану. *Національне агентство України з питань державної служби*. URL: <https://nads.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informaciyi/piat-aktualnykh-zapytan-shchodo-rozghliadu-zapytiv-na-publichnu-informatsiiu-v-umovakh-voiennoho-stanu>

7. Ващук-Огданська О. Обмеження доступу до публічної інформації під час війни: про що говорить судова практика? URL: <https://cedem.org.ua/analytics/dostupu-sudova-praktyka/>

ПРАВО НА МОВУ: РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ

Сіденко Катерина Леонідівна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 081 Право ХНЕУ імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Право на українську мову є здобутком українського народу, зважаючи на історичні підвалини, що передували запровадженню цього права. Українці, як національно-культурна спільнота пройшли тернистий шлях задля утвердження, визнання та надання права спілкуватися та бути оточеним їхньою рідною мовою.

Початок розвитку мовного законодавства України було покладено ще в 1918 році, коли Центральною радою був прийнятий Закон про державну мову. Ним було запроваджено українську мову в банківській та торговій сфері. Пізніше, у 1919 році Директорія оголосила українську мову мовою діловодства.

Це були перші вагомі законодавчі документи, після тотальної заборони мови (Валуєвський циркуляр – 1863 рік, Емський указ - 1876 рік), які надали тогочасному українському народу можливість на реалізацію свого права на мову.

На жаль, після втрати незалежності Української народної республіки українська мова ще довго піддавалася репресіям та заборонялася радянською владою, аж поки 27 жовтня 1989 року Верховна Рада Української РСР прийняла Закон УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР». Зазначеним Законом було внесено зміни до Конституції УРСР 1978 року було та проголошено українську мову державною мовою УРСР. [1]

І відразу, наступного дня був прийнятий Закон «Про мови в Українській РСР». Звісно, даний законодавчий акт був важливим кроком у наданні українцям права на рідну мову та його захист, проте наявність словосполучень «українською і/або російською мовами» у більшості статей дає підстави зробити висновок, що українську мову лише прирівняли до російської. [2]

Статус державної мови, як мови автохтонного й найчисельнішого етносу українська отримала вже з прийняттям Конституції: статтею 10 її було і є визнано державною мовою в Україні. [3]

Здавалося б, що з моменту встановлення такого статусу для української мови більше не повинно було виникати суперечностей та перепон у реалізації права на мову, проте інтенсивне зросійщення, яке провадилося радянською владою не минуло безслідно. Тогочасне наше суспільство плекало культ толерантності до російськомовного населення. Наприкінці 90-х років нараховувалося приблизно 21 млн україномовних українців і 17 млн російськомовних. [4]

Зважаючи на таку неоднорідність мовного простору, з боку влади були спроби надати російській мові статус державної, або хоча б запровадити її як регіональну в деяких областях України. Відповідні Закони були визнані Конституційним судом неконституційними. [5]

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України Закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" Конституційний Суд України зазначено, що закарбований приписами частин першої, другої статті 10 Конституції України юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності. [6]

Усвідомлюючи, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, прагнучи до посилення державотворчих і консолідаційних функцій української мови, підвищення її ролі в забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки України та беручи до уваги Висновок Європейської комісії за демократію через право, відповідно до якого за особливих умов, що склалися в Україні, збалансована політика у мовній сфері вимагає належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства у 2019 році Верховною Радою був

прийнятий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Ним було закріплено за українською мовою статус єдиної державної мови, яка є обов'язковою для органів державної влади та публічних сфер на всій території України та створено процедуру захисту свого права на державну мову. [7]

Та попри наявні законодавчі гарантії з боку держави, закріплені в Конституції та законодавчих актах, щодо забезпечення права на мову деякі громадяни нашої країни не надають значення важливості реалізації цього права та позбавляють можливості реалізувати це право іншим. Це набуває значення, оскільки більше ніде у світі, поза межами України, українці не мають того середовища, де можуть повною мірою реалізувати своє право на рідну мову та отримати захист у випадках його порушення. Як зазначив Конституційний суд, Україна – це єдиний у світі ареал, де може бути гарантовано збереження, існування й усебічний розвиток української мови й, відповідно, української нації.

До того ж зважаючи на стан, в якому наразі перебуває Українська держава у зв'язку з військовою агресією з боку росії й використанням останньою «мовного питання» як одного з інструментів своєї геополітичної експансії, варто надавати більшої ваги своєму праву говорити українською та захищати його за потреби, і таким чином позбавляти окупанта одного з важливих аргументів для виправдання своїх дій.

«Мовне питання» взагалі не має бути питанням, оскільки за визначенням Конституційного суду будь-які зазіхання на юридичний статус української мови як державної на території України неприпустимі, оскільки порушують конституційний лад держави, загрожують національній безпеці та самому існуванню державності України.

Література:

1. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1989. № 45, ст. 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8303-11#Text>.
2. Про мови в Українській РСР: Закон УРСР/ Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1989. Додаток до № 45, ст. 631. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11#Text>.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;
4. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів та матеріалів/загаг. ред. А. П. Коцура, Н.В. Терес. Київ: Книги XXI, 2008.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики». 2018. № 37, ст. 149, стаття 1315, код акта 90039/2018, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#top>.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України

(конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 2021. № 63, ст. 79, стаття 3978, код акта 106475/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.
7. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 21, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ЮРИСТА

Соколова Олеся, здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти Харківського національного університету ім. С. Кухнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Професійна деформація - це негативні зміни в особистості людини, які виникають в результаті її професійної діяльності. [1]

Професійна деформація юриста - це негативні зміни в особистості юриста, які негативно впливають на його професійну діяльність, а також на його особисте життя і відносини з іншими людьми.

Юридична професія є однією з найбільш відповідальних і складних професій у суспільстві. Юристи займаються захистом прав і законних інтересів громадян, підприємств і організацій. Вони працюють у різних сферах, зокрема в органах правопорядку, в адвокатурі, в юриспруденції, в юрисконсультах.

Професія юриста має ряд особливостей, які можуть сприяти їхній професійній деформації. До таких особливостей відносяться:

Велика кількість стресу, бо юридична діяльність часто пов'язана з конфліктами, суперечками, а також з необхідністю приймати рішення в умовах неповної інформації. Це може призводити до хронічного стресу, який може негативно позначитися на психічному і фізичному здоров'ї.

Висока конкуренція, яка спостерігається у цій сфері, може призводити до недобросовісної конкуренції, а також до використання незаконних методів для досягнення успіху.

Висока заробітна плата - може призводити до матеріальної залежності юриста від своєї професії, а також до прагнення до наживи.

Необхідність постійно вчитися новому, адже юридична наука постійно розвивається, що вимагає від юристів постійної освіти та підвищення

кваліфікації. Це може призводити до перевантаженості юристів і до зниження їх професійної майстерності.

Основними формами прояву професійної деформації можуть бути:

- 1) несумлінність в роботі;
- 2) нерозуміння сенсу роботи;
- 3) прихильність до стереотипному мисленню і стереотипним методам роботи;
- 4) стереотипне спілкування з клієнтами без урахування специфіки їх справ і індивідуальності;
- 5) службові дії в обхід закону;
- 6) ігнорування рекомендацій колег.

У науковій літературі виділяють такі форми професійної деформації юристів:

- Правовий нігілізм;
- Правовий ідеалізм;
- Формалізм;
- Емоційне вигорання;
- Порушення професійної етики. [2]

Правовий нігілізм - це заперечення права, його цінностей і принципів. Юрист, який страждає на правовий нігілізм, не вважає право важливим фактором у суспільстві, а закони - справедливими. Він може використовувати своє становище для порушення законності, а також для захисту інтересів, які суперечать праву.

Правовий ідеалізм - це перебільшене уявлення про право, його силу і можливості. Юрист, який страждає на правовий ідеалізм, вважає, що право може вирішити будь-яку проблему, незалежно від обставин. Він може нехтувати реальними умовами, намагаючись домогтися справедливого результату, і в результаті заподіяти шкоду клієнту або суспільству.

Формалізм - це перебільшене значення формальних аспектів права. Юрист, який страждає на формалізм, зосереджується на букві закону, нехтуючи його духом. Він може нехтувати інтересами клієнта, намагаючись дотримуватися всіх формальностей, і в результаті заподіяти шкоду клієнту або суспільству. [3]

Емоційне вигорання - це стан хронічної втоми, безвиході і розчарування, який виникає в результаті тривалого стресу. Юрист, який страждає на емоційне вигорання, не може ефективно виконувати свої професійні обов'язки. Він може бути неконцентрованим, дратівливим і нетерплячим. Це може призвести до помилок і навіть до зловживань.

Порушення професійної етики - це дії юриста, які суперечать моральним нормам, прийнятим у юридичній професії. Це може бути зловживання владою, перевищення посадових повноважень, конфлікт інтересів, обман клієнта та інші. Порушення професійної етики може призвести до дисциплінарної відповідальності юриста, а також до шкоди його репутації.

Професійна деформація юристів може бути викликана різними факторами, які можна розділити на три групи:

1. Особистісні якості юриста. До таких якостей відносяться: нетерпимість до критики, завищена самооцінка, нарцисизм, егоцентризм, деспотизм.

2. Особливості юридичної професії. До таких особливостей відносяться: велика кількість стресу, висока конкуренція, необхідність постійно вчитися новому.

3. Суспільство і право. До таких факторів відносяться: недосконалість законодавства, недостатня правосвідомість населення, високий рівень корупції. [4]

Професійна деформація може мати негативні наслідки для самого юриста, для його клієнта і для суспільства в цілому. Професійна деформація може призвести юриста до: втрати професійної майстерності, порушення професійної етики, завдання шкоди своїй репутації тощо. На клієнта професійна деформація може впливати у вигляді порушень права людини, неефективної юридичної допомоги, зниження довіри до працівників юриспруденції.

Отже, професійна деформація юристів є серйозною проблемою, яка може мати негативні наслідки для суспільства. Тому важливо розробляти і впроваджувати заходи щодо запобігання професійній деформації юристів.

До таких заходів відносяться:

Підготовка юристів, яка повинна включати в себе не тільки правові знання і навички, але і моральні цінності, необхідні для здійснення юридичної діяльності.

Контроль за професійною діяльністю юристів, щоб запобігти порушенням професійної етики. Цей контроль може здійснюватися органами адвокатури, прокуратурами, судами, а також громадськими організаціями.

Соціальне забезпечення - юристи повинні мати гідне соціальне забезпечення, щоб не бути залежними від своєї професії. Це допоможе їм уникнути корупції та інших форм порушення професійної етики.

Психологічна підтримка юристів, адже вони часто стикаються зі стресом і перенапруженням. Тому важливо забезпечити їм психологічну підтримку, щоб запобігти емоційному вигоранню.

Крім того, важливо розвивати юридичну професію, щоб зробити її більш привабливою для юристів, які мають високі моральні цінності. Це може бути досягнуто шляхом підвищення престижу юридичної професії, а також шляхом поліпшення умов праці юристів.

Впровадження таких заходів допоможе запобігти професійній деформації юристів і забезпечити ефективне здійснення юридичної діяльності.

Використані джерела:

1. Вікіпедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Професійна_деформація;

2. stud.com.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу: [Професійна деформація юриста - Організаційно-управлінська діяльність юриста - Підручники для студентів онлайн \(stud.com.ua\)](#);
3. ni.biz.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу: [Професійно-моральна деформація юриста та її причини. \(ni.biz.ua\)](#);
4. 4ua.co.ua [Електронний ресурс] – Режим доступу: [Професійна деформація працівників юридичної сфери: поняття, причини, шляхи подолання | деонтологія \(4ua.co.ua\)](#).

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «СУБ'ЄКТА» ТА «УЧАСНИКА» АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОЦЕСУ

Соломко Анастасія, студентка гр. 8.05.081.020.23.1 факультету Економіки і права Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Стрімкий розвиток науки і техніки не тільки допомагає людству досягнути нові можливості, але й призводить до спалаху збройних конфліктів, що має незворотний вплив на довкілля. У регіоні у ХХ столітті слово «війна» було повністю замінено збройним конфліктом, що ще більше вплинуло на стан навколишнього середовища. Термін «збройний конфлікт» використовується в нормативному праві, законодавчому праві та документах ООН. Хоча наявність збройного конфлікту є необхідною умовою для застосування норм міжнародного гуманітарного права, існуючі правові норми чітко не визначають елементи, необхідні для визначення збройного конфлікту. Іншими словами, питання про те, чи можна вважати ту чи іншу ситуацію збройним конфліктом між двома країнами, залишається відкритим. Але хоча ми можемо ніколи не знайти відповіді, ми повинні пам'ятати, що шкоди навколишньому середовищу вже завдано.

Як зазначають деякі автори, у ХХ ст. розвиток військових технологій різко прискорився. Цей фактор почав справляти реальний вплив на розвиток норм МГП і призвів до появи ряду правових норм, пов'язаних з оцінкою нових видів зброї, які можуть мати негативний вплив на довкілля.

Сьогодні зброєва промисловість відома своїм руйнівним впливом на глобальне довкілля. Деякі автори відзначають, що прямі впливи на

навколишнє середовище стали реальністю для військових цілей, оскільки технічні можливості методу дозволяють порівняти з природними процесами та явищами.

Міжнародна спільнота та науковці розглядають це питання. Більш загальний підхід передбачає визначення розміру та характеру пошкодження. У цьому випадку це свідчить про те, що зброя, яка використовується державами для різних цілей, може завдати шкоди біосфері Землі. При цьому засоби і методи такого знищення також обмежені. У вузькому сенсі цю проблему можна пояснити з точки зору військової діяльності (військової підготовки та бойових дій).

Для України ще до 2022 року знайома ситуація зі збройними конфліктами. Прикладом є те, що у Донецькій та Луганській областях України ід час збройного конфлікту внаслідок обстрілів і використання вибухових речовин, хімічних отруйних речовин, уламків металу та важких металів спричинено серйозне забруднення навколишнього середовища; утворилося багато провалів, які руйнують землю та руйнують. Було знищено заповідники, затоплено шахти, споруджено оборонні споруди та котловани, зруйновано каналізаційну та водопровідну мережі. Ризики, пов'язані з пошкодженням комунікацій, підприємств та інших об'єктів, що сприяють підвищенню екологічної небезпеки, є особливо важливими, оскільки ці явища можуть збільшити масштаби негативних впливів за відсутності можливостей контролю та ліквідації негативних наслідків. Через руйнування очисних споруд погіршився екологічний стан водойм. Небезпека протипіхотних мін призводить до обмеження або втрати можливостей використання великих природних територій. Багато об'єктів природно-заповідного фонду, розташованих у зоні бойових дій, зазнало значної шкоди [10, с. 7].

Багато колишніх полів боїв Першої та Другої світових війн донині залишаються непридатними для ведення сільського господарства та несуть загрозу життю людей через нерозірвані снаряди та міни, які досі залишаються неушкодженими на території багатьох країн [9, с. 90]. Наприклад, в річці на Хмельниччині знайшли небезпечний снаряд із часів Другої світової війни [12]. А на Вінниччині знайшли 41 артилерійський снаряд часів Другої світової війни [13]. Таке відлуння війни є в багатьох куточках нашої держави, і це є вкрай небезпечно як для життя людей, так і для навколишнього середовища. Якщо додати до цього важкі наслідки воєн в Індії, Китаї, Ірані, Афганістані, у Перській затоці 1991 р., Югославії, Чечні, Іраку й інші, то картина виявляється ще більш жахаючою та похмурою [9, с. 90].

Сьогодні зброяєва промисловість відома своїм руйнівним впливом на глобальне довкілля. Деякі автори відзначають, що прямі впливи на навколишнє середовище стали реальністю для військових цілей, оскільки технічні можливості методу дозволяють порівняти з природними процесами та явищами. Міжнародна спільнота та науковці розглядають це питання. Більш загальний підхід передбачає визначення розміру та характеру пошкодження. У цьому випадку це свідчить про те, що зброя, яка

використовується державами для різних цілей, може завдати шкоди біосфері Землі. При цьому засоби і методи такого знищення також обмежені. У вузькому сенсі цю проблему можна пояснити з точки зору військової діяльності (військової підготовки та бойових дій).

Нині є багато міжнародно-правових актів, які прямо або частково мають стосунок до охорони навколишнього середовища, зокрема: Женевська конвенція 1949 р. [2], Додатковий протокол 1977 р. [4], Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. [3], Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію [5], Резолюція МС ООН про ядерну зброю [6] і т. д.

З 1945 р. Статутом ООН забороняється вдаватися до сили у відносинах між державами, за винятком випадків самооборони під час нападу [1]. Проте в більшості країн така заборона й досі є неефективною.

З юридичного погляду як можливе порушення положень Женевської конвенції з позиції шкоди та руйнування найбільш доцільно вивчити застосування ядерного потенціалу. Тут ми говоримо про шкоду особам, які користуються захистом, майну, навколишньому середовищу в результаті застосування ядерної зброї. Неприпустимість застосування ядерної зброї та її несумісність з основними принципами Женевської конвенції 1949 р. випливають із такої основної мети: поранений, захоплений або затоплений судом, більше не є «контрагентом» і повинен розглядатися як жертва війни без будь-якої дискримінації та будь-яких інтересів або вигод [2].

Ядерна зброя – це найнебезпечніша руйнівна сила, яка не залишає нічого та нікого на своєму шляху. Вона входить до списку зброї масового ураження, і багато країн від неї вже відмовилося. У разі застосування ядерної зброї виникає одночасно 6 видів ураження: ударна хвиля, електромагнітний імпульс, рентгенівське та світлове випромінювання, радіоактивне зараження та проникаюча радіація [11, с. 148]. Руйнування ядерною зброєю має масовий характер і завдає противнику непоправних втрат у живій силі, бойовій техніці та інфраструктурі.

Тому положення цих документів роблять значний внесок у захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Однак сторони збройного конфлікту не повинні використовувати ці положення самостійно. Перш за все, ми повинні навчитися усвідомлювати, що збройний конфлікт завдає шкоди не лише інфраструктурі та майну ворога, але й шкодить навколишньому середовищу, що, у свою чергу, впливає на країни, які використовують зброю для захисту власних інтересів. Ми сподіваємося, що люди в усьому світі нарешті усвідомлять важливість екологічної безпеки і таким чином покращать умови нашого життя.

3 року в рік 6 листопада проходить **Міжнародний день запобігання експлуатації навколишнього середовища під час воєнних та збройних конфліктів**, який встановила Генеральна Асамблея ООН у 2001 році,

посилаючись на Декларацію тисячоліття, де вказано охороняти навколишнє середовище.

Під час бойових дій природні ресурси та екосистеми зазнали величезних втрат. Вивчивши наслідки для навколишнього середовища, Організація Об'єднаних Націй переконана, що шкода навколишньому середовищу призводить до втрати життя та матеріальних цінностей, виходячи за межі країни та сучасних поколінь.

Екологічна ситуація в Україні сильно постраждала під час війни, тому цей день набуває для нашої країни нового, надзвичайно важливого значення.

Рівень сучасних військових технологій усуває різницю між особливо небезпечною зброєю та відносно легкою зброєю, яка може мати негативний вплив на навколишнє середовище. В умовах прискореного військового розвитку та технічного прогресу такі проблеми продовжують наростати. З огляду на це сучасні умови вимагають розвитку міжнародно-правових норм, спрямованих на захист людини та навколишнього природного середовища. Розробки в цьому напрямку почалися давно і тривають досі. Цей процес, безумовно, заслуговує на увагу, оскільки його найближча мета — звільнити людство від загрози війни та запобігти екологічній шкоді, спричиненій збройним конфліктом. З цієї точки зору необхідно підкреслити важливу роль міжнародного права в забезпеченні охорони навколишнього середовища.

Таким чином, самодостатність держав у вирішенні екологічних проблем під час збройних конфліктів є глобальною проблемою з руйнівними наслідками для всього світу.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 р. № 995_010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text .
2. Женевська конвенція від 12 серпня 1945 р. № 995_154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text .
3. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18 травня 1976 р. № 995_258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_258#Text .
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. № 995_199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text .
5. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 р. № 995_266. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text .

6. Резолюція 60/76 МС ООН «Заходи до розвитку консультативного висновку Міжнародного Суду стосовно законності погрози ядерною зброєю чи її застосуванням» від 8 грудня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f36#Text.

7. Галака С. ООН та нерозповсюдження ядерної зброї. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 96 (1). 2011. С. 11–17.

8. Каткова Т. Захист навколишнього середовища у міжнародному гуманітарному праві. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2012. Вип. 2 (31). С. 162–166.

9. Кірющенко А. Право збройних конфліктів у забезпеченні охорони природного середовища. Правова держава. № 8. 2005. С. 89–93.

10. Военні дії на Сході України – цивілізаційний виклик людству / О. Мелень-Забрамна, С. Шутяк, А. Войціховська та ін. Львів : ЕПЛ, 2015. 136 с.

11. Услиста Ю. Використання ядерної зброї: ілюзія миру. Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Вип. 2. Одеса : ОНЕУ, 2016. С. 148–150. 14. Brecher B. The new order of war. Rodopi, 2010. 258 p.

12. В річці на Хмельниччині знайшли небезпечний снаряд. URL: <https://vsim.ua/Podii/v-richtsi-na-hmelnichchini-znayshli-nebezpechnisnaryad-11193214.html>.

13. На Вінниччині за дві доби знайшли 41 артилерійський снаряд. URL: <https://vezha.ua/na-vinnichchyni-za-dvi-doby-znajshly-41-artylerijskyj-snaryad-foto/>

СТАБІЛЬНІСТЬ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН, ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Старцев Юрій Костянтинович, здобувач 1 року навчання III (освітньо-наукового) рівня Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди адвокат, адвокатське об'єднання «ДСА ГРУП»
Orcid 0009-0009-8547-8882

науковий керівник **Кошарновська Світлана Леонідівна**, к.ю.н. доц. кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Держава уособлює собою окреме суспільство, головною метою якого є його формування, розвиток, забезпечення безпеки тощо. У цьому зв'язку

перша стаття Основного Закону – Конституції України встановлює, що Україна є соціальною та правовою державою[1].

Правова держава є визначальним і найбільш змістовним елементом панівного в сучасних розвинутих країнах типу державності. Правова держава являє собою організацію політичної влади, що заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, верховенстві права, взаємній відповідальності особи і держави[2, с. 10].

Поняття соціальної функції держави в сенсі зазначеної статті слід розуміти через висновки Конституційного суду (рішення від 25.01.2012 № 3-рп/2012 у справі № 1-11/2012 за поданням Пенсійного фонду). За висновками суду Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості та піклується про зміцнення громадянської злагоди у суспільстві. Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї[3, с. 12].

Отже, держава це основа будь-якого суспільства, яка охоплює усі сфери людського життя та його діяльності, у зв'язку із чим, неодмінно впливає на них.

Одним із головних чинників, який здійснює вплив на суспільне життя в певній країні є її економічний розвиток.

Існує ряд закономірностей, які притаманні всім державам в процесі їх економічного розвитку, але кожна з них мала своєрідні особливості та свої часові межі в яких проходив той чи інший період розвитку, що залежали від різноманітних факторів впливу.

Сам по собі економічний розвиток держави можна охарактеризувати, як зростання виробництва вже існуючих товарів та послуг, пошук нових методів та технологій за допомогою яких таке виробництво буде нарощувати обсяги, а також поява нових товарів та послуг з використанням на певному етапі розвитку новітніх технологій, інформаційних систем тощо.

Натомість, існує ряд проблемних аспектів, які завжди будуть створювати передумови гальмування економічному розвитку держави та спричинятимуть негативний вплив на нього.

Наприклад, стабільність трудових правовідносин є ознакою прогресивного економічного розвитку держави, натомість, їх нестабільність - неодмінно буде гальмувати економіку держави і в цілому негативно впливатиме на подальший її розвиток.

Оскільки Україна перебуває у стані війни, з метою підтримання економіки на сучасному етапі, а так само й піклування про забезпечення післявоєнного економічного розвитку держави, дослідження питання впливу захисту трудових правовідносин на економічний розвиток України набуває неабиякої актуальності.

Трудові правовідносини – це врегульовані нормами трудового права суспільні відносини, що виникають у результаті укладення трудового договору (власне трудові), а також відносини з приводу встановлення умов праці на підприємствах, навчання й перекваліфікації за місцем праці та відносини, пов'язані з наглядом і контролем за дотриманням трудового законодавства, вирішенням трудових спорів та працевлаштування громадян[4, с. 12].

Зазначене визначення трудових правовідносин є досить вдалим і обґрунтованим з огляду на широкий обсяг тих відносин, які охоплюються таким формулюванням.

Основним видом трудових правовідносин є власне трудові правовідносини, або, як їх ще прийнято називати, індивідуально-трудові. Тобто, це відносини, що виникають на підставі укладення трудового договору між працівником і роботодавцем, за яким працівник зобов'язаний виконувати роботу, визначену договором, дотримуватись правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець відповідно зобов'язаний виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін[4, с. 13].

Існування власне трудових правовідносин розпочинається з моменту укладання трудового договору між працівником і роботодавцем. Важливим елементом забезпечення прав одного із суб'єктів трудових відносин – працівника, є наявність трудового договору із роботодавцем, оскільки саме трудовий договір може стати передумовою захисту прав працівника.

Ці обставини створюють умови, за яких суб'єкти трудового права регулюють власні правовідносини за допомогою узгоджених між собою певних правил, які зафіксовані документально. Такий стан речей, перш за все впливає на стабільність трудових правовідносин та як наслідок зменшує кількість трудових спорів, а у кінцевому результаті досягає мети пов'язаної із розвитком економіки держави.

Економічні проблеми в Україні протягом останніх років призвели до значного поширення нелегальної трудової діяльності, дедалі більшого розшарування населення за рівнем доходів. Відбувається суттєвий відтік кваліфікованої праці з легального сектору економіки в нелегальний, оскільки останній пропонує значно кращі умови оплати праці. Існуючі форми «тінізації» економічних процесів обумовлюють наявність в Україні значних обсягів нелегальної праці, поширеними видами якої є вулична торгівля, послуги з будівництва, ремонтні роботи, зокрема автомобілів, пасажирські перевезення, приватне репетиторство, різного роду посередницька діяльність, дрібнотоварне виробництво у сільській місцевості тощо. Усі ці види діяльності здійснюються, зазвичай, без оформлення належним чином дозвільних документів, патентів, ліцензій, контрактів і не декларуються у податкових органах[5, с. 22].

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, Верховною Радою України вже 15.03.2022 прийнято Закон

України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» за № 2136-IX, який набрав чинності 24.03.2022[6].

Зазначеним нормативно-правовим актом внесено зміни до трудового законодавства та визначено певні особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ та організацій, зокрема, передбачено можливість припинення трудових договорів, збільшено нормальну тривалість робочого часу, розширено підстави застосування умови про випробування тощо.

Прийняття цього Закону було зумовлене об'єктивними причинами пов'язаними із врегулюванням трудових правовідносин на територіях, де відбувалися бойові дії. Натомість, внесення загальних змін, які визначили регулювання трудового законодавства шляхом прийняття вказаного Закону потребували попередньо фахового обговорення, оскільки він безумовно вплинув стабільність трудових правовідносин.

В умовах воєнного стану, збереження трудового потенціалу має бути одним із першочергових дій держави, оскільки саме за допомогою праці відбувається зростання виробництва вже існуючих товарів та послуг, а також поява нових надає можливість розвивати державну економіку.

Також важливість стабільних трудових правовідносин, як елемента економічного розвитку держави, можна розглядати через призму надходження до Державного Бюджету України податків та зборів, які сплачуються платниками податків, у тому числі, через податкових агентів, та які нараховуються і утримуються із отриманої заробітної плати працівників.

Тобто, чим стабільніші трудові правовідносини, тим більша питома вага податків, які можуть надійти до державного бюджету.

Кошти які надходять у вигляді податків та зборів від такої діяльності формують державний Бюджет та дозволяють державі ефективно здійснювати власні функції, що неодмінно є передумовою для економічного зростання країни.

Податок який надходить від трудових правовідносин є податок на доходи фізичних осіб. Вказаний загальнодержавний податок включає у себе також і інші надходження, не пов'язані із здійсненням трудових відносин, однак, його більша частина складається саме за рахунок відрахувань від заробітної плати працівників.

За період січень-жовтень 2023 року обсяг надходжень податку на доходи фізичних осіб до Державного бюджету України становить 139961,8 млн. грн, що складає 6,34 % усіх надходжень[7]. Зазначений податок входить до загального фонду, кошти якого призначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків (тобто, не спрямовуються на конкретну мету).

Отже, надходження коштів від зазначеного податку має важливе значення для формування дохідної частини Державного бюджету України і як наслідок для економічного зростання.

На підставі викладеного, можна зробити висновок, що трудові правовідносини, у тому числі, в умовах війни, займають особливе місце в економічному розвитку України, який відображається простою формулою, чим

стабільніші трудові правовідносини, тим більша можливість для економічного розвитку України.

Отже, під час вирішення питання про внесення змін до трудового законодавства необхідно зважено підходити до їх прийняття із урахуванням можливих наслідків. В іншому випадку, внесення таких змін до законів, можуть мати непоправний негативний ефект на стабільність трудових правовідносин, що потягне за собою не лише сповільнення економічного розвитку України, але й спричинить відтік кваліфікованих кадрів.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України. Верховна Рада України: Конституція; Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>.
2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
3. Конституція України. Науково-практичний коментар [текст] Станом на 20 травня 2018 р. / За заг. ред. Чижмарь К. І. та Лавриновича О. В. - Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2018. - 290 с.
4. Трудове право: курс лекцій / Л. Ю. Прогонюк. — Миколаїв: МНАУ, 2021. — 99 с.
5. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник / Л.М. Ільч, О.В. Акіліна – К.: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2020. — 952 с.
6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Верховна Рада України. Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ (1919-1991 рр.): ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Удовіченко Каріна Едуардівна, студентка 1 курсу, групи 6.05.081.010.23.1 факультету економіки і права, спеціальності 6.081.010 Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри

правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

Впродовж періоду 1919–1991 рр. кримінально-виконавча система в Україні виступала не тільки як засіб контролю за злочинністю, але й як ефективний інструмент тоталітарного режиму. Цей період в історії України характеризується встановленням та функціонуванням тоталітарних режимів, таких як радянський та нацистський, які впливали на всі аспекти життя суспільства, включаючи систему виконання покарань.

1.1. Під час громадянської війни в Україні, яка тривала з 1917 по 1921 рік, утворення системи виконання покарань стало невід'ємною частиною революційних та воєнних процесів того часу. Політична нестабільність, соціальні перетрубації та конфлікти в суспільстві створили потребу у впровадженні механізмів контролю за порушниками закону та політичних опонентів. В Україні розпочалася військово-політична боротьба між різними фракціями та державними утвореннями, такими як Українська Народна Республіка, Директорія та Петлюрівська Держава. Цей хаос спричинив розпад адміністративних структур та відсутність чіткого контролю за виконанням законів. Цим складним становищем скористалися більшовики, вони розуміли, що зможуть легко захопити владу підкоривши бідну більшість населення. Виходячи з цього комуністична партія висуває гасла: «Мир в країну, землю людям». Змучені постійними війнами, бідністю та голодом люди підтримують більшовиків. Буржуазія, в руках якої була сконцентрована значна більшість земель, втрачає всі свої статки, відповідно демонструючи своє незадоволення опором. Тут і починається Червоний терор - насильницькі заходи, що здійснювалися більшовиками проти широких соціальних груп, які були оголошені «класовими ворогами», що звинувачувалися в «контрреволюційній діяльності». Відзначається поява перших таборів виконання покарань, які призначались для утримання політичних опонентів. Ці табори стали своєрідним інструментом політичних репресій, а їхні умови часто були невинувато жорстокими. В умовах економічної нестабільності та потреби в утриманні великої кількості військовополонених та політичних в'язнів, система виконання покарань широко використовувала примусову працю. Це сприяло розвитку концепції таборів примусової праці та їхнього значення у формуванні економіки в умовах війни.

Дивним та незвичним є те, що всі ці жорстокі порушення були законними, так як радянська влада закріпила та обгрунтувала їх на законодавчому рівні, таким чином кримінально-виконавча система могла вільно функціонувати та здійснювати всі необхідні дії для створення тоталітарного режиму.

Аналізуючи вищенаведені історичні події з погляду сучасного законодавства, можна констатувати грубі та масові порушення прав людини з боку більшовицького режиму:

1. Масові репресії проти груп населення на підставі їхньої соціальної, економічної чи політичної належності (так званий «червоний терор»). Це порушує право на життя, закріплене статтею 3 Загальної декларації прав людини.

2. Тримання у таборах без належного судового розгляду та вироку суперечить принципу презумпції невинуватості (стаття 11 Загальної декларації прав людини) та права на справедливий суд (стаття 10).

3. Невиправдано жорсткі та негуманні умови тримання в'язнів порушують норми статей 3 (заборона катувань) та 5 (право на свободу та особисту недоторканність) Загальної декларації прав людини.

4. Широке застосування примусової праці суперечить статті 23(1) Загальної декларації прав людини та статті 43(1) Конституції України.

1.2. Індустріалізація, яка активно розвивалася в період між двома світовими війнами, визначила новий етап економічного та соціального розвитку. Однак, разом із зростанням промислового потенціалу, у багатьох країнах почав активно розвиватися тоталітарний контроль за суспільством. Промисловий розвиток призвів до значного зростання економічної потужності країн, що вплинуло на рівень життя суспільства. Індустріалізація супроводжувалася різкими соціальними змінами, такими як масова міграція до міст, зміна структури праці та виникнення нових соціальних груп. На території України, яка входила до складу СРСР, індустріалізація відбувалася паралельно з політичним терором. Головне управління лагерів (ГУЛАГ) стало основним інструментом для утримання політичних опонентів та примусової праці. Сталінський режим активно впроваджував культ особи, а ідеологічний контроль над суспільством посилювався через систему пропаганди та цензури.

Аналізуючи вищенаведені історичні події з погляду сучасного законодавства, можна виокремити такі грубі порушення прав людини радянською тоталітарною системою:

1. Масові політичні репресії громадян, що суперечить праву на життя (ст.3 Загальної декларації прав людини) та забороні катувань чи нелюдського поводження (ст.5).

2. Використання примусової праці ув'язнених. Це порушує ст.23(1) Загальної декларації прав людини та ст.43(1) Конституції України.

3. Позбавлення волі з політичних мотивів без належної правової процедури суперечить принципу верховенства права, праву на справедливий суд (ст.10 Загальної декларації прав людини).

4. Запровадження цензури та ідеологічного контролю порушує права на свободу думки, переконань, на вільне вираження поглядів (статті 18,19 Загальної декларації прав людини).

Отже, радянський режим грубо порушував права людини. Кримінально-виконавча система (ГУЛАГ) була інструментом політичних репресій і значною мірою сприяла утвердженню тоталітаризму в СРСР.

1.3. Період масових репресій та голодомору, що відбувся в Радянському Союзі в 1930-і роки, визначався жорстокістю та безжалісністю

тоталітарного режиму. У 1930-і роки Сталін впровадив політику масових репресій, спрямовану на придушення опозиції, інтелігенції та будь-якого потенційного опонента режиму. Режим використовував такі методи, як масові арешти, політичні процеси, табори примусової праці, щоб придушити будь-який прояв незалежності чи критики. Голодомор 1932–1933 років в Україні був результатом штучно створеної голодової катастрофи, спричиненої колективізацією та репресивними заходами проти селянства. Режим усунув будь-який спротив селян через люту політику конфіскації продуктів та перешкоджав виїзду населення з районів голодомору, залишаючи його призначеним на спотворене голодом в жахливих розмірах. Масові репресії та голодомор були використані для ламання опозиції та будь-якої форми непокори. Вони створювали атмосферу страху та підкріплювали культ особи в лідера. Ці інструменти терору дозволяли тоталітарному режиму контролювати кожний аспект життя населення. Вони використовувались для створення атмосфери постійної психологічної та економічної нестабільності, щоб утримати суспільство в стані постійної підконтрольності.

Аналізуючи вищенаведені історичні події з погляду сучасного законодавства, можна констатувати грубі та масові порушення прав людини радянським тоталітарним режимом:

1. Масові політичні репресії громадян, що є порушенням права на життя (ст.3 Загальної декларації прав людини), заборони катувань і нелюдського поводження (ст.5), права на справедливий суд (ст.10).

2. Голодомор 1932-1933 років як штучно створений режимом голод, що призвів до масової загибелі людей. Це є порушенням права на життя та гідні умови існування.

3. Створення атмосфери страху та придушення будь-якої опозиції чи критики режиму шляхом репресій та цензури, що порушує свободу переконань та їх вільного вираження (ст. 18, 19 Загальної декларації прав людини).

2.1. Організація виконання покарань під нацистським режимом була частиною загального тоталітарного підходу, орієнтованого на підкорення суспільства та реалізацію ідеологічних завдань. Ключовим елементом були концентраційні табори, які служили не лише для покарання, але і для експлуатації примусової праці, масового вбивства та експериментів. СС (Шутцштурм) та Гестапо мали основний контроль над цією системою. СС відповідало за утримання таборів, тоді як Гестапо здійснювало політичний контроль і проводило репресивну політику.

2.2. Кримінально-виконавча система нацистів взаємодіяла з політикою геноциду та тотального знищення національних груп. Основні жертви включали євреїв, ромів, представників інших національних менших спільнот, а також політичних опонентів. Концтабори стали ареною масових вбивств, експериментів та жорстокого покарання. Нацистський режим прагнув не лише фізично знищити ці групи, але й психологічно та культурно винищити будь-який слід їхнього існування.

Аналізуючи політику нацистського режиму в галузі покарань, можна констатувати низку фундаментальних порушень прав людини:

1. Масові політичні репресії, геноцид та фізичне знищення цілих національних та соціальних груп населення (євреї, роми, опозиція). Це грубо порушувало право на життя (ст.3 Загальної декларації прав людини) та заборону дискримінації (ст.2).

2. Жорстоке поводження з в'язнями, проведення нелюдських експериментів, що є катуванням та порушенням ст.5 Загальної декларації прав людини.

3. Експлуатація примусової праці ув'язнених суперечить ст.23(1) Загальної декларації прав людини та ст.43(1) Конституції України.

Отже, нацистський режим широко застосовував кримінально-виконавчу систему (передусім концтабори) як інструмент тотального контролю, масових політичних репресій та реалізації злочинної расової політики, що призвело до порушень прав мільйонів людей.

3.1. У контексті тоталітарного режиму, кримінально-виконавча система використовується як засіб для забезпечення тотального контролю над суспільством. Такий контроль включає масові арести, політичні репресії та використання терору для підтримки влади. Окрім цього, суворе ставлення було до віросповідання, радянська влада пропагувала атеїзм, а за будь-який зв'язок з церквою на людину чекало жорстоке покарання. Страх перед покаранням та репресіями веде до самоцензури та утримання вираження власних переконань, що призводить до зневаження прав людини та обмеження свободи. Кримінально-виконавча система включала в себе широкий спектр заходів для контролю над особистим життям громадян, включаючи системи денонсації, шпигунство та масовий нагляд. Це сприяло формуванню враження, що будь-яка дія може бути відстежена та викликати репресії.

Такі дії є грубим порушенням прав людини з точки зору сьогодення. Зокрема, вони суперечать таким статтям Конституції України:

Стаття 3 - людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю

Стаття 21 - усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах

Стаття 28 - кожен має право на повагу до його гідності

Стаття 29 - кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність

Стаття 34 - кожен має право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань

Також порушуються статті Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та інших міжнародних договорів у сфері прав людини, ратифікованих Україною.

3.2. Подолання спадщини тоталітаризму в сучасній Україні є важливим завданням для розвитку демократичного суспільства, захисту прав людини та зміцнення правової держави. Це завдання може бути реалізоване через різноманітні напрями:

Історична пам'ять та освіта:

- Забезпечення правдивого викладання історії, зокрема періоду тоталітарних режимів.
- Проведення досліджень, архівних розкопок та інших заходів для вивчення і розкриття історичних фактів.
- Збереження та відновлення об'єктів культурної спадщини, пов'язаних з тоталітарним минулим.

Правова реформа:

- Реформа законодавства для гарантування прав та свобод громадян.
- Посилення відповідальності за порушення прав людини та пропаганду тоталітарних ідей.
- Впровадження механізмів перегляду інших законів, що можуть залишати сліди минулих тоталітарних режимів.

Меморіальна політика:

- Створення меморіальних майданчиків, музеїв та інших об'єктів для вшанування пам'яті жертв тоталітарних режимів.
- Здійснення мережі заходів, спрямованих на визнання та пам'ять про тих, хто протистояв тоталітарним режимам.

Суспільна участь:

- Залучення громадянського суспільства до процесу визначення політики щодо спадщини тоталітаризму.
- Проведення освітніх та інформаційних кампаній з метою формування громадянського ставлення до тоталітаризму.

Міжнародна співпраця:

- Співпраця з іншими країнами, які також пройшли через тоталітарні режими, для обміну досвідом та спільної роботи над подоланням спадщини тоталітаризму.

Необхідність уникнення повернення до тоталітарного режиму стає ключовою в утвердженні цінностей демократії, захисту прав людини та створенні суспільства, яке гідно і вільно живе у XXI столітті. Тоталітаризм - це не лише далеке минуле, але і важлива тема для вивчення та розуміння, оскільки він залишив глибокий слід в історії багатьох країн, включаючи Україну.

Спроби повернутися до тоталітарного режиму мають потенційно катастрофічні наслідки для суспільства. Тоталітаризм характеризується обмеженням свободи, порушенням прав людини, цензурою та політичними репресіями. Повернення до цього виду управління загрожує втратою досягнень у сфері прав та свобод, які вдалося досягти в результаті мук та боротьби попередніх поколінь. Важливо пам'ятати, що тоталітаризм суперечить основним принципам сучасного суспільства. Демократія дозволяє громадянам брати участь у прийнятті рішень, виражати свої погляди і

відстоювати свої права. Тоталітарний режим, навпаки, прагне контролювати та обмежувати свободу людей. Сьогодні наш жорстокий сусід намагається порушити наші права та створити всі необхідні умови для утворення тоталітарного режиму на території України. Наслідки можуть бути катастрофічними, тому ми маємо зробити все можливе, щоб запобігти цьому.

Не менш важливим аспектом є пам'ять про трагедії, які супроводжували тоталітарні режими. Запитання про загиблі, репресовані та ті, хто втратив свободу через авторитарні системи, завжди повинні залишатися в центрі уваги, щоб нагадувати про те, на що ми не повинні повертатися. Уникнення тоталітарного режиму - це також можливість для розвитку. Демократія створює сприятливий ґрунт для інновацій, економічного зростання та соціального розвитку. Заохочення свободи виразу, творчості та різноманітності стає джерелом новаторських ідей і позитивних змін.

Ось чому важливо не тільки пам'ятати минуле, а й активно протидіяти будь-яким спробам відновлення тоталітаризму. Тільки шляхом утвердження демократичних цінностей та захисту прав людини ми можемо побудувати сучасне суспільство, в якому кожен громадянин може жити вільно і гідно.

Джерела:

<http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=F&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU>
<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/106916>
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%8F_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Ходикіна Ліана Сергіївна, здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 081 Право ХНЕУ імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки

Раніше у під'їздах багатоповерхових будинків вивішувалися списки мешканців з номерами їхніх квартир. Тоді не лише не боялися оприлюднення своїх персональних даних, але й були зацікавлені у такій відкритості. Це було зручно для всіх. Але, зараз поширювати інформацію про себе стало небезпечно.

Через низький рівень правової обізнаності громадяни часто ігнорують проблеми, пов'язані із захистом власних персональних даних. Зазвичай, звичайна людина, яка бере участь в інформаційних відносинах і підписує різні документи, часто знаходиться в нерівній позиції в порівнянні з іншою стороною. Іноді потрапляє у своєрідну рабську залежність якогось «товариства», супермаркету, банка тощо. Продавши конфіденційну інформацію за невеликі гроші, недосвідчена особа навіть не може уявити, ким і задля чого будуть використані її особисті дані.

Статтею 2 Закону України «Про захист персональних даних» встановлено, що персональними даними визнаються певні відомості про фізичних осіб, за якими можна їх ідентифікувати. Якщо роботодавець використовує персональні дані своїх працівників для виконання трудових обов'язків і забезпечує захист таких даних, то, відповідно до чинного законодавства, у нього немає необхідності отримувати дозвіл на їх використання. Однак роботодавець повинен отримувати письмову згоду працівника на обробку його персональних даних, якщо вони стосуються расових чи етнічних походжень, політичних, релігійних чи світоглядних переконань, членств у політичних партіях і профспілках, притягань до кримінальної відповідальності, статевого життя, стану здоров'я чи генетичних даних [1].

На думку Р.О. Куценка, захист персональних даних досягається в забезпеченні балансу між відкритістю та конфіденційністю інформації про особу. Гарантії захисту персональних даних працівника визнаються нормами трудового права та відповідними галузями права, які регулюють засоби, що забезпечують конфіденційність інформації про працівника, а також регламентують процес збирання та обробки цих даних, запобігаючи їх незаконному використанню. Гарантії виділяються на загальні (забезпечують захист будь-яких фізичних осіб, у тому числі працівників) та спеціальні (направлені лише на осіб, які перебувають у статусі працівника). [2, с. 55-58].

До принципів захисту персональних даних працівників варто відносити добровільність надання їх особою під час працевлаштування, повноту та вірогідність відомостей, що складають персональні дані працівника, достатність та ненадмірність обробки та збору таких даних, відповідальність роботодавця за стан збереження даних і безперервності забезпечення їх захисту, відкритість та прозорість використання роботодавцем персональних даних лише з метою забезпечення здійснення ним своїх

повноважень та трудових функцій працівником. Усі вказані принципи є фундаментальними засадами, на яких функціонує механізм захисту персональних даних [3, с. 4-8].

Отже, в Україні захист персональних даних працівників є важливою складовою правової охорони їхніх прав, свобод і законних інтересів. За порушення законодавства, що вимагає захисту персональних даних працівників, передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність. Адміністративна відповідальність встановлюється відповідно до статті 188-39 Кодексу України про адміністративні правопорушення за несвоєчасне повідомлення про обробку персональних даних або змінених відомостей, які підлягають повідомленню згідно із законом. Кримінальна відповідальність передбачена статтею 182 Кримінального кодексу України і виключно до незаконної зміни такої інформації. Важливо відзначити, що існуючі механізми захисту персональних даних працівників на сьогоднішній момент не є ідеальними і не забезпечують достатнього рівня приватності для громадян, тому потребують подальшого вдосконалення.

Література:

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
2. Куценко Р. О. Гарантії захисту персональних даних працівників в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 55–58. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/13.pdf>.
3. Авраменко А. В. Принципи захисту персональних даних працівників. Актуальні проблеми держави

ОЦІНКА ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

ЧЕРНОІВАНОВА Анастасія, Здобувач вищої освіти ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**, к. ю. н. доцент кафедри правового регулювання економіки Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

У сучасних умовах стану економіки України особливої важливості набуває проблема оцінки вартості об'єктів інтелектуальної вартості (ОІВ).

На сьогодні універсальної методики оцінки ОІВ не існує.

Визначення вартості ОІВ необхідно з метою бухгалтерського обліку, тому що все майно та майнове право, у тому числі право на ОІВ повинні відображатися в балансі підприємства.

У міжнародній практиці існують три основні підходи до оцінки вартості ОІВ: витратний, прибутковий та ринковий.

Витратний метод, як правило, використовується у тих випадках, коли нематеріальні активи мають соціальне значення і не можуть давати прибуток одразу або перебувають на межі банкрутства.

При використанні витратного методу для оцінки ОІВ слід не забувати коригувати витрати на величину індексу цін на дату оцінки.

Хотілося б детальніше зупинитися на прибутковому підході оцінки ОІВ.

Практичне використання ОІВ з метою отримання прибутку пов'язане з проведенням комплексу заходів щодо створення або реконструкції виробництва з використанням ОІВ, випуску продукції та її реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках [1].

Оцінку вартості ОІВ (C_{OIB}) прибутковим методом необхідно здійснювати за формулою:

$$C_{OIB} = \sum_{t=0}^T ЧГН \times L_t$$

де T – розрахунковий рік;

t – рік, результати та витрати якого призводять до розрахункового;

L_t – коефіцієнт дисконтування;

ЧГН – чисті грошові надходження.

За умови приведення до року початку реалізації ОІВ $T=0$, тоді

$$L_t = \frac{1}{(1+d)^t},$$

де d – величина дисконту, отже формула перетворюється:

$$C_{OIB} = \sum_{t=0}^T ЧГН \times \frac{1}{(1+d)^t}$$

Чисті грошові надходження складаються з суми чистого прибутку та відрахувань амортизації.

Розмір дисконту (d) відображає ступінь ризику інвестування у конкретне використання ОІВ.

Знаходження величини дисконту можна здійснювати так [2]:

$$d = a + v + c,$$

де a – банківська ставка на рік;

в – рівень інфляції;

с – премія за ризик.

Для оцінки зареєстрованого товарного знаку та авторського права зазвичай використовується прибутковий підхід - "метод звільнення від роялті".

При застосуванні даного методу передбачається, що інтелектуальна власність (ІВ), яку використовує підприємство, йому не належить, а додатковий прибуток, який створює даний ІВ залишається на підприємстві. При цьому ринкова вартість ІВ розраховується за такою формулою:

$$C_{OIB} = \sum_{t=0}^T \text{ЧГН} / (1+d)^t = \sum P_t * V_t * R_t / (1+d)^t ,$$

де P_t – ціна одиниці ліцензійної продукції за ліцензією;

V_t – річний обсяг виробництва ліцензійної продукції;

R_t – ставка роялті.

Вихідними даними для розрахунку є фактичні та прогнозні показники виручки від надання послуг із використанням товарного знаку (виручки від продажу брошур із використанням авторського права). Через відсутність необхідної інформації та невизначеності умов використання ОІВ протягом розрахункового періоду, визначення ставки роялті становить великі труднощі. Тому ставку роялті вибирають, спираючись на «стандартні» ставки, складені на основі обробки багаторічних статистичних даних за раніше укладеними ліцензійними договорами. [2].

При оцінці товарного знаку та авторського права необхідно враховувати рівень ризику з таких причин: 1) від рівня ризику залежить термін повернення позикового капіталу інвестору; 2) при дисконтуванні кожне чисте грошове надходження має мати адекватну ризику величину дисконтування. Найбільш часто застосовуваними методами аналізу ризиків у практиці оцінки є аналіз чутливості та стійкості та метод сценаріїв.

При оцінці авторського права та товарного знаку застосовують метод сценаріїв. Сутність методу полягає у кількісній оцінці впливу ризиків на результати розрахунків. Основним у методі сценаріїв є припущення, що можливі три варіанти розвитку подій стосовно кінцевого результату: песимістичний, імовірнісний та оптимістичний.

Ринковий підхід передбачає порівняння оцінюваного об'єкта з іншими об'єктами, які за своєю якістю, призначенням та корисністю аналогічні досліджуваному.

Для застосування цього підходу необхідно мати: 1) відомості про факт продажу об'єктів – аналогів; 2) достовірну інформацію про ціну об'єктів – аналогів; 3) відмітні характеристики досліджуваного ОІВ, вплив яких вартість об'єкта необхідно оцінити надалі.

З вищесказаного можна зробити висновок: чим більше методів буде застосовуватися визначення вартості ОІВ тим точніше буде здійснено їхню оцінку.

Список використаних джерел:

1. Рекомендації з оцінки вартості інтелектуальної власності. Капіца Ю.М., к.ю.н.; Мальчевський І.А., к.т.н.; Федченко Л.Ю., к.т.н.; Аралова Н.І., к.т.н. – К., 2001. – 40С.
2. Черноіванова Г. С. Організаційно-економічне забезпечення управління інноваціями та інноваційною працею : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2018. – 284 с.

БОРОТЬБА З ІНТЕРНЕТ-ПІРАТСТВОМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

ЧЕУСОВА Валерія, Здобувач вищої освіти
ХНЕУ ім. С. Кузнеця

Науковий керівник: **ЄРОФЄЄНКО Лариса**,
к. ю. н. доцент кафедри правового
регулювання економіки Харківський
національний економічний університет ім.
С. Кузнеця

Глобалізація та науково-технічний прогрес, безсумнівно, призвели до позитивних змін в економіці держав. Проте, разом із цим, вони відкрили двері перед новим видом правопорушень - піратством в мережі Інтернет. Це явище, спричинене вищезгаданими факторами, стало серйозним викликом для науковців та практиків, адже його суперечливість та складність потребують нових та ефективних заходів для охорони авторських і суміжних прав.

Основою ідеєю цієї роботи є розкриття природи та особливостей піратства в Інтернеті, виявлення ключових теоретичних і практичних проблем, що виникають під час захисту авторських та суміжних прав у цифровому середовищі. Окрім того, необхідно розглянути пропозиції щодо вдосконалення законодавства в галузі права інтелектуальної власності, спираючись на зарубіжний досвід.

В Україні вперше термін "піратство" отримав офіційне визначення в Законі "Про авторське право та суміжні права". Згідно зі статтею 53, пунктом 2 цього Закону, під піратством розуміється «відтворення, ввезення на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження піратських примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, незаконне використання програм організації мовлення, камкординг, а також Інтернет-піратство, тобто незаконне використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав із застосуванням мережі Інтернет» [1].

Піратство, хоча й існує протягом тривалого періоду, в сучасному світі зазнало значних змін та розвитку. З появою нових технологій та носіїв інформації, це явище отримало нові розміри, особливо враховуючи його адаптацію до швидкого технічного, законодавчого та суспільного розвитку. Сучасне піратство є вдосконалим правопорушенням, яке використовує передові технічні можливості для обходу заходів охорони, розроблених авторами та правовласниками для захисту їхніх власних прав. Це стало можливим завдяки швидкому розвитку цифрових технологій та збільшенню кількості доступних носіїв інформації. Важливо враховувати, що сучасна дійсність вимагає не лише посилення правового захисту, але й розробки нових стратегій для боротьби з цим явищем, яке стає все більш складним для традиційних методів контролю та протидії.

Сьогодні Україна стикається з тривожною ситуацією в галузі захисту авторських та суміжних прав у мережі Інтернет, що викликає серйозне занепокоєння не лише на внутрішньому рівні. Протягом останнього десятиріччя Україна визнається однією з лідерів за рівнем піратства в галузі авторського права і суміжних прав. Спеціальний звіт Торгового представництва Сполучених Штатів Америки, USTR Special 301, акцентує увагу на необхідності вирішення низки проблем. «Технологічний прогрес зробив Інтернет потужним інструментом для розповсюдження піратського вмісту, який нечесно конкурує з законною електронною комерцією та каналами розповсюдження, які використовуються власниками авторських прав та онлайн-платформами для доставки ліцензованого вмісту. Незважаючи на збереження піратства оптичних дисків у багатьох країнах, включаючи Китай, Індію, Мексику та Пакистан, онлайн-піратство залишається найактуальнішою проблемою для захисту авторських прав на багатьох іноземних ринках. Наприклад, протягом періоду оцінювання такі країни, як Аргентина, Болгарія, Канада, Чилі, Китай, Колумбія, Домініканська Республіка, Індія, Мексика, Нідерланди, Пакистан, Румунія, Швейцарія, Таїланд, Україна та В'єтнам, мали високий рівень онлайн-поширення. піратство та відсутність ефективного правозастосування. [2]»

Сучасні труднощі в боротьбі з інтернет-піратством визначаються основними викликами та проблемами, а саме:

зростанням неліцензійного контенту на різноманітних інтернет-майданчиках, яке належить як вітчизняним, так і зарубіжним правовласникам; відсутністю ефективних правових та ринкових механізмів саморегуляції для захисту інтересів правовласників;

високою толерантністю до інтернет-піратів з боку суспільства в цілому та споживачів контенту;

розміщенням реклами на майданчиках із неліцензійним контентом, яке є загальною практикою для більшості рекламодавців. [3]

Крім того існують чинники, що стоять на заваді підвищенню результативності боротьби з інтернет-піратством. По-перше, недоліки та недосконалість законодавства, яке повинно гарантувати захист прав

правовласників, створюють певну "зону невизначеності", в якій може розцвітати невідповідальна діяльність.

Другий важливий аспект полягає в присутності корупції та неефективності правоохоронної системи. Ці явища ускладнюють реалізацію ефективних заходів протидії порушенням авторських прав та надають можливість інтернет-піратам діяти практично безкарно. Також слід звернути увагу на відсутність саморегуляції з боку більшості рекламодавців і рекламних агентств, коли йдеться про розміщення реклами на ресурсах із неліцензійним контентом. Це стає суттєвим обмеженням у боротьбі з цією проблемою, оскільки реклама є ключовим стимулом для фінансування таких ресурсів.

Нарешті, низький рівень культури та доходів споживачів контенту може визначати попит на доступ до нелегальних ресурсів. Спроби поліпшення ситуації в цьому напрямку повинні включати ефективні освітні кампанії та стратегії для підвищення обізнаності серед користувачів щодо важливості легального використання контенту.

Для ефективного протистояння інтернет-піратам виконавчі органи можуть вжити заходів, спрямованих на посилення контролю та забезпечення кібербезпеки в мережі Інтернет. Такими заходами можуть бути, наприклад, прийняття правових норм або регуляторних актів, спрямованих на сприяння розвитку медійного ринку та збільшення прибутковості через приведення додаткових коштів на нього, що сприятиме розширенню асортименту ліцензійного контенту. Також можливе законодавче забезпечення ефективних механізмів ведення контролю та належне покарання за дії, пов'язані з інтернет-піратством.

Рекламодавці, у свою чергу, можуть об'єднатися з правовласниками задля створення ефективних механізмів саморегуляції ринку в питанні нерозміщення реклами на майданчиках із нелегальним контентом та взаємовигідних умов розміщення інтернет-реклами загалом.

Необхідно також враховувати накопичений досвід інших країн у вирішенні питання щодо боротьби з інтернет – піратством.

Наприклад, французький уряд розпочав серйозну боротьбу з піратством, прийнявши закон Hadopi та заснувавши компанію з його впровадження. Згідно з цим законом, користувачі, які тричі порушували авторські права завантаженням піратського контенту, позбавлялися доступу до Інтернету на період від 3 до 12 місяців. Однак цей захід був скасований через півроку, оскільки він суперечив стратегії уряду щодо розвитку інтернет-сфери. Заміною Hadopi став закон DADVSI про авторське право, який передбачав штраф у розмірі 300 тис. євро або три роки в'язниці за порушення встановлених норм [4].

У Великій Британії стратегія протистояння інтернет-піратству відрізняється від тієї, яку обрали у Франції. Тут відповідальність за порушення авторських прав покладається на недобросовісних користувачів. Згідно із Законом "Про цифрову економіку", прийнятим у 2010 році, за перше порушення нелегального контенту користувачі отримують попереджувальний

лист. У випадку повторних порушень інтернет-провайдер має право обмежити швидкість доступу або навіть відключити користувача від мережі, без необхідності отримання рішення суду. Також передбачено штраф у розмірі 50 тис. фунтів стерлінгів за комерційне використання завантаженого піратського контенту, включаючи його продаж.

В Японії функціонує система, яка захищає від скачування піратського музичного контенту на мобільні телефони. Китай вживає жорстку перевірку порушників на веб-сайтах та впроваджує систему отримання дозволів від правласників контенту та органів влади на публікацію. У Бразилії передбачено обов'язкове складання інтернет-компаніями досьє на своїх клієнтів.

Таким чином актуальність проблеми піратства в Інтернеті не залишає сумнівів, оскільки вона визначається як глобальна та впливає на велику кількість країн. У зв'язку з цим важливо, щоб Україна провела аналіз найефективніших методів протистояння піратству, які успішно використовуються в інших країнах, і розробила власну стратегію вирішення цієї проблеми. Важливим етапом буде не лише імплементація успішних методів, але й адаптація їх до особливостей сучасної української ситуації. Створення ефективної стратегії вимагатиме широкого співробітництва між урядовими органами, правласниками, технічними експертами та представниками інтернет-індустрії.

Необхідно також враховувати глобальний контекст і взаємодіяти з міжнародними організаціями та партнерами для обміну кращими практиками та спільного вирішення проблеми піратства в Інтернеті. Усе це допоможе Україні стати активним учасником світової боротьби з цією загрозою та забезпечити сталий розвиток цифрового простору в нашій країні.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 15.04.2023р № 2811-IX. : Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n675>.
2. 2023 Special 301 Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ustr.gov/sites/default/files/2023-04/2023%20Special%20301%20Report.pdf>
3. Подолання інтернет-піратства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ms.detector.media/content/files/road_map_piracy.pdf.
4. Безсмертні корсари інтернет-морів: як борються з інтернет-піратством у світі та що варто зробити в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ms.detector.media/zakonodavstvo/post/15855/2016-01-27-bezsmertni-korsary-internet-moriv-yak-boruyutsya-z-internet-piratsvom-u-sviti-ta-shcho-varto-zrobyty-v-ukraini/>.

ІННОВАЦІЇ ПРАВОВОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Шевченко Олександра, студентка 2 курсу магістратури Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця

Науковий керівник: **Чуприна Яніна Олександрівна**, викладач кафедри правового регулювання економіки Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця

Інновації в правовій сфері України стають важливим елементом сучасного розвитку країни, сприяючи покращенню якості юридичних послуг і забезпечуючи ефективніше функціонування правової системи. Однією з ключових інновацій є впровадження електронних сервісів у сфері юстиції.

Електронні послуги надають можливість громадянам та підприємствам здійснювати реєстрацію прав на нерухоме майно, подавати заяви та отримувати інформацію онлайн. Це спрощує та прискорює процеси в сфері реєстрації та забезпечує більшу доступність правових послуг для населення.

Ще однією інновацією є впровадження електронних систем управління справами та документами в судовій системі. Це дозволяє оптимізувати роботу суддів, адвокатів та інших учасників судового процесу, зменшуючи час на обробку справ та забезпечуючи більшу прозорість судових рішень.

Крім того, важливим кроком є впровадження електронних реєстрів прав власності, що зменшує ризик корупції та недостовірної інформації. Це сприяє підвищенню довіри до правової системи та стимулює інвестиційний клімат в країні.

Пошук інновацій у правовій сфері України спрямований на поліпшення якості та доступності юридичних послуг. Електронні сервіси у сфері юстиції спрощують реєстрацію прав на майно та забезпечують швидкий доступ до інформації для громадян та підприємств.

Ще однією інновацією є впровадження правового регулювання у сфері криптовалют та блокчейн-технологій. Уряд розвиває законодавчу базу, щоб створити стабільні та прозорі умови для розвитку цього сектору, сприяючи технологічному росту та інноваціям.

Також варто зазначити активний розвиток інформаційних технологій в сфері права, що дозволяє автоматизувати багато рутинних завдань та робити правову інформацію більш доступною для широкого загалу. Інтеграція

штучного інтелекту в правову сферу сприяє аналізу великих обсягів даних, що може полегшити прийняття рішень та прогнозування правових тенденцій.

Узагальнюючи, інновації в правовій сфері України спрямовані на підвищення доступності та ефективності правових послуг, забезпечення прозорості та довіри до правової системи, а також використання передових технологій для поліпшення роботи юридичної галузі.

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Круглого столу

«Право та економіка України - перспективи розвитку»

Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

Відповідальний за випуск: Глущенко С.І.

Редактор: Шинкарьов Ю.В.

Роботи надруковані з авторських оригіналів, що надані оргкомітету, за авторської редакції.

©ХНЕУ ім. С. Кузнеця